Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

6342

Price - 1/2/-

BIBLIOTHECA INDICA:

A

COLLECTION OF ORIENTAL WORKS

PUBLISHED BY THE
ASIATIC SOCIETY OF BENGAL.
NEW SERIES, No. 987.

PRATAP SINGH ... SRINAGAR
6005

प्राकृतपैङ्गलम् ।

'PRĀKRITA-PAINGALAM'

EDITED BY
CHANDRA MOHANA GHOSHA, M.B., B.A.
AUTHOR OF "CHHANDAH-SĀRA-SANGRAHAH," A COMPENDIUM OF SANSKRIT PROSODY.

FASCICULUS VI.

CALCUTTA:
PRINTED AT THE BAPTIST MISSION PRESS,
AND PUBLISHED BY THE
ASIATIC SOCIETY, 57, PARK STREET,
1901.

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

BIBLIOTHECA INDICA:

A

COLLECTION OF ORIENTAL WORKS

PUBLISHED BY THE

ASIATIC SOCIETY OF BENGAL.

NEW SERIES, No. 987.

प्राकृतपैङ्गलम् ।

PRĀKRITA-PAINGALAM

EDITED BY

CHANDRA MOHANA GHOSHA, M.B., B.A.

AUTHOR OF "CHHANDAH-SĀRA-SANGRAHAH," A COMPENDIUM OF SANSKRIT PROSODY.

FASCICULUS VI.

CALCUTTA:

PRINTED AT THE BAPTIST MISSION PRESS,

AND PUBLISHED BY THE

ASIATIC SOCIETY, 57, PARK STREET,

1901.

PRATAP SINGH ... SRINA

6009

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

कसा दिसा सत्ता अंते एक्का[1] हारा[2] माणीआ[3]
पसारारा[4] हारा सारंगिक्का[5] छंदा जाणीआ।[6]
तीसा मत्ता पाए पत्ता[7] भोई राआ जंपंता
छंदा[8] किज्जे[9] कित्ती लिज्जे[10] हणी मंथा[11] कंपंता॥
१५६[12]॥

[stamp: ...AP SINGH MU... SRINAGAR 6009]

[लो]भमणा — लोभे मनः भवणा — भवनं च तेज्जिअ — त्यक्त्वा परिपूजउ — परिपूजयामि, हे सोक विणास मणा — त्रिभुवनतल-वर्त्तियावज्जीवशोकनिवारणमना इत्यर्थः, हे समणा — हे शमन मह — मह्यं सुख — सुखं त्वच्चरणाराधनोद्भूतनित्यानंदमिति यावत् दे — देहि॥ कस्यचिद्भक्तस्य महादेवप्रार्थनावाक्यमेतत्। भ्रमरावली निवृत्ता। (E).

१५५। यथा। तव देव दुरितगणहरचरणौ यदि प्राप्नोमि चंद्रकलाभरण शरण। पूजयामि त्यक्त्वा लोभे मनो भवनं सुखं देहि मम शोकविनाशमनःशमन॥ (G).

१५५। उदाहरणमाह, तुअ देव इत्यादि। तव देव दुरित-गणहरणौ चरणौ यदि प्राप्नोमि चन्द्रकलाभरणौ शरणं। परि-पूजयामि त्यक्त्वा लोभे मनो भवनं सुखेन प्रेरयामि शोकविनाश-

---

१५६। १ एका (C). २ हरा (B). ३ पाई (A). जाणी (B). ४ पसा-राही (F). ५ सारंगिका (C). ६ द्वितीयः पादः dropt in (B). ७ पाएं पाएँ (A), पत्ता dropt in (B). ८ चो छंदा (A), चोच्छन्दाषा (B & C). ९ विज्जे (A). १० Non est (B & C). ११ मटणा (A), मत्था (B & C). १२ १५२ (A).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

जहा, मत्ता जोहा बठ्ठे[1] कोहा[2] अप्पा अप्पी[3] गव्वीआ
रोसारत्ता सव्वा गत्ता[4] सल्ला[5] भल्ला उठ्ठीआ[6] ।
हत्थी[7] जूहा[8] सज्जा हूआ पाए भूमी कंपंता
लेही देही[9] छड्डो[10] ओड्डो[11] सव्वा सूरा जंपंता ॥
१५७[12] ॥ सारंगिका ।

---

१५६ । कस्सेति । कर्णा दीयंते सप्तांते एको हारो रमणीयः पंचदशापि हाराः सारंगिकाच्छंदो जायते । चिंशन्मात्राः पादे प्राप्ताः भोगिराजो जल्पति, छंदः क्रियते, कीर्त्तिर्गृह्यते, श्रुत्वा मस्तकं कंपते ॥ कर्णो द्विगुरुः । (G).

१५६ । कस्सा दिस्सा इत्यादि । कर्णाः सप्त दत्ता अन्ते एको-हारो ज्ञायते पंचदश हाराः सेर * * * । (H).

१५७ । उदाहरति । मत्ता योधा उत्थिताः क्रोधादात्मना गर्व्वायमाणा रोषारक्ताः सर्व्वे गला शल्यं भल्लम् उत्थापयन्ति । हस्तियूथाः सज्जीभूताः पादेन भूमिं कम्पयन्ति गृहाण देहि त्यज उत्तिष्ठ सर्व्वे शूरा जल्पन्ति ॥ (C).

१५७ । सारंगिकामुदाहरति । मत्ता — उन्मत्ताः अप्पा अप्पी गव्वीआ — अहमहमिकया गर्विताः बठ्ठे कोहा — वर्द्धितक्रोधाः

---

१५७ । १ दिठ्ठे (A), उट्टे (B), उट्टे (C). २ कोवा (C). ३ अप्पे (A). ४ गात्ता (B). ५ सेल्ला (A, B & C). ६ उच्छीआ (B & C). ७ हत्थी (A). ८ जूथा (B & C). ९ Dropt in (C). १० छड्डो (B), च्छड्डो (C). ११ ओड्डो (B), उड्डो (C). १२ १५२ (A).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

मनसं शमनं ॥ हे देव तव चरणौ यदि शरणं प्राप्नोमि, तदा लोभे मनो भवनं त्यक्त्वा त्वां परिपूजयामि, सुखेन प्रेरयामि दूरे क्षिपामीत्यर्थः, शमनं यमं, चरणौ कीदृशौ चंद्रकलाभरणौ इत्यनेन नखाश्चन्द्रकलावद्वर्णिताः । (H).

१५६ । कर्णगणाः सप्त अन्ते एको हारः पादे पादे पञ्चदश वर्णाः सारङ्गिकाच्छन्दो गीयते । त्रिंशन्मात्राः पादे युक्ताः भोगिराजो जल्पति पादाः क्रियन्ते कीर्त्तिर्गृह्यते सर्व्वेषां मस्तकं कम्प्यते ॥ एतादृशं गीयत इति भोगिराजो जल्पति, चत्वारः पादाः, तेन कीर्त्तिर्गृह्यते, सुखातिशयात् सर्व्वेषां शिरःकम्पो भवति । (C).

१५६ । अथ पंचदशाक्षरचरणस्य वृत्तस्य प्रथमं भेदं सारंगिकानामकं वृत्तं लक्षयति, कसेति । सत्ता कसा — सप्त कर्णाः गुरुद्वयात्मका गणा इति यावत् दिसा — दीयंते दत्ता दत्त्वा वेत्यर्थः, अंते — सप्तकर्णांते एक्का हारा — एको हारः गुरुरित्यर्थः माणीआ — मान्यते, एवंप्रकारेण यत्र पाए — पादे पत्तारहा — पंचदश हारा — गुरवः मत्ता — मात्राश्च तीसा — त्रिंशत् पत्ता — प्राप्ताः जाणीआ — ज्ञायंते, यत्र सूणी — श्रुत्वा मंथा — मस्तकं कंपंता — कंपते श्लाघते इति भावः, तत् सारंगिक्का छंदा — सारंगिकाच्छन्दः इति भोई राआ — भोगिराजः पिंगलः जंपंता — जल्पति, किं च एतत् छंदा — छंदः किज्जे — क्रियते कित्ती — कीर्त्तिः लिज्जे — गृह्यते ॥ अत्र मात्राकथनं चतुर्थचरणस्य पद्यपूरणार्थमिति ध्येयं, पंचदशगुरुरचितचरणा सारंगिकेति निष्कृष्टोऽर्थः । (E).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

जहा, मत्ता जोहा बठ्ठे[1] कोहा[2] अप्पा अप्पी[3] गव्वीआ
रोसारत्ता सव्वा गत्ता[4] सल्ला[5] भल्ला उठ्ठीआ[6] ।
हत्थी[7] जूहा[8] सज्जा हूआ पाए भूमी कंपंता
लेही देही[9] छड्डो[10] ओड्डो[11] सव्वा सूरा जंपंता ॥
१५७[12] ॥ सारंगिका ।

---

१५६ । कण्णेति । कर्णा दीयंते सप्तांते एको हारो रमणीयः पंचदशापि हाराः सारंगिकाच्छंदो जायते । त्रिंशन्मात्राः पादे प्राप्ताः भोगिराजो जल्पति, छंदः क्रियते, कीर्त्तिर्गृह्यते, श्रुत्वा मस्तकं कंपते ॥ कर्णो द्विगुरुः । (G).

१५६ । कण्णा दिण्णा इत्यादि । कर्णाः सप्त दत्ता अन्ते एको-हारो ज्ञायते पंचदश हाराः सेर * * * । (H).

१५७ । उदाहरति । मत्ता योधा उत्थिताः क्रोधादात्मना गर्व्वायमाणा रोषारक्ताः सर्व्वे गत्वा शल्यं भल्लम् उत्थापयन्ति । हस्तियूथाः सज्जीभूताः पादेन भूमिं कम्पयन्ति गृहाण देहि त्यज उत्तिष्ठ सर्व्वे शूरा जल्पन्ति ॥ (C).

१५७ । सारंगिकामुदाहरति । मत्ता — उन्मत्ताः अप्पा अप्पी गव्वीआ — अहमहमिकया गर्विताः बठ्ठे कोहा — वर्द्धितक्रोधाः

---

१५७ । १ दिठ्ठे (A), उट्टे (B), उट्ठे (C). २ कोवा (C). ३ अप्पे (A). ४ गात्ता (B). ५ सेल्ला (A, B & C). ६ उच्छीआ (B & C). ७ हत्थो (A). ८ जूघा (B & C). ९ Dropt in (C). १० छड्डो (B), च्छड्डो (C). ११ ओड्डो (B), उड्डो (C). १२ १५९ (A).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

चामरस्स[1] बीस[2] मत्त तीणि[3] मत्त अग्गला
अट्ठ[4] हार सत्त सार ठाइ ठाइ णिम्मला ।
आइ अंत हार[5] सार[6] कामिणी मुणिज्जए[7]
अक्खरा दहाइ पंच पिंगले भणिज्जए ॥ १५८[8] ॥

रोसारत्ता सव्वा गत्ता — रोषारक्तसर्वगात्राः जोहा — योद्धारः जाताः, सल्ला — शल्यानि भल्लाश्च आयुधविशेषाः उट्ठीआ — उत्थिताः । हत्थी जूहा — हस्तियूथानि सज्जा — सज्जितानि हूआ — जातानि, तेषां पाए — पादैः भूमी — भूमिः कंपंता — कंपिता, लेही — गृहाण देही — दे[हि] छड्डो — त्यज ओड्डो — प्रतीच्छध्व-मिति सव्वा सूरा — सर्वे शूराः जंपंता — जल्पंति यत्र संग्रामे इति शेषः यथायथं योजनीयः ॥ सारंगिका निवृत्ता । (E).

१५७ । यथा । मत्ता योधा वृद्धकोपा अहमहमिकया गर्विताः रोषारक्तसर्वगात्राः शल्यानि भल्लाश्चोत्थिताः । हस्तियूथानि सज्जी-भूतानि पादैर्भूमिः कंप्यते, गृहाण देहि त्यज प्रतीच्छध्वं सर्वे शूराः जल्पंति इति यत्रेति शेषः ॥ (G).

१५८ । चामरस्य विंशतिर्मात्राः त्रिमात्राग्राः, अष्टौ हाराः सप्त शराः स्थाने स्थाने निर्मलाः । आदावन्ते हारः शरः कामिनि ज्ञाय-ताम् अक्षराणि दश पंच पिङ्गलेन भण्यते ॥ त्रिमात्राग्रास्त्रिमात्रा-धिकाः, हारा गुरवः, शरा लघवः, आदावन्त इति यथासंख्यमिति । (C).

---

१५८ । १ वामरस्स (A). २ वीह (A). ३ तिणि (A). ४ घट्ट (B & C). ५ हाल (B & C). ६ साल (B & C). ७ मुणिज्जए (A). ८ १५४ (A).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

जहा, झत्ति जोह[1] सज्ज होह गज्ज बज्ज तं खणा
रोस रत्त सब्ब गत्त हक्क दिज्ज[2] भीसणा ।
धाइ आइ खग्ग पाइ दाणबा चलंतआ[3]
बीर पाअ णाअराअ[4] कंप भूतलंतगा[5] ॥ १५९[6] ॥

चामरं ।

---

१५८ । अथ पंचदशाक्षरचरणस्य वृत्तस्यैक[स्य त्रयो]विंशत्युत्तर-नवशताधिकदशसहस्रतमं [१०९२३] भेदं चामरनामकं वृत्तं लक्षयति, चामरस्सेति । हे कामिनि ठाइ ठाइ – स्थाने स्थाने अंतरेति यावत् णिम्मला – निर्मलाः अट्ठ हार – अष्टौ हारा गुरवः सत्त सा[र] – सप्त सारा लघवः, एवंप्रकारेण दहाइ पंच – दशपंच पंचदशेत्यर्थः अक्खरा – अक्षराणि तीणि मत्त अग्गला – त्रिमात्राधिकाः बीस मत्त – विंशतिर्मात्रास्च चामरस्स – चामरस्य चामराख्यवृत्तस्येति यावत् पादे पतंतीति शेषः, आइ अंत – आद्यंतयोः पादाद्यंतयो-रित्यर्थः हारो गुरुः सारः श्रेष्ठः मुणिज्जए – मन्यते, पादादौ अंते च गुरुर्देय इति भावः, इति पिंगले भणिज्जए – पिंगलेन भण्यते ॥ अयमाशयः – प्रथमं गुरुस्तदनंतरं लघुः पुनः गुरुः पुनस्तदनंतरं लघुरेवंप्रकारेण पंचदशा[क्षरा]णि कर्त्तव्यानि, तथाच रगण-जगण-रगण-जगण-रगण-रचितचरणं चामरमिति फलितार्थः । (E).

१५८ । चामरेति । चामरस्य विंशतिर्मात्राः त्रिमात्राधिकाः

---

१५९ । १ जोध (C). २ विज्जु (A). ३ चलंतबो (A, B & C). ४ राध (B), णाध (F). ५ भूतलं तबो (A, B & C). ६ १५५ (A).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

हारु[१] धरु[२] तिसि[३] सरु[४] हित्थि[५] परि तिग्गणा
पंच गुरु दुस लहु अंत कर[६] रग्गणा ।
एत्थ[७] सहि चंदमुहि बीस लहु[८] आणआ[९]
कव्वबर[१०] सप्प भण छंद णिसिपालआ ॥१६०[११]॥

अष्टौ हाराः सप्त साराः स्थाने स्थाने निर्मलाः । आदावंते हार-सारं कामिनि ज्ञायंते अक्षराणि दशपंच पिंगलेन भण्यते ॥ चाम-रेति छंदः, कामिनीति संबुद्धिः, हारो गुरुः, सारो लघुः । (G).

१५९ । उदाहरति । झटिति योधाः सज्जीभवन्ति गजो-बध्यते तत्क्षणात्, रोषरक्तं सर्व्वगात्रं घोषणा दीयते भीषणा । धावित्वागत्य खड्गपाणयो दानवास्खलन्ति वीरपदैर्नागराजः कम्पते भूस्खलति ॥ ढक्कशब्द उच्चैर्घुष्टवाची देशी । (C).

१५९ । चामरमुदाहरति, झत्तीति । तं खण — त[त्]क्षणे वज्ज — वाद्यानि डिंडिमप्रभृतीनि गज्ज — गर्ज्जंति, * * * ढक्क — ढक्का सिंहनादमिति यावत् दिज्ज — ददति, चलंतओ — चलंति च, बीर पाअ — वीरपादैः भूतलंतगा — भूतलांतर्गतः णाअराअ — नागराजः शेषः कंप — कंपतेऽतः हे जोह — हे योधाः झत्ति — झटिति सज्ज — सज्जिताः कृतसन्नाहा इत्यर्थः होह — भवत ॥

---

१६० । १ हार (A, B & C). २ धर (A), कर (B & C). ३ तिष (C). ४ सर (A). ५ ऊष (A), एम (B & C). ६ कर (A, B & C). ७ एक (A) ८ Dropt in (A). ९ मलघा (A), माणघा (B). १० कव्वमण (A & C), dropt up to छंद inclusive in (B). ११ १५९ (A).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

दैत्यसेनाजयाय प्रस्थितस्य शक्रस्य देवान् प्रति वाक्यमेतत् । चामरं निवृत्तम् । (E).

१५९ । यथा । झटिति योधाः सज्जीभवत गर्जंति वाद्यानि लक्ष्मणे रोषरक्तसर्वगात्राः हक्का दीयते भीषणा । धावित्वागत्य खड्गपातैर्दानवाः स्खलंति वीरपादैर्नागराजः कंपते भूतलांतर्गतः ॥ हक्केति शब्दविशेषे देशी । (G).

१६० । हारः स्थाप्यतां त्रयः शराः एवंप्रकारेण त्रयो गणाः पंच गुरवः * * अन्ते क्रियतां रगणः । अत्र सखि चन्द्रमुखि विंशतिर्लघव आनीताः काव्यमनाः सर्पो भणति छन्दो निशि-पालकं । पादे पञ्च गुरवः तद्द्विगुणा दश लघवः, पञ्चगुर्वादिकं कथं स्यादत्र उक्तं रगण इति । विंशतिर्लघव इत्यत्र लघुशब्दो-मात्रावाची, काव्ये मनो यस्य स काव्यमनाः, सर्पः पिङ्गलः । (C).

१६० । अथ पंचदशाक्षरचरणस्य [वृत्तस्य] पंचदशोत्तरनवशता-धिकैकादश [पंचदशोत्तरद्वादश] [१२०१५] सहस्रतमं भेदं निशि-पालनामकं वृत्तं लक्षयति, हार्विति । हारु—हारः गुरुरित्यर्थः तिण्णि सरु—त्रयः शरा लघव इत्यर्थः ट्ठित्थि परि—अनया परि-पाट्या तिग्गणा—त्रिगणान् धरु—स्थापय त्रीन् गुर्वादीन् पंच-कलान् गणान् स्थापयेत्यर्थः, [अं]ते गणत्रयांते रग्गणा—रगणं मध्यलघुं गणमित्यर्थः करु—कुरु, एवंप्रकारेण यत्र पदे इति शेषः पंच गुरु—पंच गुरवः दुण लहु—द्विगुणिता लघवः पंच द्विगु-णिता दश लघव इति भावः बीस लहु—विंशतिर्लघवः मात्रा इति यावत् आणआ—आनीताः आनीयंते वा, हे चंदमुहि सहि—

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

जहा, जुज्झ[1] भट[2] भूमि पउ[3] उठ्ठि पुणु[4] लग्गिआ
सग्ग मण खग्ग हण कोइ[5] णहि भग्गिआ।
बीस सर[6] तिक्ख कर[7] कस गुण अप्पिआ[8]
पत्थ तह जोलि[9] दह चाउ सह[10] कप्पिआ[11] ॥
१६१[12] ॥ निशिपाल:[13] ।

हे चन्द्रमुखि सखि एत्थ — एतत् णिसिपालआ — निशिपालकं छंदः इति कव्ववर — काव्यवर: काव्ये लोकोत्तरवर्णनानिपुणे कविकर्मणि वर: श्रेष्ठ इत्यर्थ: सप्प — सर्प: पिंगल: भण — भणति ॥ अत्र पृथक्तया गुरुलघुकथनं मात्राकथनं च पद्यपूरणाय। भगण-जगण-सगण-नगण-रगण-रचितचरणं निशिपालनामकं वृत्तमिति फलितार्थ इति ध्येयं। (E).

१६०। हाविति। हार: स्थाप्यस्त्रयो लघव एवंप्रकारेण त्रिगणा: पंचगुरवो द्विगुणा लघव: अंते कुरु रगणं। एवं सखि चंद्रमुखि विंशतिर्लघव: आनीयंते काव्यवर: सर्पो भणति निशिपालकम् ॥ हारो गुरु:, विंशतिर्लघव इति अत्र लघुशब्दो मात्रावाची। (G).

१६१। उदाहरति। युद्धे भटा भूमौ पतिता: पुनरुत्थाय लग्ना: स्वर्गमनस: खड्गेन हता: क्रोध: नहि भग्न:। विंशतिशरास्तीक्ष्णीकृता:

१६१। १ जुवझ (B & C). २ भल (A & C), भय (B). ३ पल (A, B & C). ४ पुणु उठि (A), पुणि उठि (B & C) ५ Dropt up to the end of the śloka in (B), कोहि (C). ६ सद (A). ७ फव (A), पल (C). ८ थप्पिआ (A & C). ९ जोलु (A), जोख (C). १० ठाव सव (A), चार सह (C), चाउ सबह (E). ११ कंपिआ (A & C). १२ १५७ (A). १३ णिसिपाय (C).

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.
CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

जहि[1] आइ[2] हत्थ[3] णरेंद[4] बिस्सबि[5] दिज्जिआ[6]
गुरु एक्क काहल बेबि अंतह[7] किज्जिआ[8] ।
गुरु गाइ[9] गंध अ हार अंतहि[10] थप्पिआ
मणहंस छंद[11] पसिद्ध पिंगल जंपिआ[12] ॥ १६२[13] ॥

कर्णेन गुणे स्थापिताः, पार्थेन तथा योजयित्वा दश चापेन सह कर्त्तिताः ॥ खड्गेन कियन्तो हताः, पार्थेन अर्जुनेन योजयित्वा धनुषि शरान् कर्णस्य चापेन सह विंशतिशराः कर्त्तिता इत्यर्थः । (C).

१६१ । निशिपालमुदाहरति, जुझ्झेति। जुझ्झ — युद्धे भूमि — भूमौ पड — पतिताः पुणु — पुनः उठ्ठि — उत्थाय लग्गिआ — लग्नाः युद्धायेति भावः, सग्ग मण — स्वर्गमनसः भट — भटाः खग्ग हण — खड्गेन हं[घ्नं]ति, तथापि कोइ णहि — कोऽपि नहि भग्गिआ — भग्नः। तिक्ख — तीक्ष्णः बीस — विंशतिः सर — शराः कस — कर्णेन गुण अप्पिआ — गुणार्पिताः प्रत्यचा[पतञ्चिका]युक्ता इति यावत् कर — कृताः तह — तथा पत्थ — पार्थेन दह — दश वाणान् इति शेषः जोलि — योजयित्वा चाउ सह — चापेन सह कप्पिआ — कर्त्तिताः, कर्णवाणा इति भावः ॥ निशिपालो निवृत्तः । (E).

१६१ । यथा । युद्धे भटा भूमौ पतिता उत्थाय पुनर्लग्नाः

---

१६२ । १ जहिँ (A), dropt from the beginning up to ण of णरेंद in (B), जइ (C). २ आहि (F). ३ हत्थ (A). ४ णरिंद (E). ५ विसिवि (F). ६ दिज्जिए (E), दिज्जए (F). ७ तक्कइ (A, B & C), अंतहि (E). ८ किज्जिए (E & F). ९ ठाइ (A, B & C). १० अंतह (A). ११ छन्द (C). १२ जप्पिआ (B). १३ १५८ (A).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

स्वर्गमनसः खड्गेन घ्नंति कोऽपि नहि भग्नः । विंशतिशरास्तीक्ष्णाः कृताः कर्णेन गुणार्पिताः, पार्थेन तथा योजयित्वा दश चापेन सह कर्त्तिताः ॥ (G).

१६२ । यत्रादौ हस्तो नरेन्द्रौ द्वावपि दत्तो गुरुरेकः काहलौ द्वौ तदन्ते कृतौ । गुरुं स्थापयित्वा गन्धहारावन्ते स्थापितौ मनोहंसच्छन्दः प्रसिद्धं पिङ्गलेन कथितं ॥ हस्तोऽन्तगुरुश्चतुष्कलः, नरेन्द्रो मध्यगुरुश्चतुष्कलः, काहलो गन्धश्च लघुः, हारो गुरुः । तन्मनोहंसच्छन्दः । (C).

१६२ । अथ पंचदशाक्षरचरणस्य [अष्टा]विंशत्युत्तरषट्शताधिकैकादशसहस्रतमं [११६२८] भेदं मनोहंसनामकं वृत्तं लक्षयति, जहीति । जहि आइ हत्थ — यत्र आदौ हस्तः गुर्वंतः सगण इत्यर्थः णरिंद बिण्णवि — नरेन्द्रद्वयमपि मध्यगुरुजगणद्वयमपीत्यर्थः दिज्जिए — दीयते अंतहि — अंते जगणद्वयांते इति यावत् एक्क गुरु — एको-गुरुः काहल बेबि — काहलद्वयमपि, काहलो लघुस्तद्द्वयमपीत्यर्थः, किज्जिए — क्रियते । अंतहि — अंते लघुद्वयांते इत्यर्थः गुरु गाइ — गुरुमुच्चार्य्य गंध अ हार — गंधः लघुश्च पुनः हारो गुरुः थप्पिआ — स्थापितः, तत् पिंगल जंपिआ — पिंगलजल्पितं पसिद्ध — प्रसिद्धं मणहंस छंद — मनोहंस[च्छन्दः] ॥ (E).

१६२ । जहीति । यत्रादौ हस्तो नरेंद्रद्वयमपि दीयते गुरुरेकः काहलौ द्वौ अंते क्रियेते । गुरुमुच्चार्य गंधश्च हारोऽंते स्थाप्यते मनोहंसच्छंदः प्रसिद्धं पिंगलजल्पितं ॥ हस्तः सगणो, नरेंद्रो जगणस्तद्द्वयं, काहलो लघुः, गंधश्च लघुः । (G).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

जहा, जहि[1] फुल्ल केसु[2] असोअ चंपअ मंजुला[3]
सहआर[4] केसर गंध लुद्धउ[5] भम्मरा ।
बहु[6] दक्ख दक्खिण बाउ[7] माणह भंजणा
महुमास आविअ[8] लोअ लोअण[9] रंजणा ॥

१६३[10] ॥ मणोहंस[11] ।

---

१६३ । उदाहरति । सखि फुल्लानि किंशुकाशोकचम्पकानि मञ्जुला[नि] सहकारकेशरगन्धलुब्धा भ्रमराः । वहति [दक्ष]दक्षिण-वातो मानभञ्जनः मधुमास आगतो लोकलोचनरञ्जनः ॥ मञ्जु-ला[नि] सुन्दरा[णि], वञ्जुला इति पाठे श्वेतरक्तभेदात् वञ्जुला-शोकयोरुपादानं । (C).

१६३ । मनोहंसमुदाहरति, जहीति । जहि — यत्र मंजुला — [मञ्जुला]नि केसु असोअ चंपअ — किंशुकाशोकचंपकानि फुल्ल — पुष्पितानि, भम्मरा — भ्रमराः सहकारकेशरगंधलुब्धा जाता इति शेषः । माणह भंजणा — मानस्य भंजनः अतएव दक्ख — दक्षः मानिनीमानभंजने इति भावः दक्खिण बाउ — दक्षिणवातः बऊ — वहति, सः लोअ लोअण रंजणा — लोकलोचनरंजनो मऊमा[स] — मधुमासः वसंतसंबंधी मास इत्यर्थः आविअ — आगतः ॥ मनो-हंसो निवृत्तः । (E).

---

१६३ । १ सहि (B & C). २ किंसु (E). ३ बंजुला (A, B & C). ४ सह-कार (F). ५ लुद्धऊ (B). ६ वह (A, B & C). ७ बाअ (B & C). ८ आइअ (A), आविआ (F). ९ लोचण (A). १० १५९ (A). ११ मनोहंस (A).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

पढम रस सहित्तं[1] मालिणी णाम वुत्तं[2]
चमर[3] तिअ पसिद्धं[4] बीअ ठाणे[5] णिबद्धं[6] ।
सर गुरुजुअ गंधं[7] अंत कसा[8] सुबद्धं[9]
भणइ[10] सरस छंदं[11] चित्त मज्झे[12] णिहित्तं[13] ॥ १६४[14] ॥

---

१६३ । यथा । यत्र फुल्लाः किंशुकाशोकचंपकवंजुलाः सहकार-केसरगंधलुब्धा भ्रमराः । वहति दक्षो दक्षिणवायुर्मानस्य भंजनो-मधुमास आगतो लोकलोचनरंजनः ॥ (G).

१६४ । प्रथमं रससहितं मालिनीनाम वृत्तं चामरत्रयं प्रसिद्धं द्वितीयस्थाने निबद्धं । शरो गुरुयुगं गन्धः अन्ते कर्णेन विशुद्धं भणति सरसकाव्यं चित्तमध्ये निबद्धं ॥ रसो [?] लघुस्तत्षट्कयुक्त-मित्यर्थः, कर्णो द्विगुरुः । इयं नान्दीमुखीति भरतः । (C).

१६४ । अथ पंचदशाक्षरचरणस्य वृत्तस्य द्विसप्तत्युत्तरषट्शता-धिकचतुःसहस्रतमं [४६७२] भेदं मालिनीनाम वृत्तं लक्षयति, पढमेति । यत् पढम — प्रथमं रस सहित्तं — रससहितं रसाभ्यां सहितमित्यर्थः, "भाव रस तांडवअं णारी अह कुल भामिणिअं । तिलअ अणस्स कइअरो इअ णामं पिंगलो भणइ ॥" इति पूर्वं [Vide श्लोक ९०, p. 28. — Ed.] रसपदस्य त्रिलघुनामसूपात्तत्वाद्रस-

---

१६४ । १ सहितं (F). २ वित्तं (B & C), वृत्तं (E). ३ चर (B), चरम (E). ४ and ६ transposed in (E & F). ५ ठणे (B). ६ चित्तं (A). ७ गंधा (B & C). ८ पता (B). ९ सुसिद्धं (A), णिवद्धं (E), णिवद्धं (F). १० भणसि (B & C). ११ कव्वो (E & F). १२ संठे (A), dropt in (B), मझे (C), मज्झे (F). १३ णिवद्धं (A & C), dropt in (B). १४ १६० (A).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

जहा, बहइ मलअ वाआ हंत कंपंत[1] काआ
हणइ[2] सवण[3] रंधा[4] कोइला लाव[5] बंधा ।
सुणिअ[6] दह[7] दिहासुं[8] भिंग झंकार भारा
हणिअ[9] हणइ हंजे[10] चंड[11] चंडाल मारा ॥

१९५[12] ॥ मालिनी ।

शब्दस्तिलघुकगणवाची, बीअ ठाणे—द्वितीयस्थाने चरमे[चमर] तिअ णिबद्धं—चमरत्रयनिबद्धं, चमरो गुरुस्तत्त्रयेण मगणेनेति यावत् निबद्धं यत्र चेति शेषः, अंत—अंते मगणांते इत्यर्थः सर—शरः लघुः गुरुजुअ—गुरुयुगं गंध—गंधो लघुः कण्ण—कर्णः द्विगुरुको गणः णिबद्धं—निबद्धः तत् चित्त मज्झे णिहित्तं—चित्तमध्ये निहितं पसिद्धं—प्रसिद्धं मालिणी णाम वुत्तं—मालिनी-नाम वृत्तं ज्ञातव्यमिति शेषः, इति सरस कव्वो—सरसकाव्यः सरसं काव्यं यस्य स तादृशः पिंगल इत्यर्थः भणइ—भणति ॥ (E).

१९४ । पढमेति । प्रथमं रससहितं मालिनीनाम वृत्तं चमर-त्रयनिबद्धं द्वितीयस्थाने प्रसिद्धं । शरो गुरुयुगं गंधोऽंते कर्णनिबद्धं भणति सरसकाव्यश्चित्तमध्ये निहितं ॥ रसाभ्यां सहितं रसद्वययुक्त-मित्यर्थः, रसो नगणः, चमरं गुरुः, शरगंधौ लघू, कर्णौ द्विगुरुः ॥ (G).

---

१९५ । १ कंपंति (A, B & C). २ लहइ (B). ३ सरस (A). ४ वंधा (A). ५ लाप (B & C). ६ सुणिअ (E). ७ दस (B & C). ८ दिहाअं (A), दिसाणं (B & C). ९ हणइ (A, B & C). १० हंते (A), हञ्ज (B). ११ चंत (A). १२ १९१ (A).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

भणिअ सुपिअ[1] गण सर लहु[2] सहिओ
तह[3] दिअबर जुअ करअल[4] लहिओ ।
चउ चउकल गण पअ पअ[5] मुणिओ[6]
सरह[7] सुपिअ कह[8] फणिबइ भणिओ ॥ १६६[9] ॥

१६५। वहति मलयवातो हन्त कम्पते कायः घ्नन्ति श्रवणरन्ध्रं कोकिलालापबन्धाः। श्रूयते दशदिक्षु भृङ्गझङ्कारभारः हन्ति हन्ति हञ्जे चण्डचण्डालमारः ॥ बन्धाः प्रबन्धाः, हञ्जे इति चेटीसम्बोधनं, मारः कामः। विरहिण्युक्तिरियम्। (C).

१६५। मालिनीमुदाहरति, बहइति। हे हंजे—चेटिके मलअ वाआ—मलयवातः बहइ—[वह]ति, हंत इति खेदे, काआ—कायः कंपंत—कंपते, कोइला लाव बंधा—कोकिलालापबंधः सवण रंधा—श्रवणरंध्रं हणइ[—हं]ति। भिंग झंकार भारा—भृंगझंकारसमूहाः दह दिहासुं—दशदिक्षु सुणिअ—श्रूयंते, चंड चंडाल मारा—चण्डः चण्डालमारः चण्डो महाक्रोधी चण्डाल इव चण्डालस्तद्वन्निष्ठुरः मारः कामः हणिअ—हतं मल्लचणं जनं हणइ—हंति ॥ मलयवातादिभिर्हतां मां यदयं कामो हंति कोऽयमस्य पुरुषार्थः, मत्प्रियं हत्वा मद्वशं यदि नयति तदैनं परम-

---

१६६। १ सुपिअ (A), सुपिअ (E). २ पअ गण (A), रस गण (B). ३ जह (E & F). ४ विज करअल पअ पअ (A & B), विअ करअल पअ पअ (C). ५. तल (A). ६ सुपिओ (A). ७ सरस (B). ८ गण (A, B & C). ९ १६२ (A).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

पुरुषार्थिनं मन्ये इति गूढाभिप्रायायाः कस्याश्चिद्वाक्यमेतत्। मालिनी निवृत्ता। (E).

१९५। यथा। वहति मलयवातो हंत कंपते कायः हंति श्रवणरंध्राणि कोकिलालापबंधः। श्रूयंते दशदिचु भृंगझंकारभाराः हत्वा हंति हंजे चंडः चंडालो मारः॥ पुनः पुनर्हंतीत्यर्थः, हंजे चेटिके इति संबुद्धिः। (G).

१९६। भणितः सुप्रियगणः सर्व्वल[घु]सहितः तत्रापि च करतलं पादे पादे लब्धं। चतुश्चतुष्कलो गणः पदतले ज्ञातः शरभः सुप्रिय ज्ञायतां फणिपतिभणितः॥ सुप्रियो द्विलघुः, ततः पञ्च लघवः तत्रापि पञ्च लघवः, करतलमन्तलघु[गुरु]श्चतुष्कलः, सुप्रियेति सम्बोधनं। (C).

१९६। अथ पंचदशाक्षरचरणस्य वृत्तस्य चतुरशीत्युत्तरद्वि[त्रि]-शताधिकषोडशसहस्रतमं [१६३८४] भेदं सरभनामकं वृत्तं लक्ष-यति, भणिअ इति। यत्रादौ सर लहु सहिओ — सरलघुसहितं सर — सरः एकलघ्वात्मको गणः अथच लघुस्ताभ्यां युक्तमित्यर्थः सू[सु]पिअ गण सुप्रियगणं सुप्रियो द्विलघ्वात्मको गणस्तमित्यर्थः भणिअ — भणित्वा, दिअवर जुअ [करअ]ल — द्विजवरयुग-करतलौ द्विजवरश्चतुर्लघ्वात्मको गणस्तद्युगं करतलो गुर्वंतसगणस्तावित्यर्थः लहिओ — लब्धौ, एवंप्रकारेणेति शेषः जह — यत्र चउ चउकल गण — चत्वारश्चतुःकला गणाः पअ पअ — पादे पादे प्रतिपाद-मिति यावत् मुणिओ — ज्ञाताः हे सुपिअ — सुप्रिय शिष्य तत् फणिवद भणिओ — फणिपतिभणितं सरभ — सरभं कह — कथय

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

जहा, तरल कमलदल सरि जुअ णअणा
सरअ समअ ससि सुसरिस[1] बअणा[2] ।
मअ गल[3] करिवर सअलस गमणी
कमण सुकिअ[4] फल बिहि[5] गठ[6] रमणी ॥
१६७[7] ॥ सरभ[8] ।

सरभनामकं तद्वृत्तमित्यर्थः ॥ अत्र पुनश्चतुष्कलचतुष्टयकथनं पद्य-पूरणार्थमेव, नगणचतुष्टयोत्तरसगणरचितचरणं सरभनामकं वृत्त-मिति फलितार्थ इति ध्येयम् । (E).

१६६ । भणीति । भणित्वा सुप्रियगणं शरलघुसहितं यत्र द्विज-वरयुगं करतलसहितं । चत्वारश्चतुष्कला गणाः पदे पदे ज्ञातव्याः शरभं सुप्रिये कथय फणिपतिभणितं ॥ शरो लघुः ताभ्यां सहितं, सुप्रियो द्विलघुः, द्विजवरश्चतुर्लघुः, करतलः सगणः । (G).

१६७ । उदाहरति । तरलकमलदलसदृशनयनयुगा शरत्समय-शशिसुसदृशवदना । मदकलकरिवरसालसगमना केन सुकृतफलेन विधात्रा घटिता रमणी ॥ (C).

१६७ । सरभमुदाहरति, तरलेति । तरल कमलदल सरि जुअ णअणा — तरलकमलदलसदृशनयनयुगा, सरअ समअ ससि सू[सु]-सरिसबअणा — शरत्समयशशिसुसदृशवदना । मअ गल करिबर

१६७ । १ सूसरिस (E). २ विअणा (B). ३ गअ (A), गण (B), कल (F). ४ सुकिअ (E). ५ विह (A & B). ६ गढु (A, B & C). ७ १६२ (A). ८ शरभ (C).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

णरेंद[1] जत्थ[2] सव्बलो सुपस्स चक्क दीसए
पइक्क[3] ठाम पंचमे पत्र्या चऊ सबीसए[4] ।
पलंत[5] हार[6] चारु सारु[7] अंत जस्स बट्टए[8]
पसिद्ध ए णराउ[9] जंप गंध बंधु[10] अठ्ठए[11] ॥ १९८[12] ॥

सअलस गमणी — मदकलकरिवरसालसगमना एतादृशी रमणी कमण सू[सु]किअ फल — केन सुकृतफलेन बिहि — विधिना स्रष्टेति यावत् गठ — निर्मिता ॥ सरभो निवृत्तः । (E).

१९७ । यथा । तरलकमलदलसदृशयुगनयना शरत्समयशशिसुसदृशवदना । मदकलकरिवरसालसगमना केन सुकृतफलेन विधिना निर्मिता रमणी ॥ (G).

१९८ । अथ षोडशाक्षरा । नरेन्द्रो यत्र सबलः सुपर्णश्चक्रं दृश्यते पदातिकः स्थाने पञ्चमे पदे चतुर्विंशतिः । पतनहारश्चारुः सारः अन्ते यस्य वर्त्तते * * नाराचो जल्प्यतां गन्धा बध्यन्तेऽष्टौ ॥ प्राथमिकत्वात् सबलो नरेन्द्रो जगणः, सुपर्णो रगणः, चक्रमित्यनेनाप्येतद्गणद्वयं लभ्यते, पदातिको जगणः, पादे चतुर्विंशतिर्मात्राः भवन्ति, यस्यान्ते पतनहारो दृश्यते तत्र गन्धा लघवोऽष्टौ निब-

---

१९८ । १ णरिंद (E & F). २ जच्छ (A). ३ ठद्दक (B). ४ चऊ वीसए (C), चउ सवीसए (E & F). ५ पलंति (A). ६ हाव (A & C). ७ सार (E & F). ८ वद्दए (A), वट्टुए (C). ९ णराच (B), णराचु (C), णराज (E). १० बद्द (B), वद्ध (C), वंक (E). ११ अट्टए (B). १२ १९४ (A).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

ध्यन्तेऽर्थाद्गुरवोऽष्टौ । यद्य[प्य]ष्टाचरप्रकरणे पमाणि दूण किज्जए इत्युक्तं [Vide श्लोक ६८, p 380] तथापि प्रकरणानुरोधात् तदनुवादः कृत इति मन्तव्यम् । (C).

१६८। अथ षोडशाचरचरणस्य वृत्तस्य षट्त्रिंशदुत्तरपंचशताधिकपंचषष्टिसहस्रं [६५५३६] भेदा भवंति, तत्र षट्चत्वारिंशोत्तरा[ष्टशता]धिकैकविंशतिसहस्रतमं [२१८४६] भेदं नाराचनामकं वृत्तं लक्षयति, णरिंदेति। जत्थ — यत्र सब्बलो — सबलः णरिंद — नरेंद्रः मध्यगुरुर्जगण इति यावत् सुपम्म चक्क — सुपर्णचक्रम् अंत — अंते पादान्ते चारुः सुंदरः सारः पादपूरकत्वात् श्रेष्ठ इति हार — हारः गुरुः बट्टए — वर्त्तते, यत्र च पश्रा — पादे चउबीसए — चतुर्विंशतिः मात्रा इति शेषः, * * * मध्यलघुरगणश्चेति यावत् दीसए — दृश्यते पंचमे ठाम — पंचमे स्थाने पइक्क — पदातिः मध्यगुरुर्जगण इति यावत् दृश्यते इति पूर्वेणान्वयः, जस्स — यस्य श्रट्ठए — अष्टौ गंध — गंधा लघव इति यावत् बंक — वक्रा गुरवश्चेत्यर्थः पलंत — पतंति, पसिद्ध — प्रसिद्धः ए — एषः णराउ — नाराचः जंप — जल्पत ॥ इहाप्यच तत्त्वं — पंचमस्थाने पदातिर्दृश्यत इत्युक्त्वा तृतीयचतुर्थस्थाने पुनरपि जगणरगणावेव देयाविति लभ्यते, अन्यथा प्रथमद्वितीयस्थाने जगणरगणयोः पंचमस्थाने पदातेरेवंदानस्योक्तत्वात् तृतीयचतुर्थस्थाने को गणो देय इत्याकांक्षाया अनिवृत्त्यापत्तिः, तथाच जगण-रगण-जगण-रगण-जगण-गुरुरचितचरणः नाराच इति फलितार्थः । यद्यपि अष्टोत्तर[ष्टाचर]प्रस्तारे पमाणि इत्यनेन प्रागेवैतल्लचितं, तथापि प्रकरणानुरोधात्तस्यैव पुनरनुवादः कृत इत्यस्म-

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

जहा, चलंत[1] जोह मत्त[2] कोह[3] रस्स[4] कम्म अग्गरा
किबाण बाण सल्ल[5] भल्ल[6] चाव[7] चक्क मुग्गरा[8] ।
पहार बार[9] धीर[10] बीर[11] बग्ग[12] मज्झ[13] पंडिआ
पअट्ठ[14] ओट्ठ[15] कंत दंत[16] तेण सेण मंडिआ[17] ॥
१६९[18] ॥ णराच[19] ।

त्तातचरणोपदेशसरणिः । अत्र मात्राकथनं पृथक्त्[या] गुरुलघुकथनं च पद्यपूरणार्थमिति ध्येयम् । (E).

१६८ । अथ षोडशाक्षराष्टी ॥ णरिंदेति । नरेंद्रो यत्र सबलः सुपर्णचक्रं दृश्यते, पदातिः स्थाने पंचमे, पादे चतुर्विंशतिर्मात्रा-इत्यर्थः । प्रकटो हारस्वारुः सारोऽंते यस्य वर्त्तते प्रसिद्धं तन्नाराचं जल्पति गंधा वक्रा अष्टौ ॥ नरेंद्रो जगणः, सुपर्णो रगणः, पदाति-र्जगणः । पंचमे स्थाने इत्युक्त्या तृतीयचतुर्थस्थाने जगणरगणावेव पुनर्देयौ इति सूच्यते । गंधा लघवो वक्रा गुरवः । (G).

१६९ । उदाहरति । चलन्ति योधाः शत्रून् चोभयन्तः वर्म्मकर्म्मण्युग्राः, कृपाणबाणचापशल्यभल्लमुद्गरैः । प्रहारवारिवधा रणे

---

१६९ । १ चलंति (B). २ मत्तु (A, B & C). ३ खोह (A, B & C). ४ वम्म (A, B & C). ५ सेल्ल (A, B & C). ६ भेल्ल (B & C). ७ चाप (A). ८ मूग्गरा (B). ९ धार (A), बारि (B & C). १० बार (A), मार (B), धार (C). ११ मार (A), धारि (B), धीरि (C). १२ रग्ग (A). १३ वग्ग (A, B & C), मज्झ (F). १४ पउट्ठ (A), पश्चोट्ठ (B), पश्चट्ठ (C), पदट्ठ (F). १५ उट्ठ (A). १६ दत्त दत्त (A), दन्त कन्त (B). १७ सुण्डिआ (B), खण्डिआ (C). १८ १६४ (A). १९ नाराच (A).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

लील बिसेस[1] बिआणहु[2] मत्तह[3] बाइसही[4]
पंचउ भग्गण[5] पाअ[6] पआसिअ एरिसही ।
अंत ठिआ जहि[7] हार मुणिज्जइ हे रमणी
बावण[8] अग्गल तिणि सआ धुअ[9] मत्त मुणी[10] ॥ १७०[11] ॥

धीराः वर्मे वर्मे पण्डिताः प्रदश्य ओष्ठं दन्तान्तेन तेन सेनाः खण्डिताः ॥ वर्म: कवचं, कृपाणादिभिः शत्रून् चोभयन्त इत्यन्वयः, वार बार इति पाठे पुनः पुनरित्यर्थः । वर्गे वर्गे सेनायां सेनायां ते शत्रवः केचिन्मुखेन खण्डिताः । (C).

१६९ । नाराचमुदाहरति, चलंतेति । किवाण बाण सल्ल भल्ल चाव चक्क मुग्गरा — कृपाणबाणशल्यभल्लचापचक्रमुद्गरैः रण कम्म अग्गरा — रणकर्मण्यग्राः दक्षा इति यावत् मत्त कोह — क्रोधमत्ताः पहार बार धीर — प्रहारवारणधीराः शत्रुकृतशस्त्रप्रहाररक्षणे कृतधैर्या इति यावत् बीर वग्ग मज्झ — वीरवर्गमध्ये पण्डिआ — पण्डिताः कृतशस्त्रविद्याध्ययना इत्यर्थः पअट्ठ ओठ्ठ कंत दंत — प्रदष्टौष्ठकांतदंताः प्रदष्टः ओष्ठो यैस्तादृशाः कांताः दंता येषां ते तादृशा इत्यर्थः जोह — योद्धारः चलंति, तेन योधचलनेन सेण — सेना मण्डिआ — मण्डिता ॥ नाराचो निवृत्तः । (E).

१६९ । यथा । चलंति योधा मत्तकोपा रणकर्माधिकाः कृपाण-

---

१७० । १ लील विसेसे (B), पील सरुअ (E), पीलसरूअ (F). २ विआणह (E & F). ३ मत्तइ (B & C). ४ वेविसद्दौँ (A), वाइसहि (B). ५ गगण (C). ६ भाअ (B). ७ जह (A), जइ (C). ८ वामण (A), वाअण (B & C). ९ धुव (E & F). १० सुणी (A), कही (B & C). ११ १९९ (A).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

वाणशल्यभल्लचापचक्रमुद्गरैः । प्रहारवारणधीराः वीरवर्गमध्ये पंडिताः प्रदष्टौष्ठकांतदंतास्तेन सेना मंडिता ॥ (G).

१७० । लीले विशेषो ज्ञायतां मात्रा द्वाविंशतिः पञ्चभिर्भगणैः पादे प्रकाशितम् एतादृशं स्वरूपम् । अन्तस्थो यदि हारो जायते हे रमणि द्विपञ्चाशदग्राणि त्रीणि शतानि ध्रुवं मात्रा भण्यन्तां ॥ लीले छन्दसि, लीला इत्यन्ये, लीलाविलास इत्यन्ये । (C).

१७० । अथ षोडशाक्षरचरणवृत्तस्य सप्ताशीत्युत्तर-सप्तशताधिक-सप्तविंशति २७७८७ [अष्टाविंशति २८०८७] सहस्रतमं भेदं नील-नामकं वृत्तं लक्षयति, णीलेति । हे रमणि प्रिये जहि — यत्र येषां वा अंत — अंते हार — हारो गुरुरिति यावत् ठिआ — स्थितः मुणिज्जइ — ज्ञायते एरिसही — एतादृशैः पंचउ भगण — पंचभगणैरादिगुरुकैर्गणैरिति यावत् पाउ[अ] पआसिअ — पादे प्रकाशितं प्रकाशि[त]पादं वा, अवहट्टभाषायां पूर्वनिपातानियमात् बाइसही — द्वाविंशत्या मत्तह — मात्राभिः उपलक्षितं णील-सरूअ — नीलस्वरूपं नीलनामकस्य छंदसः स्वरूपमिति यावत् बिआणह — विज्ञायताम्, अत्र च बावण अग्गल — द्विपंचाशदधि-कानि तिणि सआ — त्रीणि शतानि मत्त — मात्राः धुअ — ध्रुवं निश्चितमित्यर्थः मुणी — ज्ञायतां ॥ इदं च चतुःछंदःकरणाभि-प्रायेणेति बोध्यं । (E).

१७० । णीलेति । नीलस्वरूपं विजानीत मात्रा द्वाविंशतिः पंच भगणाः पादे प्रकाशिताः एतादृशाः अंते स्थितो यत्र हारो-ज्ञायते हे रमणि द्विपंचाशदधिकानि त्रीणि शतानि ध्रुवं मात्राः

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

लील बिसेस[१] बिआणहु[२] मत्तह[३] बाइसही[४]
पंचउ भग्गण[५] पाअ[६] पआसिअ एरिसही ।
अंत ठिआ जहि[७] हार मुणिज्जइ हे रमणी
बावण[८] अग्गल तिसि सआ धुअ[९] मत्त मुणी[१०] ॥ १७०[११] ॥

धीराः वर्ग्गे वर्ग्गे पण्डिताः प्रदर्श्य ओष्ठं दन्तान्तेन तेन सेनाः खण्डिताः ॥ वर्ग्गः कवचं, कृपाणादिभिः शत्रून् चोभयन्त इत्यन्वयः, बार बार इति पाठे पुनः पुनरित्यर्थः । वर्ग्गे वर्ग्गे सेनायां सेनायां ते शत्रवः केचिन्मुखेन खण्डिताः । (C).

१६९ । नाराचमुदाहरति, चलंतेति । किवाण बाण सल्ल भल्ल चाव चक्क मुग्गरा — कृपाणबाणशल्यभल्लचापचक्रमुद्गरैः रण कम्म अग्गरा — रणकर्मण्यग्राः दक्षा इति यावत् मत्त कोह — क्रोधमत्ताः पहार बार धीर — प्रहारवारणधीराः शत्रुकृतशस्त्रप्रहाररचणे कृतधैर्या इति यावत् बीर बग्ग मज्झ — वीरवर्गमध्ये पण्डिआ — पण्डिताः कृतशस्त्रविद्याध्ययना इत्यर्थः पअट्ठ ओट्ठ कंत दंत — प्रदष्टौष्ठकांतदंताः प्रदष्टः ओष्ठो यैस्तादृशाः कांताः दंता येषां ते तादृशा इत्यर्थः जोह — योद्धारः चलंति, तेन योधचलनेन सेण — सेना मण्डिआ — मण्डिता ॥ नाराचो निवृत्तः । (E).

१६९ । यथा । चलंति योधा मत्तकोपा रणकर्माधिकाः कृपाण-

---

१७० । १ लील विसेसे (B), णील सरुअ (E), णीलसरूअ (F). २ विआणह (E & F). ३ मत्तइ (B & C). ४ वेविसहीं (A), वाइसहि (B). ५ गण (C). ६ भाअ (B). ७ जह (A), जइ (C). ८ वामण (A), वाअण (B & C). ९ धुव (E & F). १० सुणी (A), कही (B & C). ११ १६६ (A).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

वाणशल्यभल्लचापचक्रमुद्गरैः। प्रहारवारणधीराः वीरवर्गमध्ये पंडिताः प्रदष्टौष्ठकांतदंतास्तेन सेना मंडिता ॥ (G).

१७०। लीले विशेषो ज्ञायतां मात्रा द्वाविंशतिः पञ्चभिर्भगणैः पादे प्रकाशितम् एतादृशं स्वरूपम्। अन्तस्थो यदि हारो जायते हे रमणि द्विपञ्चाशदग्राणि त्रीणि शतानि ध्रुवं मात्रा भणन्तां ॥ लीले छन्दसि, लीला इत्यन्ये, लीलाविलास इत्यन्ये। (C).

१७०। अथ षोडशाक्षरचरणवृत्तस्य सप्ताशीत्युत्तर-सप्तशताधिक-सप्तविंशति २७७८७ [अष्टाविंशति २८०८७] सहस्रतमं भेदं नील-नामकं वृत्तं लक्षयति, णीलेति। हे रमणि प्रिये जहि—यत्र येषां वा अंत—अंते हार—हारो गुरुरिति यावत् ठिआ—स्थितः मुणिज्जइ—ज्ञायते एरिसही—एतादृशैः पंचउ भग्गण—पंचभगणैरादिगुरुकैर्गणैरिति यावत् पाउ[अ] पआसिअ—पादे प्रकाशितं प्रकाशि[त]पादं वा, अवहट्टभाषायां पूर्वनिपातानियमात् बाइसही—द्वाविंशत्या मत्तह—मात्राभिः उपलक्षितं णील-सरूअ—नीलस्वरूपं नीलनामकस्य छंदसः स्वरूपमिति यावत् बिआणह—विज्ञायताम्, अत्र च बावण अग्गल—द्विपंचाशदधि-कानि तिण्णि सआ—त्रीणि शतानि मत्त—मात्राः धुअ—ध्रुवं निश्चितमित्यर्थः मुणी—ज्ञायतां॥ इदं च चतुःछंदःकरणाभि-प्रायेणेति बोध्यं। (E).

१७०। णीलेति। नीलस्वरूपं विजानीत मात्रा द्वाविंशतिः पंच भगणाः पादे प्रकाशिताः एतादृशाः अंते स्थितो यत्र हारो-ज्ञायते हे रमणि द्विपंचाशदधिकानि त्रीणि शतानि ध्रुवं मात्राः

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

जहा, सज्जिअ जोह बिबट्ठिअ[1] कोह चलाउ[2] धणू[3]
पक्खर[4] बाह[5] चलू[6] रणणाह[7] फुरंत[8] तणू ।
पत्ति चलंत[9] करे धरि कुंत सुखग्गकरा
कस[10] णरेंद सुसज्जिअ बिंद चलंति[11] धरा ॥
१७१[12] ॥ णील ।

ज्ञायंते ॥ नीलनामच्छंदः, हारो गुरुः, मात्रोक्तिः षोडशचरणाभिप्रायेण । (G).

१७१ । उदाहरति । सज्जिता योधा विवर्द्धि[त]क्रोधाश्चालयन्तो धनूंषि कवचवाहैश्चलितो नरनाथः स्फुरत्तनुः । पत्तयश्चलन्ति करे धृत्वा कुन्तान् सुखड्गकराः कर्णनरेन्द्रे सुसज्जितवृन्दे चलति धरा ॥ कवचयुक्ता वाहा अश्वाः कवचवाहाः, एवंक्रमेण कर्णनरेन्द्रे चलति सति । (C).

१७१ । नीलमुदाहरति, सज्जिअ इति । विबट्ठिअ कोह—विवर्द्धितक्रोधाः धणू—धनूंषि चलाउ—चालयंतः धनुर्भ्यां वाणान् चिपंत इति भावः जोह—योधाः सज्जिताः कृतसन्नाहाः जाताः, फुरंत तणू—स्फुरत्तनुः रणणाह—रणनाथः सेनापतिरित्यर्थः पक्खर बाह—कवचिताश्वेन चलितः, करे पाणौ कुंतान् पाशान्

---

१७१ । १ विवट्टिअ (B & C). २ चलाइ (F). ३ धुणु (B). ४ पक्खरु (A), पक्खरि (B & C). ५ धाव (A). ६ चल (E). ७ णरणाह (A, B & C). ८ पफुल्ल (B & C). ९ पलंत (A). १० पुष्प (A). ११ चलंत (E & F). १२ १६० (A).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

दिज्जिए[1] सुपस्म आइ एक्क तो पत्रोहराइ[2]
हिस्सि[3] रूत्र[4] पंच चक्क सव्वलो मणोहराइ ।
अंत दिज्ज[5] गंध[6] बंधु[7] अक्खराइ सोलहाइ[8]
चंचला बिणिंमित्रा फणिंद एउ[9] बल्लहाइ[10] ॥ १७२[11] ॥

धरि—धृत्वा सुखग्गकरा—सत्सरुकराः पत्ति—पत्तयः चलंत—चलिताः, एवंक्रमेण कम्म णरेंद—कर्णनरेंद्रे सुसज्जितवृंदे सति धरा पृथ्वी चलंत—चलति ॥ नीलो निवृत्तः । (E).

१७१ । यथा । सज्जिता योधा विवर्द्धितकोपास्त्रालयंतो धनूंषि पखरवाहे चलन् रणनाथः स्फुरत्तनुः । पत्तयश्चलिताः करे धृत्वा कुंतान् सुखड्गकराः कर्णनरेंद्रे सुसज्जितवृंदे चलति धरा ॥ (G).

१७२ । दीयते सुपर्ण आदौ एकस्ततः पयोधरो भवति एवं रूपेण पञ्चचक्रं सकलं मनोहरम् । अन्ते दीयते गन्धो बन्धुः अक्षरैः षोडशभिश्चञ्चला विनिर्म्मिता फणीन्द्रेण वल्लभा ॥ सुपर्णो रगणः, पयोधरो जगणः, गन्धो लघुः स एव बन्धुः निर्व्वाहकत्वात् । (C).

१७२ । अथ षोडशाचरचरणस्य वृत्तस्यैकनवत्युत्तरषट्शताधिकत्रिचत्वारिंशत्सहस्रतमं ४३६९१ भेदं चंचलानामकं वृत्तं लक्षयति, दिज्जिए इति । यत्र आइ—आदौ सुपम्म—सुपर्णः मध्यलघुः

---

१७२ । १ दिज्जिआ (A, B & C). २ पओधराइ (B), पआहराहि (E). ३ कहेस (A), हेस (B & C). ४ रूप (B). ५ किज्ज (A). ६ गन्ध (B), गुंध (F). ७ वंध (A & B). ८ सोरहाइं (A), सोलहाइ (B & C). ९ एड (A). १० दुल्लहाइँ (A), दुल्लभाए (B). ११ १६८ (A).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

जहा[१], कस्स पत्थ[२] ढुक्कु[३] लुक्कु[४] सूर बाण संहरण[५]
घाउ[६] जासु[७] तासु[८] लग्गु[९] अंधआर संहरण[१०] ।
एत्थ[११] पत्थ[१२] सट्ठि[१३] बाण कस्स[१४] पूरि[१५] छड्डुएण[१६]
पेक्खि‍व[१७] कस्स कित्ति धम्म बाण सव्व कड्ढिएण[१८] ॥
१७३[१९] ॥ चंचला[२०] ।

रगण इत्यर्थः दिज्जिए — दीयते तो — ततः एक्क — एकः पओहराइ — पयोधरः मध्यगुरुर्जगण इति यावत् दीयते इत्यनेन पूर्वेणान्वयः, हिसि रूअ — अनेन रूपेण मणोहराइ — मनोहराणि सव्वलो — सवलानि पंच चक्क — चक्राणि गणा इत्यर्थः क्रियंतइति शेषः । अत्र चक्रशब्दो गणवाची, तथाच रगण-जगण-रगणाः अनेन रूपेण पंचगणाः कर्त्तव्या इत्यर्थः । अंत — अंते पदांते गणपंचकांते वा बंधु — बंधुः निर्वाहकत्वात् गंधः लघुरिति यावत् दिज्ज — दीयते, यत्र च सोलहाइ अक्खराइ — षोडश अक्षराणि पादे पतंतीति शेषः, फणिंद — फणींद्रेण पिंगलेनेति यावत्

---

१७३ । १ यथा (F). २ पच्छ (A). ३ ढुक्क (A), ढुक्कु (B). ४ णुक्क (B). ५ संघरण (A). ६ घाव (A). ७ जाऊ (A, B & C). ८ ताऊ (A & B), dropt in (C & F). ९ लग्ग (A & F), लागु (B & C). १० संसरण (A, B & C). ११ पच (A), एक (B). १२ पच्छ (A), पत्थि (F). १३ साढि (A & B), साठि (C), सढि (E). १४ काण (B & C). १५ पुरि (E). १६ छट्टएण (B & C). १७ पेक्ख (A). १८ कड्डएण (A), कठ्ठिएण (F). १९ १६९ (A). २० पसखा (C).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

विणिम्मिश्रा — विनिर्मिता बल्लहाइ — वल्लभा पिंगलस्येति भावः, एउ — एषां चंचला — तच्चंचलानामकं वृत्तमित्यर्थः ॥ (E).

१७२। दिज्जीति। दीयते सुपर्ण आदौ एकस्ततः पयोधरः एवंरूपेण पंचचक्राणि सबलानि मनोहराणि। अन्ते दीयते गंधो-बंधुः सुंदरः अक्षराणि षोडश चंचला विनिर्मिता फणींद्रेण वल्लभा ॥ सुपर्णो रगणः, पयोधरो जगणः, एवंरूपेण रगण-जगण-रगण-जगण-रगणा इत्यर्थः, गंधो लघुः, चंचलानामकं छंदः। (G).

१७३। उदाहरति। कर्णपार्थाभ्यां मिलितं लुप्तं शूराणां बाणसंघैर्घाता जातास्तत्र लग्नमन्धकारसंशयेन। अथ पार्थेन षष्टि-बाणान् कर्णपूरितान् दृष्ट्वा कर्णेन कीर्त्तिधन्येन बाणाः सर्व्वे कृत्ताः ॥ लुप्तं लज्जया लग्नम्, अत्रास्मिन् एव समये * * *। (C).

१७३। चंचलामुदाहरति। कण्ण पत्थ — कर्णपार्थौ राधेय-फाल्गुनाविति यावत् ढुक्क — युद्धार्थं मिलितौ, बाण संहएण — बाणसंघेन सूर — सूर्यः लुक्क — निलीनः, जासु — यस्य घाउ — घातः प्रहारनिपातजात इति शेषः तासु — तस्य अंधआर संहएण — अंधकारसंघेन लग्गु — लग्नं यस्य चतं जातं सः अंधकारजालप्रविष्ट इव जात इति भावः, एत्थ — एतस्मिन्नवसरे इत्यर्थः कण्ण पूरि — कर्णं पूरयित्वा आकर्णपर्यन्तमाकृष्येति यावत् पत्थ — पार्थेन छड्डु-एण — मुक्तान् सट्ठि बाण — षष्टिबाणान् पेक्खि — प्रेक्ष्य कित्ति धण्ण — कीर्त्तिधनेन कण्ण — कर्णेन सव्व बाण — सर्व्वे बाणाः कट्टिएण — कर्त्तिताः ॥ चंचला निवृत्ता। (E).

१७३। यथा। कर्णपार्थौ मिलितौ निलीनः सूर्यो बाणसंघ-

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

जो लोआणं[१] बट्टे[२] बिंबुट्ठे[३] बिज्जुठ्ठे[४] णास[५] ठ्ठाणो[६]
सुज्जाणो[७] णाओ[८] छंदुठ्ठावे[९] कसट्टे हंसठ्ठाणो[१०] ।
छंदु ग्गाअंतो[११] बुत्तो[१२] कंतो[१३] सब्बे सो[१४] सम्माणीओ
बह्माणं[१५] रूअं[१६] छंदो एसो लोआणं[१७] बक्खाणीओ[१८] ॥
१७४[१९] ॥

केन घातो येषु तेषु लग्नमंधकारसंघेन ॥ अत्र पार्थेन षष्टिर्बाणाः कर्णोपरि त्यक्ताः, तान् प्रेक्ष्य कर्णेन कीर्त्तिधनेन बाणाः सर्वे कर्त्तिताः ॥ (G).

१७४ । यो लोकानां वर्त्तते विम्बोष्ठे विद्युद्यष्टिः हंसस्येव स्थानं यस्य संज्ञो नागः कर्णमूलमुत्थापयति, कर्णा अष्टौ, सारत्वेन युक्तं । छन्दो गायन् कान्तवृत्तं सर्वैः संमानितः ब्रह्मरूपकं छन्दएतल्लोकैर्व्याख्यातं ॥ विद्युन्मालेवाढ्ढं यस्य तद्विद्युन्मालाढ्ढं[विद्युद्यष्टिः], हंसस्थानमित्यनेन हंसवन्मन्थरगतित्वं बोध्यते । कर्णो द्विगुरुगणः, तैरष्टाभिरिदं छन्दो लक्ष्यते, छन्द उत्थापयति संज्ञः नागः पिंगलः छन्दो गायन्, ब्रह्मणो रूपकमित्यनेन ब्रह्मरूपकं नाम छन्दो लक्षणीयं । (C).

---

१७४ । १ ट्टे चाणं (B). २ वट्टे (B & C). ३ विम्बुट्टे (B & C). ४ विजुड्ढे (A), dropt in (B). ५ हंस (A, B & C). ६ ट्ठोणो (B & C), ट्ठाणो (E). ७ सुज्जणो (C). ८ णाहो (A & C), dropt in (B). ९ कंदुट्ठावे (A, B & C). १० सारत्ताणो (A & C), सारुत्ताणो (B). ११ छंदु गअंतो (E & F). १२ and १३ transposed in (B & C). १३ Dropt in (A & F). १४ सव्वं सोसु (A), सव्वं सोस (B & C). १५ बंभाणो (A), वम्हाणो (B), बम्माणो (C), वम्माणं (F). १६ रूओ (A, B & C), रूपं (F). १७ लोअणं (F). १८ वक्खाणिओ (E). १९ १७० (A).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

जहा,

उम्मत्ता[1] जोहा उट्ठे[2] कोहा ओत्था[3] ओत्थी[4] जुज्झंता[5]
मेणक्का रंभा णाहं[6] दंभा अप्पा अप्पी बुज्झंता[7] ।
धावंता[8] सल्ला[9] छिण्णो[10] कंठा मत्था[11] पिट्ठी पेरंता[12]
णं सग्गा मग्गा जाए अग्गा लुद्धा[13] उद्धा हेरंता ॥

१७५[14] ॥ ब्रह्मरूपकं ।

---

१७४ । अथ षोडशाक्षरचरणवृत्तस्य प्रथमं भेदं ब्रह्मरूपकनाम वृत्तं लक्षयति, जो लोआणमिति । जो — यत् लोआणं — लोकानां बिंबुट्ठे — बिंबोष्ठे बिज्जुट्ठे — विद्युत्स्थाने विद्युत्साम्यतया विद्युत्पदेन दंता लक्ष्यंते, तथाच दंतस्था[न] इत्यर्थः, णास ट्ठाणे — नासिका-स्थाने वट्टे — वर्त्तते, यच्च वुत्तो — वृत्तं छंद गअंतो — छन्दो-गायद्भिः सव्वे — सर्वैः संमाणीओ — संमानितं, सो — तत् कंतो — कांतं हंस ट्ठाणो — हंसस्थानं हंसस्येव स्थानं स्थितिर्गतिर्यस्य तत्ता-दृगमित्यर्थः बह्माणं रूपकं छंदो — [ब्रह्मरूपकं] छंदः कसट्ठे — कर्णाष्टकेन गुरुद्वयात्मकगणाष्टकेन सुज्जाणो णाओ — सुज्ञानो नागः पिंगलः उट्ठावे — उत्थापयति, एसो — तत् छंदो — छंदः

---

१७५ । १ उएमत्ता (B). २ उठे (E). ३ ओच्छा (A), ओच्चा (F). ४ ओच्छी (A), ओटछी (F). ५ जुझ्झंता (A & E). ६ लाहे (A), णाहे (B & C). ७ बुझ्झंता (A & E), dropt in (B). ८ भल्ला (B), भल्ल.का (C). ९ संठा (A). १० विण्णे (A), छिन्ने (E). ११ मच्छा (A), मत्थ (E). १२ पच्चंता (A). १३ पन्धा (B), उद्धा (C). १४ १०२ (A).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

लोआणं—लोकानां निकटे मयेति शेषः बक्खाणीओ—व्याख्यातम् ॥ अत्र षोडशगुरुरचितचरणं ब्रह्मरूपकनामकं वृत्तमिति फलितार्थः । (E).

१७४ । जो लो इति । यो लोकानां वर्त्तते विंबोष्ठे विजुष्टे नासास्थाने सुज्ञातो नागः छंदोदर्शी कर्णाष्टकेन हंसस्थाने । छंदोगायद्भिर्वृत्तं कांतं सर्वैः तत्संमानितं ब्रह्मरूपं छंद एतत् लोकानां व्याख्यातं ॥ कर्णो द्विगुरुः, हंसस्थाने हृदि । (G).

१७५ । उदाहरति । उन्मत्ता योधा उत्थितकोपा उत्थायोत्थाय युद्धमाना मेनकारम्भानाथं दम्भादात्मानं बुध्यमानाः । धावन्तः शस्त्रच्छिन्नकण्ठा मस्तकं पृष्ठे प्रेरयन्तो नूनं स्वर्गमार्गं यातुमूर्द्ध्वोर्द्ध्वं पश्यंति ॥ अहं मेनकानाथः अहं रम्भानाथ इत्येवमात्मानं बुध्यमानाः छिन्नं यन्मस्तकं तत् पृष्ठे प्रेरयंतो नूनं स्वर्गमार्गं यातुमग्रे ऊर्द्ध्वोर्द्ध्वं पश्यन्ति इत्युत्प्रेक्षा । (C).

१७५ । ब्रह्मरूपकमुदाहरति, उम्मत्तेति । उठे कोहा—उत्थितक्रोधाः उम्मत्ता—उन्मत्ताः अप्पा अप्पी—आत्मानमात्मानं परस्परमित्यर्थः मेणक्का रंभा णाहं—मेनकारंभानाथं दंभा—दंभात् बुज्झंता—बुध्यमामाः धावंता सत्था छिन्ने[सो] कंठा—धावन्तः शस्त्रच्छिन्नकंठाः मत्था पिट्ठी पेरंता—मस्तकानि पृष्ठे पातयन्तः ओत्था ओत्थी—उत्थायोत्थाय जुज्झंता—युध्यमानाः एं सग्गा मग्गा जाए—ननु निश्चयेनेत्यर्थः स्वर्गमार्गं गच्छंतः लुद्धा—लुब्धाः मेनकादिप्राप्त्यर्थमिति भावः जोहा—योद्धारः अग्गा—अग्रे उद्धा ऊर्द्धं हेरंता—अन्विष्यंति मेनकादिसुखमित्यर्थः ॥ (E).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

पओहर मुह ठ्ठिआ[1] तहअ[2] हत्थ[3] एक्को[4] दिआ
पुणोबि[5] तह[6] संठिआ[7] तहअ[8] गंध सज्जा[9] किआ[10] ।
पलंति[11] बलआ जुआ[12] बिमल सद्द हारा उणो
चउग्गलअ[13] बीसआ पुहबि णाम छंदो[14] मुणो[15] ॥
१७६[16] ॥

---

१७५ । यथा । उन्मत्ता योधा उत्थितकोपा उत्थायोत्थाय युध्यंतो[ध्यमाना] मेनकारंभानायदंभात् परस्परं युध्यंतः[ध्यमाना]: । धावन्तः शल्यच्छिन्नकंठा मस्तकानि पृष्ठे पातयंतो नूनं स्वर्गमनसो-यांतोऽग्रे लुब्धा ऊर्द्धमन्वेषयंतः ॥ (G).

१७६ । अथ सप्तदशाचरा । पयोधरो मुखे स्थितस्तथाच हस्त-एकः स्थितः पुनरपि तथा संस्थितौ तथाच गन्धः सज्जीकृतः । पतति वलययुगं विमलशब्दहारौ पुनश्चतुरश्रविंशतिर्मात्राः पृथ्वीनाम छन्दो भणामि ॥ मुखे आदौ, ततः पतति वलययुगं पादे चतु-र्विंशतिर्मात्रा भवन्ति यत्र तत् । पयोधरो जगणः, हस्तोऽन्तगुरु-चतुष्कलः, गन्धो लघुः, वलयो गुरुः । (C).

---

१७६ । १ ट्ठिआ (B & C). २ तहवि (A). ३ हच्छ (A). ४ एक्का (E & F). ५ पुणोपि (F). ६ त (F). ७ संट्ठिआ (B), संठ्ठिआ (E). ८ तहवि (B & C). ९ एक्को (A), सेज्जो (B), सज्जे (C). १० दिआ (B & C). ११ वलंत (A). १२ वलअज्जुआ (C). १३ चउकलअ (A), चउ-कलअ (B). १४ छंदा (B), च्छ (C). १५ भाणो (A), सुणो (B), भणो (C). १६ १७२ (A).

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

१७६ । अथ सप्तदशाक्षरचरणस्य वृत्तस्य द्विसप्तत्युत्तरैकत्रिंशत्सहस्रोत्तरैकलचं १३१०७२ भेदा भवंति, तत्र पंचाशदधिकसप्तशताधिकषट्[अष्ट]त्रिंशत्सहस्रतमं [३८७५०] भेदं पृथ्वीनामकं वृत्तं लक्षयति, पओहरेति । यत्र मुह — मुखे आदाविति यावत् पओहर — पयोधरः मध्यगुरुर्जगण इति यावत् ठिआ — स्थितः, तहअ — तथाच एक्क — एकः हत्थ — हस्तो गुर्वंतः सगणइत्यर्थः दिआ — दत्तः, पुणोवि — पुनरपि तह संठिआ — तथा संस्थितौ पुनरपि ज[ग]ण-सगणौ कर्त्तव्यावित्यर्थः, तहअ — तथाच गंध — गंधः लघुः सज्जा किआ — सज्जीकृतः । उणो — पुनः वलआ जुआ विमल सद्द हारा — वलययुगविमलशब्दहाराः वलयो गुरुस्तद्द्वयं शब्दो-लघुः हारो गुरुरेते इत्यर्थः पलंति — पतंति, चउग्गलअ — चतुरग्रास्च वीसआ — विंशतिर्मात्रा इति शेषः पतंतीति पूर्वेणान्वयः, तत् पुहवि णाम छंदो — पृथ्वीनामच्छंदः मुणो — ज्ञायताम् ॥ अत्र मात्राकथनं पादपूरणार्थमेव, जगण-सगण-जगण-सगण-यगण-लघु-गुरुरचितं पृथ्वीच्छंद इति निष्कृष्टोऽर्थः । ।ऽ।, ।।ऽ, ।ऽ।, ।।ऽ, ।ऽऽ, ।ऽ. (E).

१७६ । अथ सप्तदशाक्षरात्यष्टौ ॥ पओ इति । पयोधरो मुखे स्थितस्तथा हस्त एको देयः पुनरपि तथा संस्थितस्ततस्च गंधः सज्जीकृतः । पतति वलययुगं विमलं शब्दहारौ पुनस्चतुरधिकविंशतिः पृथ्वीनामच्छंदो जानीहि ॥ पयोधरो जगणः, हस्तः सगणः, पुनरपि जगण-सगणौ कार्य्यौ इत्यर्थः । गंधो लघुः, वलयो गुरुः, शब्दो लघुः, हारो गुरुः । (G).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

जहा,

झणझ्झणिअ[1] णेउरं[2] रणरणंत कांची[3]गुणं
सहास मुह पंकअं अगुरु धूम[4]धूपुज्जलं ।
जलंत मणि दीविअं[5] मअण केलि लीलासरं[6]
णिसामुह[7] मणोहरं जुअइ[8] मंदिरं राजते[9] ॥ १७७[10] ॥

पृथ्वी ।

---

१७७ । उदाहरति । झणज्झणितनूपुरं रणरणत्काञ्चीगुणं सहासमुखपङ्कजम् अगुरुधूमधूपोज्ज्वलं । ज्वलन्मणिदीपकं मदनकेलिलीलासरः निशामुखमनोहरं युवतिमन्दिरं राजते ॥ अगुरुधूम एव धूपः, सहासं मुखपङ्कजं यत्र अतएव लीलासरः । (C).

१७७ । पृथ्वीमुदाहरति, झणझ्झणिअ इति । झणझ्झणिअ णेउरं—[झण]झणितनूपुरं झणझणेति रवं कुर्वन्नूपुराख्यं भूषणं यस्य तत्तादृशमित्यर्थः, रणरणंत कांची गुणं—अतिगंभीरशब्दायमानः काञ्चीगुणो यस्य तदित्यर्थः, सहास मुह पंकअं—सहासं मुखमेव पङ्कजं यस्य तत्तादृग्विधमित्यर्थः, अगुरु धूम धूपुज्जलं—अगुरुधूमधूपोज्ज्वलं । जलंत मणि दीवअं—ज्वलन्मणिदीपकं ज्वलद्दीप्यमानं भूषणमणिरेव दीपकं यत्र तादृशमित्यर्थः, मअण

---

१७७ । १ झलझणिअ (B), झणज्झणिअ (C), झणझणिअ (F). २ भूषणं (A, B & C). ३ कंची (A). ४ Dropt in (B). ५ दीपअं (A), दीवअं (B & C). ६ मअण कल कीला सरं (A), मरण कोल कीसा (B), मअण कोलि कीला सरं (C). ७ Dropt in (B), णिसामुख (C). ८ जुवइ (B, C & F). ९ रेहद (A), रेहए (B & C). १० १७२ (A).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

[The following form of versification— मालाधरनामकं वृत्तं, is not given in MS. (E).— Ed.]

पढम दिश्र बिप्पश्रा तहश्र[1] भूबई थप्पिश्रा
चरण गण तीश्रश्रो तहबि[2] भूबई दीश्रश्रो ।
चमर[3]जुश्र श्रग्गला बिमल गंध हारुज्जला
भणइ[4] फणि सेहरा[5] मुणहु छंद[6] मालाहरा ॥ १७८[7] ॥

केलि लीलासरं—मदनकेलिलीलासरः णिसासुह मणोहरं—संध्याप्रादुर्भावातिरमणीयमित्यर्थः, जुश्रइ मंदिरं—तरुणिलक्षणं मंदिरं राजते शोभते ॥ पृथ्वी निवृत्ता । (E).

१७७ । यथा । झणझणितनूपुरं रणरणत्कांचीगुणं सहासमुखपंकजम् अगुरुधूमधूपोज्ज्वलं । ज्वलन्मणिदीपितं मदनकेलिलीलासरो निशासु मनोहरं युवतिमंदिरं राजते ॥ (G).

१७८ । प्रथमं दीयतां विप्रस्तथाच भूपतिः स्थाप्यतां चरणगणस्तृतीयः तथाच भूपतिर्दीयते । चामरयुगाग्रं विमलगन्धहारोज्ज्वलं भणति फणिशेखरो ज्ञायतां मालाधरं ॥ (C).

१७८ । पढेति ॥ प्रथमो देयो विप्रस्ततश्च भूपतिः स्थापितः चरणगणस्तृतीयस्ततश्च भूपतिर्दत्तः । चमरयुगाग्र्यं विमलगंधं हारोज्ज्वलं भणति फणिशेखरो ज्ञायतां छंदो मालाधरां ॥ विप्रस्तुर्लघुः, भूपतिर्जगणः, चरणो भगणः, चमरो गुरुः, गंधो लघुः, हारो गुरुः । (G).

१७८। १ तहवि (B & C). २ तहश्र (F). ३ चरम (C & F). ४ फणइ (F). ५ सारश्रा (A). ६ मुणह च्छन्द (C). ७ १७४ (A).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

जहा, वहइ मलआणिला बिरहि चेउ संतावणा[1]
रअइ[2] पिक पंचमा विअसु केसु फुल्ला वणा ।
तरुण[3] तरु पेल्लिआ[4] मअलु[5] माहवी बल्लिआ
बितर[6] सहि णेत्तआ समअ[7] माहवा[8] पत्तआ ॥
१७६[9] ॥ मालाधरः ।

---

१७९ । उदाहरति । वहति मलयानिलो विरहिचित्तसन्तापनो वदति पिकः पञ्चमं विकसितः किंशुकः फुल्लं वनं । तरुणतरौ प्रेरयति मुकुलं माधवी वल्ली विस्तारय सखि नेत्रे माधवसमयः प्रेक्ष्यतां ॥ (C).

१७९ । यथा । वहति मलयानिलो विरहिचेतःसंतापनो-रवीति पिकः पंचमं विकसितं किंशुकपुष्पवनं ॥ तरुणतरुपल्लवा मुकुलिता माधवी वल्लिका विस्तारय सखि नेत्रे समयमाधवः प्राप्तः ॥ (G).

[शिखरिणी and मन्दाक्रान्ता are mentioned in MS. (H); but as they are not found in any of the others, they have been here left out.—Ed.]

---

१७९ । १ संतापणा (F). २ रणइ (B & C), रवइ (F). ३ तरुण (F). ४ पल्लवा (A). ५ मउलु (A), मउल (F). ६ वियर (F). ७ समर (C). ८ मावचा (F). ९ १७५ (A).

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

कुंतीपुत्ता तिमा दिमउ[1] मंथा संठबि[2] एक्का पाए
एक्का हारा[3] दुज्जे[4] कंकणु[5] गंधा संठबि जुग्गालाए[6] ।
चारी हारा[7] भव्वा कारउ[8] पाआ अंतहि सज्जीआए[9]
सप्पा राआ सुद्वा[10] काअउ जंपे[11] पिंगल[12] मंजीरा ए[13] ॥
१८०[14] ॥

---

१८० । अथाष्टादशाक्षरा यथा । कुन्तीपुत्रास्त्रयो दत्ता मस्तके संस्थाप्यतामेकः पादः हारहस्तौ द्वे कङ्कणे * * ते युगलं। चत्वारो-हारा भव्याकाराः पादान्ते सज्जा आगताः सर्पराजः शुद्धाकारो-जल्पति पिङ्गलो भणति * * ॥ कुन्तीपुत्रः कर्णस्तेन द्विगुरुगणः, मस्तके आदौ, हस्तोऽन्तगुरुश्चतुष्कलः, कङ्कणं गुरुर्गन्धो लघुर्हारो-गुरुः । (C).

१८० । अथाष्टादशाक्षरचरणस्य वृत्तस्य चतुश्चत्वारिंशोत्तरैक-शताधिकद्विषष्टिसहस्रोत्तरलक्षद्वयं २६२१४४ भेदा भवन्ति, तत्र द्वि[त्रि]सप्तत्युत्तरषट्शताधिकद्वादशसहस्रतमं[१२६७३] भेदं मञ्जीर-नामकं वृत्तं लक्षयति, कुंतीपुत्तेति। यत्र मंथा — मस्तके प्रथम-

---

१८० । १ दिसइ (A), दिसा (B). २ संठइ (A). ३ हारा हच्छा (A), हारा हत्था (B & C), एजा हारा (E). ४ दिज्जे (A). ५ कणा (A). ६ जुग्गा पाए (A), जुग्गा जाए (B & C), जुग्ग लाए (E). ७ हारउ (A). ८ भावा कारउ (E). ९ संठीआए (A), सज्जीपाए (B & C), सजीआए (E). १० सुद्व (B). ११ जल्पे (B). १२ पिंगलु (C). १३ मंजरीए (A & F). १४ १७९ (A).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

मिति यावत् तिण्णा—त्रीन् कुंतीपुत्रान् गुरुद्वयात्मकान् गणानिति यावत् दिज्जउ—दत्त्वा एक्का—एकः पाए—पादः गुर्वादिभगणमि[इ]त्यर्थः संठवि—संस्थाप्यते, ततश्च एक्का हारा—एकोहारः गुरुः कंकण दुज्जे—कंकणद्वयं गुरुद्वयमिति यावत्, अवहट्टभाषायां पूर्वव्यत्यासदोषाभावात् दुज्जे इत्यस्य व्यत्यासे अपि न दोषः, गंधा—गंधस्य लघोरित्यर्थः जुग्गलाए—जुगलं संठवि—संस्थाप्यते । पाश्रा अंते [—पादांते] भब्बा कारउ—भव्याकाराः चारी हारा—चत्वारो हारा गुरवः सज्जीश्राए—सज्जिताः, ए—एतत् मंजीरा—मंजीरनामकं वृत्तमिति यावत्, इति सुद्धा काश्रउ—शुद्धकायः शुद्धो निष्कलंकः कायो यस्य स तादृश इत्यर्थः सप्पा राश्रा—सर्पराजः पिंगलः जंप—जल्पति ॥ (E).

१८० । अथाष्टादशाक्षरा धृतिः ॥ कुंतीति । कुंतीपुत्रास्त्रयोदत्ता मंथे संस्थाप्यते एकः पादः एको हारो द्विकंकणं गंधयोः संस्थाप्य युगलं ॥ चत्वारो हारा भव्याकाराः पादांते सज्जिताः सर्पराजः शुद्धकायो जल्पति पिंगलो मंजीरं ॥ कुंतीति द्विगुरुः, मंथे आदौ, पादो भगणः, हारो गुरुः, कंकणं गुरुः, गंधो लघुः । (G).

१८० । अष्टादशाक्षरप्रस्तारे कानिचिच्छन्दांस्याह । कुंतीपुत्ता इत्यादि । कुन्तीपुत्रान् त्रीन् दत्तान् मस्तके संस्थाप्य, एकः पादे हारः हस्तौ द्विगुणः कंकणः, गन्धं संस्थापय युगं । तत्र चत्वारोहारा भव्याकाराः पादांते सज्जीभूताः सर्प्पराजः शुद्धकायोजल्पति पिंगलो मंजीरां ॥ यत्र पादे मस्तके आदौ कुन्तीपुत्रान् कर्णगणान् गुरुयुग्मगणान् त्रीन् संस्थाप्य हारो गुरुर्हस्तः सगणः

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

जहा, गज्जे मेहा णीला कारउ[1] सद्दे मोरउ[2] उच्चा[3] रावा
ठामा[4] ठामा बिज्जू रेहउ[5] पिंगा देहउ किज्जे[6] हारा।
फुल्ला णीबा पीवे[7] भम्मरु[8] दक्खा मारुअ[9] बीअंताए
हंहो[10] हंजे काहा[11] किज्जउ[12] आओ[13] पाउस[14] कील्लं-
ताए[15] ॥ १८१[16] ॥ मंजीरा।

कंकणो द्विगुणः कंकणो गुरुस्तेन गुरुद्वयं देयं, गंधयुगं लघुद्वयं संस्थाप्य चत्वारो हारा गुरवः सञ्जीभूताः पादान्ते स्थिताः, पिंगलस्तत् छंदो मंजीरां जल्पति। अत्र नवसु नवसु वर्णेषु यतिः। उक्तं छंदःपारिजाते। मौ द्वावादौ संपन्नावथ भो मः सोऽप्यथ मः स्यादन्ते, प्राग्विश्रामं रन्ध्रे धारय भूयो रन्ध्र इदं भाषन्तः [?]। मंजीरां तां नागेशाः [?] सम्यगबन्धमुदाराकारां, भावा वेदे [?] तद्भावय मुंचत्स्वादुसुधाधारां [?] ॥ (H).

१८१। उदाहरति। गर्ज्जन्ति मेघा नीलाकाराः शब्दायन्ते मयूराः उच्चारावाः, स्थाने स्थाने विद्युद्राजते पिङ्गलदेहे[हा] क्रियते हारः। फुल्लेषु नीपेषु भ्रमराः पिबन्ति दक्षो मारुतो वीजयति, हंहो हञ्ज किं क्रियताम् आगता प्रावृट् क्रीडन्ती ॥ क्रियते

१८१। १ काग्रउ (A). २ मोरा (A, E & F). ३ चा (B), उचा (E). ४ वामा (A). ५ रेहा (A), रेहइ (E & F). ६ किज्जउ (A), कीज्जे (E). ७ भम्मे (A), पिब्बे (B & C). ८ भामरु (A). ९ मारुह (B). १० हो (B). ११ काहे (A, B & C). १२ किज्जइ (B). १३ आश्रा (A), आअ (B & C). १४ पाअस (E). १५ कीअन्ताए (A). १६ १७० (A).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

ज्ञायते, दक्षो मानभञ्जने दक्षिण इत्यर्थः, हंहो औत्सुक्ये, हञ्ज इति चेटीसम्बोधनं। (C).

१८१। मंजीरमुदाहरति। [णीला कारउ—] नीलाकाराः मेहा—मेघाः गज्जे—गर्जंति उच्चा रावा—उच्चस्वराः मोरउ—मयूराः सद्दे—शब्दायंते, ठामा ठामा—स्थाने स्थाने पिंगा देहउ—पिंगदेहा पीतवर्णेति यावत् विज्जू—विद्युत् रेहइ—राजते हाराश्च किज्जे—क्रियंते मेघैरिति भावः। फुल्ला णीवा—पुष्पितान् नीपान् कदंबपुष्पाणि भम्मरु—भ्रमराः पीवे—पिवंति, दक्खा—दक्षः मानिनीमानभंजने इति भावः मारुअ—मारुतः बीअंताए—वीजयति, हंहो हंजे—चेटिके काहा किज्जउ—किं क्रियतां किं विधीयतामिति यावत्, कीलंताए—क्रीडंती पाउस—प्रावृट् आओ—आगता॥ मानं त्यक्त्वा कांतमुपगच्छेति चेटीमुखान्निष्कासयितुं कस्याश्चिन्मानिन्याः प्रावृडागमनात् किं विधीयतामिति चेटीं प्रति वाक्यं। मंजीरो निवृत्तः। (E).

१८१। यथा। गर्जंति मेघाः नीलाकाराः, शब्दायंते मयूरा उच्चारावाः, स्थाने स्थाने विद्युद्रेजते पिंगदेहा क्रियते हारः। फुल्लान्नीपान् पिवंति भ्रमरा दक्षो मारुतो वीजयति, हंहो हंजे किं क्रियताम् आगता प्रावृट् क्रीडंती॥ (G).

१८१। उदाहरणमाह, गज्जे मेहा इत्यादि। गर्ज्जन्ति मेघा नीलाकारा मयूराः शब्दायन्ते उच्चारावं केकामित्यर्थः, स्थाने स्थाने राजते पिंगा विद्युद्देहे कृता हारा इवाहार्य्या मेघैरिति बोद्धव्यं। नीपाः कदम्बाः फुल्ला अर्थात् मधु पिबंतो भ्रमरा दृष्टाः

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

ज इंदासणा एक्क गणा[1] सुहावेहि[2] पाएहि पाए
ज[3] वण्णा[4] दहा अठ्ठ[5] सोहे सुदंडा[6] सुठाए[7] सुठाए[8]।
दहा तिण्णि गुण्णा जहा[9] सव्वला[10] होइ[11] मत्ता सुपाए[12]
फणिंदा भणंता किलाचक्क[13] छंदो[14] णिबद्धाइ जाए॥
१८२[15]॥

मारुतो वाति, हंजे मया किं कर्त्तव्यम् आगता [प्रावृट्] कान्तो-नागतः॥ (H).

१८२। यत्रेन्द्रासननामैकगणः सुखयति पदे पदे तद्वर्णैरष्टा-दशभिः शोभते दण्डः स्थाने स्थाने। दश त्रिगुणीकृता यथा सबला-भवन्ति मात्रासु पादे फणीन्द्रो जल्पति क्रीडाच्छन्दो * * जायते॥ एक इति गणान्तरव्यवच्छेदाय, स्थाने स्थाने दण्डो लघुः समीचीने स्थाने स्थाने शोभत इत्यनुषज्यते। दश त्रिगुणितास्त्रिंशन्मात्राः, सबलाः समञ्जसाः। (C).

१८२। अथाष्टादशाक्षरचरणस्य वृत्तस्यैक[स्य] पञ्चाशदुत्तरशत-त्रयमा[चतुःशता]धिकसप्तत्रिंशत्सहस्रतमं भेदं [३७४५०] क्रीडाचक्र-नामकं वृत्तं लक्षयति, ज इंदासणेति। ज इंदासणा—यत्र इंद्रा-

---

१८१। १ गन्धा (C). २ सुहावेइ (A), सुवेहि (B), सुहावेइ (E). ३ त (A, B & C). ४ रण्डा (B & C). ५ अट्ठ (B & C). ६ इदत्ता (A), इदण्डा (B & C), सुदंडा (E). ७ Dropt in (A & E). ८ सुगुाए (A), सुठाए (E). ९ जहिँ (A). १० संठणा (E & F). ११ होति (E), होत्ति (F). १२ सुठाए (E). १३ विलाक्क (F). १४ कंदा (E), चंदा (F). १५. १७८ (A).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

सनं लघ्वादिर्यगण इति यावत् तदग्रे एवकारः पूरणीयस्तथा-चेंद्रासनमेवेत्यर्थः एक्क—एकः नान्यगणमिलित इति यावत् गण्ण—गणः पाएहि पाए—पादे पादे सु[सु]हावेइ—शोभते यत्र पादे यगणातिरिक्तो गणः न पततीत्यर्थः, सुदंडा—सु शोभना-दंडा लघवो ज[य]गणादिभूता इति भावः येषु तादृशा इत्यर्थः दहा अठ्ठ—अष्टादश वण्ण—वर्णा यत्र सुखए सुठाए—सुस्थाने णिबद्धाइ—निबद्धाः सोहे—शोभंते, जहा—यत्र दहा तिणि गुण्णा—दश त्रिगुणिताः त्रिंशदिति यावत् मत्ता—मात्राः सुपाए—सुपादे संठआ—संस्थिताः होंति—भवंति, तत् किलाचक्क छंदा—क्रीडाचक्रं छंदः जाए—जायते इति फणिंदा—फणींद्रः पिंगलः भणंता—भणति ॥ यगणषड्चितचरणं क्रीडाचक्रमिति फलितार्थः । (E).

१८२ । ज इति । यत्र इंद्रासनमेको गणः शोभते पादे पादे, यत्र वर्णा दशाष्टौ शोभंते सुदंडाः सुस्थाने सुस्थाने । दश त्रिगु-णिता यत्र संस्थिता भवंति मात्राः सुपादे, फणींद्रो भणति क्रीडा-चक्रं छंदो निबद्धं जातं ॥ इंद्रासनं यगणः, सुष्ठु शोभनाः, दंडाः लघवः । यगणेनैव सर्वे वर्णाः कार्या इत्यर्थः । (G).

१८२ । ज इंदासणा इत्यादि । यत्र इन्द्रासनमेको गणः सुखयति पादे पादे, तत्र वर्णा दशाष्ट शोभन्ते दण्डाः स्वस्थाने * * । दश त्रिगुणाः यत्र सर्वा मात्रा भवंति मात्रासु पादे, फणीन्द्रो भणति क्रीडाचक्रं छन्दो निर्भ्रान्तं जातं ॥ इन्द्रासनमिति आदिलघोः पञ्चकलस्य नाम यगण इत्यर्थः, तत्र वर्णा दश अष्ट वर्णानामष्टादश-

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

जहा,

जहा[१] भूत[२] बेताल[३] णच्चंत गावंत[४] खाए कबंधा
सिआ[५] फार[६] फेक्कार हक्का[७] रवंता[८] फुले कण्ण रंधा[९] ।
कआ टुट्ट फुट्टेइ मंथा[१०] कबंधा णचंता हसंता[११]
तहा बीर हम्मीर[१२] संगाम मज्झे[१३] तुलंता जुझंता[१४] ॥
१८३[१५] ॥ क्रीडाचक्रं[१६] ।

संख्या तेन षड्यगणा इत्यर्थः शोभन्ते दीयन्ते। दण्डा लघवः स्वस्थाने स्वस्थाने यत्र दश त्रिगुणाः सकला मात्रा भवंति त्रिंशन्मात्राः पादे इत्यर्थः। एतच्छंदो वीररसे योग्यम्। उक्तं छंदःपारिजाते, यकारैर्यदा संनिविष्टैरसैरादृतश्चारुबन्धं, तदा क्रीडचक्रं भुजंगाधिराजोऽवदत् सत्यसंधः। इदं वीरसंभावकाव्यानुबन्धे मनोज्ञप्रबंधं, कवीनां यशो निर्म्मलं संविधत्ते त्रिलोकीनिबद्धं॥ (H).

१८३। उदाहरति। यथा भूतवेताला नृत्यन्ति गायन्ति खादन्ति कबन्धान्, शिवास्फारफेत्कारशब्दाः स्फोटयन्ति कर्णरन्ध्राणि। कायस्त्रुट्यति स्फुरति मस्तकं कबन्धा नृत्यन्ति हसन्ति, वीरहम्मीरः संग्राममध्ये तुलयन् ज्वलति॥ कबन्धाः प्रेतशरीराणि, हक्कशब्द उच्चैःशब्दो देशी, तुलयन् सम्पादयन्। (C).

१८३। १ जही (A). २ भूअ (F). ३ वेआल (B). ४ गाअन्त (B). ५ सिवा (A). ६ फेर (A), फाव (B & C). ७ हन्ता (C). ८ वलंता (A), वलन्ता (B & C). ९ वंधा (A). १० मत्ता (A), मत्था (B & C). ११ Dropt in (E). १२ हम्मीर (B & C). १३ मझ्झे (E & F). १४ बुलंता (A), जझंता (E), जुज्झंता (F). १५. १०९ (A). १६ क्रीडाचन्द्रः (B & C).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

आइ रग्गण हत्थ[1] काहल ताल दिज्जहु[2] मज्झआ[3]
सद्द हार पलंत बिस्सबि[4] सव्व लोअहि[5] बुज्झिआ[6] ।
बेबि[7] काहल हार पूरहु संख कंकण सोहणा
णाअ राअ भणंत सुंदरि चच्चरी मण[8] मोहणा ॥ १८४[9] ॥

---

१८३ । क्रीडाचक्रमुदाहरति, जहा इति । जहा — यत्र कबंधा — कबन्धान् खाए — भक्षयित्वा भूत बेताल — भूता वेतालाः णच्चंत गावंत — नृत्यंति गायंति, सिआ फार फेक्कार हक्का रवंता — शिवाः स्फारफेत्कारहक्का रुवत्यः कण्ण रंधा फुले — कर्णरंध्रं स्फुटंति । कआ टुट्ट — कायस्त्रुटति, मंथा — मस्तकं फुट्टेइ — स्फुटति, कबंधा णच्चंता हसंता — [कबंधाः] नृत्यंति हसंति, तहा — तत्र संगाम मज्झे — संग्राममध्ये वीर-हम्मीरः तुलंता त्वरितः सन् जुझंता — युध्यते ॥ क्रीडाचक्रं निवृत्तं । (E).

१८३ । यथा । यथा भूतवेताला नृत्यंतो गायंति खादयित्वा कबंधान् शिवाः स्फारफेत्कारहक्का रुवत्यः स्फुटंति कर्णरंध्रं । कायस्त्रुटति, मस्तकं * * कबंधा नृत्यंतो हसंति, तथा वीरः हम्मीरः संग्राममध्ये त्वरितं युध्यति[ते] ॥ (G).

१८३ । उदाह[र]णमाह, जहा भूत इत्यादि । यत्र भूताः वेताला नृत्यंति गायंति खादन्ति कबंधान्, शिवानां स्फाराः

---

१८४ । १ हत्थ (A). २ दिज्जउ (B & C), दिज्जह (E). ३ मझ्झआ (E), मज्जआ (F). ४ पुसवि (B & C). ५ लोअअ (B), लोअवि (C) ६ वुझ्झआ (E), वुज्झिआ (F). ७ देवि (E). ८ भण (E & F). ९ १८०

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

फेत्कारा अनुकरणैरुक्ताः शब्दाः वलन्ति प्रसरन्ति स्फुटंति कर्ण-रन्ध्राणि । छत्ता भल्लच्छिन्नमस्तकाः कबन्धाः शिरोरहिता वीरा-नृत्यंति हसन्ति, तत्र वीरहंवीरः संग्राममध्ये ज्वलन् भिलंत इति विपक्षसंमुखीभूय युद्धं करोतीत्यर्थः ॥ (H).

१८४ । आदौ रगणः हस्तः काहलं तालः दीयतां मध्ये शब्दः हारः पतति पुनरपि शब्दः हारः द्वयमपि सर्व्वलोकैर्बुध्यते । द्वे अपि काहले हारं पूरयन् शङ्खकङ्कणाभ्यां शोभना नागराजो-भणति चर्चरी मनोहारिणी ॥ द्वयमपि शब्दहारौ वारद्वयमित्यर्थः, एवं चर्चरीति योज्यम् । (C).

१८४ । अथाष्टादशाचरचरणस्य वृत्तस्यैकोनविंशत्युत्तरत्रिनवति-सहस्र [९३०१९] तमं भेदं चर्चरीनामकं वृत्तं लचयति, आईति । आइ — आदौ रगण — [रग]णो मध्यलघुर्गण इत्यर्थः *** ताल — तालो गुर्वादिस्त्रिकल इति यावत् दिज्जइ — दीयतां मज्झझआ — मध्ये एतदनंतरमित्यर्थः सद्द हार — शब्दहारयोः लघुगुर्व्वोरिति यावत् बिलवि — द्वयमपि पलंत — पतति शब्दहारौ वारद्वयं [प]ततः, बेवि काहल — द्वावपि काहलौ लघू हार — हारं गुरु-मित्यर्थः पूरङ — पूरय ततश्च सोहणा — शोभने संख कंकण — शंखकंकणे लघुगण[गुरू] इति यावत् पूरयेति पूर्वेणान्वयः, हे सुंदरि सब्ब लोअहि बुझ्झआ — सर्वलोकैर्बुद्धां मोहणा — मोहिनीं चित्तस्येति भावः चर्चरीं भण — कथय इति णाअ राअ — नाग-राजः पिंगलः भणंत — भणति ॥ रगण-सगण-जगणद्वय-भगण-[रगण]रचितचरणा चर्चरीति फलितार्थः । (E).

in (E).
जभंता (E), 3

6342.

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

जहा,

पाअ[1] णेउर झंझणक्कइ[2] हंस सद्द सुसोहणा[3]
थूर[4] थोर थणग्ग णच्चइ मोत्तिदाम[5] मणोहरा ।
बाम दाहिण[6] धारि[7] धावइ तिक्ख चक्खु कढक्खआ[8]
काहु[9] णाअर[10] गेह मंडणि[11] एहु[12] सुंदरि पेक्खिआ[13] ॥
१८५[14] ॥ चर्चरी[15] ।

---

१८४ । आईति । आदौ रगणो हस्तः काहलः तालो दीयते मध्ये शब्दहारौ पततो द्वयमपि सर्वलोकैर्बुद्धां । द्वावपि काहलौ हारं पूरय शंखकंकणं शोभनं नागराजो भणति सुंदरि चर्चरीं भण मोहिनीं ॥ हस्तः सगणः, काहलो लघुः, तालो गुरुलघुरूपो-गणः, शब्दहारौ लघुगुरू द्विवारं कार्य्यौ इत्यर्थः, शंखो लघुः कंकणं गुरुः ॥ (G).

१८४ । आइ रग्गण इत्यादि । आदौ रगणः हस्तः काहलः तालो दातव्यो मध्ये शब्दहारौ पततः द्वावपि सर्वलोकैर्बुद्धा । द्वौ काहलौ हारं पूरय शङ्कः कङ्कणं शोभनः नागराजो भणति सुन्दरी चर्चरी मनोमोहनी ॥ आदौ रगणस्ततो हस्तः सगणस्ततः

---

१८५ । १ पाए (C). २ जंभ्झणक्कइ (A), जझंझणक्कइ (F). ३ सुसोहरा (A), सुमोहणा (B), सूसोहणा (E). ४ थोर (A), थूल (E & F). ५ मोत्ति-मदाम (C). ६ डाहिण (B & C). ७ धाइ (B), धालि (E & F). ८ कड-क्खआ (A), कलक्खआ (B & C). ९ काहि (A, B & C). १० पूरस (A, B & C). ११ मण्डिण (B & F). १२ एह (A), एहि (B & C). १३ देक्खिआ (A & F). १४ १८१ (A). १५ चाचरी (C).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

काहलो लघुस्ततस्तालो गुरुर्लघुरूपो मध्ये देयः, शब्दहारौ लघु-गुरू पततः वारद्वयं तेन पुनरपि शब्दहारौ लघुगुरू पततः, द्वौ काहलौ लघू ततो हारं गुरुं पूरयतः, शंखो लघुः ततः कंकणं गुरुः, शोभनः नागराजो भणति चर्चरीच्छन्दः, चर्चरी कीदृशी सुन्दरी अतश्च मनोमोहनी, अन्यापि सुंदरी हारशंखकंकणैः शोभना भजति सुंदरीपदं । (H).

१८५। उदाहरति। पादे नूपुरं झणझणायते हंसशब्दसुशोभनं स्थूले विस्तीर्णस्तनाग्रे नृत्यति मौक्तिकदाम मनोहरं। वामदक्षिण-पार्श्वयोर्धावति तीक्ष्णचक्षुःकटाक्षः, कस्य नागरस्य गेहमण्डनी सुन्दरीयं प्रेक्ष्यते॥ थोरशब्दो विस्तीर्णे देशी, धारशब्दः पार्श्वे, तीक्ष्णशब्दश्चक्षुर्विशेषणम्। (C).

१८५। चर्चरीमुदाहरति, पाअ णेउरेति। हंस सद्द सूसोहणा —हंसशब्दवत् सुशोभनं णेउर—नूपुरं यस्या इति शेषः यथा-यथं योजनीयः पाअ—पादयोः झंझणक्कइ—झंझणायते, थोर थणग्ग—विस्तीर्णस्तनाग्रे थूल—स्थूलं मणोहर—मनोहरं मोत्ति-दाम—मौक्तिकदाम णच्चइ—नृत्यति, तिक्खचक्खु क[ढक्ख]आ —तीक्ष्णचक्षुःकटाक्षः बाम दाहिण—वामदक्षिणयोर्भागयोरिति भावः * * *। (E).

१८५। यथा। पादे नूपुरं झंझणायते हंसशब्दसुशोभनं, स्थूलं स्थूलस्तनाग्रे नृत्यति मौक्तिकदाम मनोहरं। वामदक्षिणयो-र्धारयोर्धावति तीक्ष्णचक्षुःकटाक्षः, कस्यचिन्नागरस्य गेहमंडिनीयं सुंदरी दृष्टा॥ (G).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

मो सो जो[1] स त तो[2] समंत गुरबो[3] एजण[4] बिंसाउणो[5]
पिंडोअं सउ बीस[6] मत्त भणिअं अठ्ठासि जोणी उणो[7] ।
जं छेहत्तरि बसओ[8] चउ पओ[9] बत्तीस रेहं[10] उणो[11]
[चो]आलीसह[12] हार[13] पिंगल भणे[14] सद्दूलसट्टा[15]
मुणो ॥ १८६[16] ॥

---

१८५ । उदाहरणमाह, पाअ णेउर इत्यादि । पादे नूपुरं झणझणायते हंसशब्दवत् सुशोभनं स्थूलोच्चस्तनाग्रे नृत्यति मुक्तादाम मनोहरं । वामदक्षिणयोर्धाड्योर्धाडि लोके प्रसिद्धं * * तीक्ष्णचक्षुः-कटाक्षः, कस्य पुरुषस्य गेहमण्डनकर्त्रीयं सुंदरी दृष्टा ॥ (H).

[In MS. (H), a metre named मुक्ताहारः is transcribed with an example from another book. As this has not been mentioned in any of the other MSS, so it has not been adopted here.—Ed.]

१८६ । अथोनविंशत्यक्षरा । मो ऽऽऽ सो ।।ऽ जो ।ऽ। स ।।ऽ त ऽऽ। अस्य द्वयं तदन्ते गुरुः एकोनविंशतिर्वर्णाः पिण्डोऽयं विंशत्यधिकशतं मात्राणां भणितम् अष्टाशीतियोनिः पुनः । यत्

---

१८६ । १ जे (B). २ ता (A, B & C). ३ गुरओ (A), गुरुओ (B & C). ४ एउण (A), एऊण (F). ५ विंसावणो (E & F). ६ विंस (F). ७ जो णिप्पुणो (A), यो णीपुणो (B & C). ८ वसणो (A, B & C). ९ पआ (A). १० रेहा (A), रेहे (E). ११ मुणो (A), पुणो (B & C). १२ एआलीसह (A & B), चोआलीसह (C & E), चौवालीसह (F). १३ णाम (A, B & C). १४ कई (A, B & C). १५ सद्दूल सो सट्ठओ (A). १६ १८२ (A).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

षट्सप्ततिवर्णानां चतुर्भिः पादैर्द्वात्रिंशद्रेखं जाने [?] राज्ञा [?] नागानां [?] नाम्ना पिङ्गलेन कविना शार्दूलः [?] संसज्यते ॥ सट्ट इति पाठे शार्दूलसट्टक इति नाम, जाणे इत्यस्य ज्ञायत इत्यर्थः। चतुर्भिः पादैः विंशत्यधिकशतं मात्राणाम् अष्टाशीतिमात्राणां योनिः स्थानं चतुश्चत्वारिंशद्गुरवः। (C).

१८६। अथैकोनविंशत्यक्षरचरणस्य वृत्तस्य पंचलक्षं चतुर्विंशति-सहस्रमष्टाशीत्युत्तरं शतद्वयं ५२४२८८ भेदा भवंति, तत्र सप्तत्रिं-शोत्तरशतद[त्र]याधिकैकोनपंचाशत्सहस्रोत्तरैकलक्षतमं [१४९३३७] भेदं शार्दूलविक्रीडित[?]नामकं वृत्तं लक्षयति, मविति। जं — यत्रै-कोनविंशत्यक्षरचरणे वृत्ते प्रथमं मो — मगणस्त्रिगुरुर्गणः, ततः सो — सगणोऽंतगुरुः, ततश्च जो — जगणः मध्यगुरुः, ततश्च समंत-गुरवो — सम्यगंते गुरुर्येषां तादृशाः स त तो — सतताः सगण-तगण-तगणा इत्यर्थः सगणोऽंतगुरुस्तगणोऽंतलघुः पुनश्च तगण इत्यर्थः, एवंप्रकारेण पादे एऊण विंसा वण्णे — एकोनविंशतिर्वर्णाः पतंति, यत्र च चउ पश्री — चतुःपादे पिंडोश्रं — पिण्डीभूताः पुनः बत्तीस रेहे — द्वात्रिंशद्रेखाः लघव इत्यर्थः अट्ठासि जोणी — अष्टाशीति-योनयः अष्टाशीतिमात्राणां कारणानीति यावत् चौ[चो]आली-[सह] हार — चतुश्चत्वारिंशत् हारा गुरवः येषामष्टाशीतिमात्रा-भवंति तादृशाश्चतुश्चत्वारिंशद्गुरव इत्यर्थः, एवंप्रकारेण छेहत्तरि वण्णश्रो — षट्[सप्ततिवर्णाः] प्रतिचरणं [?] सउ वीस मत्त — विंशत्य-धिकशतमात्राश्च भणिश्रं — भणिताः, तत् सद्दूलसट्ट — शार्दूलसाटकं मुणो — जानीत इति पिंगल भणे — पिंगलो भणति ॥ (E).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

१८६ । अथैकोनविंशत्यक्षरा अतिधृतिः ॥ मो सो इति ॥ म स ज स त ताः समंतगुरवः एकोनविंशतिर्वर्णाः पिंडीभूताः शतं विंशतिर्मात्रा भणिता अष्टाशीतियोनयः पुनः। यत् षट्सप्ततिवर्णा-श्चतुःपदेषु द्वात्रिंशद्रेखं पुनश्चतुश्चत्वारिंशत् हारः पिंगलभणितं शार्दूलशाटकं जानीहि ॥ हारो गुरुरंते कार्य इत्यर्थः, अष्टाशीति-रिति गुरुमात्रापरं। (G).

१८६ । ऊनविंशत्यक्षरप्रस्तारस्य कतिचित् छंदांसि वदति मो सो जो इत्यादि। मः सः जः सतताः समंतगुरुका एकोन-विंशतिः पुनः पिण्डोऽयं शतं विंशतिर्मात्रा भणिता अष्टाशीति-र्योनिः पुनः। यत्र षट्सप्ततिर्वर्णाश्चतुःपदेषु द्वात्रिंशद्रेखाः प्राप्ता-एकचत्वारिंशन्नाम पिंगलकवेः शार्दूलसाटको ज्ञातः ॥ मो मगणः, सः सगणः, जो जगणः, सः सगणः, तस्तगणः, पुनस्तस्तगणः, सम-न्तगुरवः अन्ते गुरुर्येषां ते तथा सतता एकोनविंशतिर्वर्णाः पदे अस्य छंदसः सकलशरीरं विंशत्यधिकशतं मात्राः पिण्डः शरीरं, तत्रापि भागमाह योनिरष्टाशीतिः, योनिर्जन्मस्थानं कलाद्वयेन गुरुरेकश्चतुश्चत्वारिंशद्गुरूणामष्टाशीतिः कला योनिरुत्पत्तिस्थानं चतुर्भिः पदैः षट्सप्ततिवर्णाश्चतुर्षु पदेषु द्वात्रिंशल्लघवः। एवं गण-वर्णमात्रालघूनि कथयित्वा पारिशेष्याद्गुरुसंख्यां कथयति, एक-चत्वारिंशन्नामसंख्यकाश्च गुरवो भवंति, कवेः पिंगलस्य नाम पिंगल-इत्यक्षरत्रयम् एकचत्वारिंशत् त्रयश्च तेन चतुश्चत्वारिंशद्गुरवो भवंति यत्र तत् शार्दूलसाटकं ज्ञातं। (H).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

जहा,

जे लंका[1] गिरि मेहलाहि[2] खलिआ[3] संभोअ खिण्णो[4]रई
फारुप्फुल्ल[5] फणावली कवलणे[6] पत्ता दरिद्दत्तणं[7] ।
ते एहिं[8] मलआणिला बिरहिणी णीसास[9] संपक्किणो
जादा झत्ति सिसुत्तणे वि बहला[10] तारुण्ण पुण्णा बिओ[11] ॥

१८७[12] ॥ साद्दूलसट्ट । (C).

१८७। उदाहरति। ये लङ्कागिरिमेखलायाः स्खलिताः सम्भोगखिन्नोरगीस्फारोत्फुल्लफणावलीकवलनेन प्राप्ता दरिद्रत्वं। इदानीं ते मलयानिला विरहिणीनिःश्वाससम्पर्किणो जाताः शीघ्रं शिशुत्वेऽपि बहलास्तारुण्यपूर्णा इव ॥ (C).

१८७। शार्द्दूलसाटकमुदाहरति, जे लंकेति । जे—ये लंका गिरि मेहलाहि—लंकागिरिमेखलायाः त्रिकूटाचलकटकादित्यर्थः खलिआ—स्खलिताः ततश्च संभोगखिन्नोरगीस्फारोत्फुल्लफणावली-कवलनेन दरिद्दत्तणं—दरिद्रत्वं पत्ता—प्राप्ताः। ते इन्हि—इदानीं मलयानिलाः विरहिणीनिःश्वाससंपर्किणः संतः शिशुत्वेऽपि तारुण्यपूर्णा इव बहला जाताः ॥ कर्पूरमंजरीसाटके देवीनियुक्त-विचक्षणायाः वाक्यमेतत् । (E).

१८७। १ ते लङ्का (B). २ मेहलासु (A), मेहलाइ (B & C). ३ खलीआ (E). ४ खिणो (A). ५ फाररफुल्ल (A), फारुफुल्ल (B & C), फारफुल्ल (E). ६ फणावलणे (E). ७ इविकुत्तण (B). ८ एण्हि (B & C), इन्हि (E). ९ णीसा (B), निसास (E). १० वड्ढला (B & C). ११ पुषा विश्व (A & C). १२ १८२ (A).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

पत्थारे[1] जह[2] तिस्सि[3] चामर बरं दीसंति बसुज्जलं[4]
उक्किठ्ठं[5] लहु बिस्सि[6] चामर तहा उठ्ठीअ[7] गंधुग्गुरो[8]।
तिस्सो[9] दिस्स[10] सुगंध[11] चामर तहा गंधा जुआ[12] चामरं
रेहंतो[13] धअपट्ट[14] अंत कहिअं[15] सद्दूल बिक्कीडिअं[16] ॥
१८८[17] ॥

१८७। यथा। ये लंकागिरिमेखलाभ्यः स्खलिताः संभोगखिन्नोरगीस्फारोत्फुल्लफणावलीकवलनैः प्राप्ता दरिद्रत्वं। ते इदानीं मलयानिला विरहिणीनिःश्वाससंपर्किणो जाता झटिति शिशुत्वेऽपि बहुलास्तारुण्यपूर्णा इव ॥ (G).

१८७। उदाहरणमाह, जे लङ्का इत्यादि। ये लङ्कागिरिमेखलातः स्खलिताः संभोगखिन्नोरगीस्फारोत्फुल्लफणावलीकवलने प्राप्ता दरिद्रत्वं। ते इदानीं मदनाविला [?] विरहिणीनिःश्वाससंपर्किणो जाता झटिति शिशुत्वेऽपि बहुलास्तारुण्यपूर्णा इव ॥ (H).

१८८। अमुमेवार्थं प्रकारान्तरेण स्पष्टयति, पत्थारे इति। प्रस्तारय त्रीणि चामराणि दृश्यन्ते वर्णोज्ज्वलानि, उत्थापनीयौ

१८८। १ पच्छारे (A). २ तह (A), जइ (B & C). ३ तिस (A). ४ वणूज्जलं (E), वणुज्जलं (F). ५ तचेचं (A & B), उट्ठेणं (C). ६ विषि (A). ७ तच्चेच (A & B), उट्ठेच (C). ८ गंधंगुरो (B & C), गंधुगुरो (E). ९ तिषे (A & B), तिषि (C). १० दुष (B & C). ११ सुगंध (E). १२ चवे (A & C), जवे (B). १३ हेरं (F). १४ धचवट्ट (A), जलवट्ठ (B), चवट्ठ (C). १५ करणे (A, B & C). १६ सट्टो मुणो (A), सट्टा मुणे (B & C). १७ १८४ (A).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

लघू द्वौ चामरं तथा उत्थाप्यौ गन्धगुरू । त्रयो दीयन्तां सुगन्धाश्चामराणि तथा गन्धश्च द्वे चामरे राजमानो ध्वजपटोऽन्ते कथितः शार्दूलसंस्थापने ॥ सट्टो सुणे इति पाठे शार्दूलशट्टको ज्ञायत इत्यर्थः, सं[प्र]स्तारय विस्तारय, सुगन्धाः शोभना गन्धा लघवस्तथा त्रीणि गुरूणि, ध्वजपट आदिलघुस्त्रिकलः । (C).

१८८। पुनरपि शार्दूलविक्रीडितं प्रकारांतरेण लक्षयति, पत्थारे इति । जह—यत्र पत्थारे—प्रस्तारे बण्णुज्जलं—वर्णोज्ज्वलानि तिण्णि चामर बरं—त्रीणि चामरवराणि गुरूणि दीसंति—दृश्यंते, ततश्च उक्किट्ठं—उत्कृष्टं लहू विण्णि—लघुद्वयं चामर—चामरं गुरुरित्यर्थः तहा—तथा गंधुग्गुरो—गंधो लघुः गुरुश्च उट्ठीअ—उत्थापितः दत्त इत्यर्थः । तहा—तथा तिण्णो त्रयस्त्रीणि वा सु[सु]गंध—सुगंधाः शोभना लघव इत्यर्थः चामर—चामराणि गुरवः दिज्ज—दीयंते, ततश्च गंधा—गंधो लघुः जुआ चामरं—द्वे चामरे गुरू अंत—अंते पादांते चामरद्वयांते वेत्यर्थः रेहंतो—राजमानः धअपट्ट—ध्वजपटो लघ्वादिस्त्रिकल इति यावत् कहिअं—कथितं तत्सद्दूल विक्कीडिअं—शार्दूलविक्रीडितं ॥ (E).

१८८। पत्थार इति । प्रस्तारे यत्र त्रयः चामरवरा दृश्यंते वर्णोज्ज्वलमुत्कृष्टं लघुद्वयं चामरं तथोत्थापितो गंधो गुरुः । त्रयो दत्ताः सुगंधाश्चामरास्तथा गंधो युग्मचामरं राजमानो ध्वजपटोऽंते कथितः शार्दूलविक्रीडितं ॥ चामरं गुरुः, गंधो लघुः, ध्वजपटो-लघुगुरू । संज्ञांतरार्थे पुनरुक्तिः । (G).

१८८। पूर्वोक्तलक्षणमेव प्रकारान्तरेण सुगमलक्षणं करोति,

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

जहा,

जं धोअंजण लोल[1] लोअणजुअं लंबाल[2]अग्गं मुहं
हत्था[3]लंबिअ केस पल्लव[4]चए घोणंति[5] जं बिंदुणो[6] ।
जं एक्कं सिअअं[7]चलं[8] णिबसिदं[9] तं ण्हाण[10] केलिट्ठिआ[11]
आणीदा इअ मञ्झ[12]देक्क जणणी जोईसरेणा[13]मुणा ॥
१८९[14] ॥ शार्दूलस्य लक्षणद्वयमेतत् । (A). सद्दूल (B & C).

पत्थारे इत्यादि । प्रस्तारे तत्र त्रयस्त्रामरवरा दृश्यंते वर्णोज्ज्वलं तथा चैवं लघुद्वयं चामरं तथा चैव गंधो गुरुः । त्रयो दत्ताः सुगंधाः चामराणि तथा गन्धस्य द्वे चामरे शोभमानो ध्वजपटोऽन्तकरणे शार्द्दूलशाटको ज्ञातः ॥ प्रस्तारे त्रीणि चामराणि गुरवस्ततो वर्णोज्ज्वलं यथा स्यादेवं लघुद्वयं कर्त्तव्यं तथाच चामरं गुरुस्तथाच गन्धो लघुस्ततो गुरुस्ततस्त्रयः सुगन्धा लघवः तथैव चामराणि त्रीणि गुरव इत्यर्थः ततो गन्धस्य लघुस्ततो द्वे चामरे गुरुद्वयमन्तकरणेऽन्ते शोभनध्वजपटस्त्रिकलो लघुगुरुरूपः, शार्द्दूलशाटकमिति छंदसो नाम । अत्र द्वादशवर्णेषु यतिः, सप्तसु वर्णेषु यतिः, क्वचिदादौ सप्तसु वर्णेषु यतिः ततो द्वादशसु वर्णेषु यतिः ।

---

१८९ । १ सोण (A, B & C). २ लंवाण (B). ३ हच्छा (A). ४ पल्लअ (A). ५ धोक्षन्ति (A), दोच्चंति (B), दोलन्ति (C). ६ भिङ्गाङ्गणा (C). ७ सिचयं (A, B & C). ८ चञ्चणं (B & C). ९ णिवासिअं (F). १० तं ण्हाण (A), तन्नाण (B), तच्चाण (C). ११ केलिट्ठिदा (B & C). १२ मज्झ (B & C). १३ जोइसरेणा (A, C & E). १४ १८५ (A).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

उक्तं छंदःपारिजाते, मः सो जः सतता गुरुश्च विरतिः सूर्य्यै-रथाश्वैर्भवेत्, नागानामधिपेन तन्निगदितं शार्दूलविक्रीडितम् । एतत्प्राकृतकाव्यनिर्मितिविधौ संकीर्त्यते शाटकं, विच्छेदः क्वचिदस्य सप्तदिनकृत्न्यस्तोऽपि संलक्ष्यते ॥ (H).

१८९ । उदाहरति । यद्धौताञ्जनशोणलोचनयुगं लम्बालकाग्रं मुखं हस्ताकृष्टकिंशुकपल्लवचयैर्घूर्णन्ति भृङ्गाङ्गनाः । यदेकं सिच-याञ्चलं निवसितं तत् स्नानकेलिस्थिता आनीता इयमद्भुतैकजननी योगीश्वरेणात्मना ॥ इदं कर्पूरमञ्जर्य्यां भैरवानन्दयोगिमन्त्राकृष्ट-नायिकावर्णनं । (C).

१८९ । शार्दूलविक्रीडितमुदाहरति, जमिति । जं धोअंजण लोल लोअण जुअं—यस्मात् धौतांजनलोललोचनयुगं धौतमंजनं यस्य तादृशं लोचनयुगं यस्मिंस्तत्तादृशमित्यर्थः लंबालअग्गं—लंबालकाग्रं लंबान्यलकान्यग्रे यस्य तत्तादृशं मुहं—मुखमित्यर्थः तथा जं—यतः हत्थालंबिअ केस पल्लव चए—हस्तालंबितकेशपल्लवचये विंदुणो—विंदवो घोणंति—घूर्णंति परितो भ्रमंतीति यावत् । तथा जं—यस्मात् एक्कं सिअअंचलं णिवसिअं—एकं सिचयाञ्चलं निवसितं ण्हाणकेलिट्ठिआ तं—तस्मात् हेतोः स्नानकेलिस्थिता अझ्झदेक्क जणणी—अद्भुतैकजननी आश्चर्यमुख्योत्पत्तिभूमिरिति यावत् इअ—इयं कर्पूरमञ्जरी अमुना जोईसरेण—योगी-श्वरेण कापालिकभैरवानंदेन आणीदा—आनीता ॥ यतो नेत्रयो-रंजनं धौतं विंदवश्च केशपा[शा]च्च्योतंति एकमेव च वस्त्रं धृतं, ततः स्नानकेलिस्थेयमानीतेत्यर्थः । भैरवानंदाकृष्टां कर्पूरमञ्जरीं

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

प्रेक्ष्य विदूषकं प्रति राज्ञो वाक्यमेतत्। शार्दूलविक्रीडितं निवृत्तं। (E).

१८९। यथा। यद्धौतांजनलोललोचनयुगं लंबालकाग्रं मुखं हस्तालंबिनि केशपल्लवचये घूर्णंति यद्बिंदवः। यदेकसिचयांचलं निवसितं तत्स्नानकेलिस्थिता आनीता द्दयमद्भुतैकजननी योगीश्वरेणामुना॥ (G).

१८९। उदाहरणमाह, जं धोअं इत्यादि। यस्याः धौताञ्जनशोणलोचनयुगं लम्बालकाग्रं मुखं हस्तालम्बितकेशपल्लवल[च]ये घूर्णन्ते यत्र विंदवः। ययैकं सिचयाञ्चलं निवसितं तत्स्नानकेलिस्थिता आनीता द्दयमद्भुतैकजननी योगीश्वरेणामुना॥ सिचयः परिधानवस्त्रं। सिचयः प्रोतशाटक इति त्रिकाण्डशेषः। भैरवानंदाकृष्टायाः स्नानस्थितायाः कर्पूरमञ्जर्य्या वर्णनं। (H).

[NOTE.—The following verses are found in MS. (A), but in none of the others.—Ed.]

दह बंभण दह खत्तिअउ दह बेसउ दह सुद्द।
बसाँ पर तह एक्क अउ साला जाति पसिद्ध॥ १८६॥ [दोहा]
तिऊ पाए उणविंस अक्खर धरो एकेण बीहं मुणो
मत्ताणं सउ बीह १२० पिंड सअले तेत्तार हारं थुणो।
गंधोअं चउतीस ३४ छंद सअलँ सेसेण सुज्जाणिओ
बसेणं सतहत्तरेहिँ [७७] भणिअं गुंजाण सो सट्टओ॥ १८७॥
बिह पाए बिह कण सेस भणिअं एउस बीसं धरो
बि[अ]चालीसह [४२] हार अच्छि सअले छत्तीस रेहा भ[ध]रो।

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

वणाणं अठहत्तरेहिँ सअले बीहोत्तरं सत्तआ
विस्सामे विक्र ठाम ठाम भणिअं हट्ठील सो सट्टओ ॥ १८८ ॥

तिक्र पाए विह वस सेस भणिअं एउस एको ण[प]अं
उणअसी ७९ तह वस ठाम धरिअं एआरिसं हारअं ।
अठतीसे लक्र तच्छ तच्छ कइणा बिस्साम वे जंपिओ
सुच्छंदो भण सेस णाअ णिउणो मोहइ सो सट्टओ ॥ १८९ ॥

असि ८० वसो चउ पाअ पाअ कइणा दिट्ठाण किट्ठाणअं
गुरु चालीसह चारिसेण ४० लक्रआ दिट्ठाण किट्ठाणअं ।
णउ जोणी गण मज्झ मज्झ सअले बीहोत्तरं सत्तओ
भणु सेसा दूअ छंदु बंध सुरसो पंचाणु* सो सट्टओ ॥ १९० ॥

सद्दूलो पढमो वि गुंज सहठी मोहइ पंचाअणो
ढंकालो सव लंगु वेणुणु णखी हिंसालु बिच्छारिओ ।
णिस्संको हिअआरु मोर रुररी बिंबारु बीहंसणो
उद्धंगो रुहिरासिणो मिअपई संचारि मोहा मुणो ॥ १९१ ॥

कुंडो कक्कसु जंपु गंड विकटो दंतारि तक्कारिओ
मीणो भीसण बक्करो भअकरो लंगूर लीलाअरो ।
उद्धक्को कटणो गुरार ररवो पप्फुंद फुक्कारिओ
एक्कके गुरु लोपि जूअ लक्र हो एआरिसो सट्टओ ॥ १९२ ॥

[इति] शार्दूलप्रकरणम् ।

* [This metre is elsewhere described as मत्तेभविक्रीडितम्. Vide Ghosha's Compendium, p. ९८.—Ed.]

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

ठइबि[1] दिअबर जुअल[2] मज्झ[3] करअल करहि[4]
पुण[5]बि दिअबर जुअल[6] सज्ज[7] बुहअण[8] करहि ।
सरस गण बिमल जह[9] गिठ्ठबिअ[10] बिमल मइ
तुरिअ कइ[11] उरअ बइ[12] चंदमल[13] कहइ सइ[14] ॥ १९०[15] ॥

---

१९० । स्थापय द्विजवरयुगलं मध्ये करतलं कुरु पुनरपि द्विजवरयुगलं मध्ये करतलं कुरु । सरसगणो विमलो यत्र अत्वा स्थाप्यते मनोगतिना विमलमतिना उरगकविना चन्द्रमाला कथ्यते सदा ॥ मध्यपदसमभिव्याहाराद् आदावन्ते च द्विजवरयुगलं प्रत्याय्यते, तदेव द्रढयति पुनरपीत्यादिना । (C).

१९० । अथैकोनविंशत्यक्षर[चर]णस्य वृत्तस्य चतुःसप्तत्यु[षष्ठ्यु]त्तरशतद्वयाधिकत्रयोविंशतिसहस्राधिकपंचलक्ष[५२३२६४]तमं भेदं चंद्रमालानामकं वृत्तं लक्षयति, ठइवीति । दिअबर जुअल — द्विजवरयुगलं चतुर्लघ्वात्मकगणद्वयमिति यावत् ठइबि — स्थापयित्वा मज्झ — मध्ये द्विजवरद्वययुगयोरंतराले इति यावत् करअल — करतलं गुर्वंतं सग[ण]मित्यर्थः करहि — कुरुष्व, पुणबि —

---

१९० । १ ठइअ (B & C). २ जुअ (A), जुलअ (C). ३ मझ (E). ४ करह (A). ५ पुणु (B & C). ६ Dropt in (E). ७ मजझ (A, B & C). ८ करअल (A & C), dropt from बुहअण up to अमिअ in the first quadrant of the next śloka (B), बङअण (F). ९ जोह (A), जइ (C). १० मुणि चवइ मअगइ (A), सुणि चवइ मणगइ (C), णि ठठतिअ (E). ११ विमल मइ (A & C). १२ कइ (A & C). १३ चंदमलु (E), चंदमल (F). १४ सोइ (A). १५ १९२ (A).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

पुनरपि हे बुहश्रण — बुधजन दिश्रव[रयु]श्रल — द्विजवरयुगलं सज्ज — सज्जं करहि — कुरुष्व । एवं च विमलाः सरसगणाः पंचेति शेषः जह — यत्र नितरां स्थाप्यंते विमल मइ — विमलमतिः तुरिश्र कइ — त्वरितकविः उरग वइ — उरगपतिः सइ — तां चंद-मलु — चंद्रमालां [कहइ —] कथयति ॥ अत्र पुणवि दिश्रवर-जुश्रल मज्झ करश्रल करहीति क्वचित्पाठः, मज्झ करश्रल — मध्यकरतलं मध्ये करतलं यस्य तादृशं द्विजवरयुगलं पुनरपि कुरुष्वेत्यर्थः, परंतु अत्र पूर्वोक्तात् मध्ये करतलं कुरुष्वेत्यत्र मध्यपदसमभिव्याहारादेवाग्रिमद्विजवरस्य मध्यकरतलप्राप्त्या पुन-र्मध्यकरतलमिति द्विजवरविशेषणं पद्यपूरणायैवेति संप्रदाय-विदः, द्विजवर[द्वय]सगणोत्तरद्विजवर[द्वय]रचितचरणा चंद्रमालेति निष्कर्षः । (E).

१९० । ठईति । स्थापयित्वा द्विजवरयुगलं मध्ये करतलं कुरुष्व, पुनरपि द्विजवरयुगलं सज्जं बुधजन कुरु । सरसगणं विमलं यत्र निष्ठाप्य विमलमतिस्त्वरितकविरुरगपतिश्चंद्रमालां कथयति तां ॥ मध्ये द्विजवरयुगयोर्मध्ये इत्यर्थः । द्विजवरश्चतुर्लघुः, करतलः सगणः । (G).

१९० । ठइवि इत्यादि । संस्थाप्य द्विजवरयुगलं मध्ये करतलं कुरु, पुनरपि द्विजवरयुगलं मध्ये करतलं कुरु । सरसगणा विमलाः यान् श्रुत्वा धारयति मनोगतिं विमलमतिरुरगकविश्चंद्रमालां कथयति सः ॥ संस्थाप्य द्विजवरयुगलं चतुर्लघून् मध्ये करतलं सगणं कुरु, पुनरपि द्विजवरयुगलमष्टलघूनेतावता गणपूर्त्तिर्जाता ।

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

जहा, अमिअ कर किरण धरु[1] फुल्लु[2] णव कुसुम[3] वण[4]
कुविअ भइ[5] सर ठवइ काम णिअ धणु[6] धरइ[7]।
रवइ पिक समअ णिक[8] कंत तुअ[9] थिर हिअलु[10]
गमिअ दिण पुणु[11] ण मिलु[12] जाहि[13] सहि पिअ
णिअलु[14] ॥ १९१[15] ॥ चंद्रमाला।

पाठक्रममाह, मध्ये हृदयमध्ये कलकलं कुरु, कलेन उच्चैःस्वरेण पठेत्यर्थः। यत्र सरसगणा विमला यान् श्रुत्वा मनो गतिं मनस्साञ्चल्यं धारयति, वहिस्साञ्चल्यं न प्रकटं भवति, मनः स्थिरीकृत्य शृणोति वा, विमलमतिरुरगकविरेतच्छंदः चंद्रमालां भणति सः। अत्र दशसु वर्णेषु यतिः, पुनर्नवसु वर्णेषु यतिः। उक्तं छंदःपारिजाते, कुरु सविरति दश लघुमेकगुरुमथ र[व]सुल-मिति रचय गणनिचयमत्र सुभणितिकुशल। अभिनवरसपरिणति चंद्रगति किल भवति जगति सकलकविगुरुनागपतिरभिलषति ॥ (H).

१९१। उदाहरति! अमृतकरः किरणधरः फुल्लं नवकुसुमवनं कुपितो भूत्वा शरं स्थापयन् कामो निजं धारयति धनुः। रौति पिकः समये निजे कान्तस्तव स्थिरहृदयः नूनं गतं दिनं न मिलति

१९१। १ धर (A, B & C). २ फुल्ल (A, B & C). ३ कंमल (A). ४ वणु (A & C). ५ Dropt in (B). ६ धणू (E). ६ and ७ Transposed in (A, B & C). ८ णिच्च (C). ९ तुच्चच्च (F). १० हिच्चच्च (B), हिच्चणु (C). ११ च्चणु (B). १२ मिल (A), मिच्च (B), ण मिलइ उण (C). १३ ताहि (A). १४ णिच्चलु (B), णिच्चणु (C). १५ १९४ (A).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

पुनर्याहि सखि प्रि[य]निकटं ॥ निजसमयो वसन्तः, नूनं निश्चितं, तस्माद्याहि । (C).

१९१ । चंद्रमालामुदाहरति, अमिअ करेति । अमिअ कर— अमृतकरः किरण—किरणान् धरु—धरति, बण—वनं फुलु एव कुसुम—फुल्लनूतनपुष्पं जातमिति शेषः, काम—कामः कुबिअ भ[इ]—कुपितो भूत्वा सर ठवइ—शरान् स्थापयति णिअ धणू— निजधनुः धरइ—धरति । पिक—पिकः कोकिलः समअ— समये वसंतकाले णिक—समीचीनं यथा स्यात्तथा रवइ—रौति, तुअ—तव कंत—कांतः प्रिय इत्यर्थः थिर हिअलु—स्थिर- हृदयः, गमिअ दिण—गमितानि दिनानि पुनः ण मिलु—न मिलंति, सहि—हे सखि तस्मात् त्वं पिअ णिअलु—प्रियनिकटे जाहि—गच्छ ॥ कलहांतरितां कांचिन्नायिकां प्रति सखी- वाक्यमेतत् । (E).

१९१ । यथा । अमृतकरः किरणान्धरति, फुल्लति नवं कुसुम- वनं, कुपितो भूत्वा शरान् स्थापयति कामो निजधनुर्धरति । रौति पिकः समये सम्यक्, कान्तस्तव स्थिरहृदयो गता दिवसाः पुनर्न मिलति, याहि सखि प्रियनिकटे ॥ (G).

१९१ । उदाहरणमाह, अमिअ इत्यादि । अमृतकरः किरणं धारयति, फुल्लबहुकुसुमं वनं, कुपितो भूत्वा शरं स्थापयति कामो- निजं धृत्वा धनुः । रवीति पिकः, समयः समीचीनः, कान्तस्तव स्थिरहृदयः स्थिरप्रेमा, गतं दिनं पुनर्न मिलति, याहि सखि प्रियनिकटं ॥ (H).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

करिश्र जसु सुगुणजुश्र[1] बिमलमइ महिश्रले
ठइश्र ठइ रमणि सरस गण[2] पश्र पश्र श्रले[3] ।
दिश्रबर[4] चउ चउ पश्रहि भण[5] फणिबइ सही[6]
कमल गण सरस मण सुमुहि धवलश्र कही[7] ॥ १९२[8] ॥

---

१९२ । कुरुष्व रसं श्रुत्वा युवते विमलमते महीतले स्थाने स्थापय सुमुखि सगणं पदपदतले । द्विजगणाश्चतुश्चतुर्षु पादेषु भणति फणिपतिर्महीधरं [?] नगणं भण शशिवदने धवले ॥ पदपदतले सर्व्वेषां पदानामन्ते सगणं, तथाचादौ जानीहि द्विजगणास्त्वारः प्रतिपदं धवलगणं निर्म्मलगणं योग्यं, धवले धवलाख्यच्छन्दसि धवलाङ्कमेवानुक्रमणिकायां वच्यति । महीश्वरानुगुणं महीश्वरानुमतमित्यर्थः इति कश्चित्, परनिपातात् फणिमहीपतिरित्यन्ये । (C).

१९२ । अथैकोनविंशत्यचरचरणवृत्तस्य चतुस्त्रिंशदुत्तरैकशताधिकद्विषष्टिसहस्रोत्तरद्विलचतमं भेदं धवलनामकं वृत्तं लचयति, करिश्र इति । हे सरसमानसे सुमुखि रमणि जसु—यस्य पश्र पश्र श्रले—[पादे] पादे पतितान् सरस गण—श्लाघ्यगणान्

---

१९२ । १ पलइ वत्तु लङ जुअल (A), करइ रस सुणि जुअइ (B), करइ रस सुणि युवइ (C). २ रमण गति सअण (A), रमणि रिस गण (B), रमणि सिरिस गण (C). ३ तले (A, B & C). ४ दिअगण (A, B & C). ५ भणि (A), पअह भण (E). ६ णिअ मही (A), मही (B & C). ७ करअल गण सरिसउ ससि वअणि धवलही (A), धर णुगण सरिस भण ससि बअणि धवलही (B & C). ८ १९५ (A).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

दिग्रबर चउ — द्विजवरान् चतुर्लघुकगणान् चतुरः ठइग्र ठइ — स्थापयित्वा स्थापयित्वा कमलगणः सगणोऽंतगुरुरित्यर्थः, कर पाणि कमल हत्थमिति [Vide श्लोक २४, p. 31.—Ed.] सगणनामसु कमलशब्दस्योपात्तत्वात्, चउ पग्रहि — चतुर्षु पदेषु प्रतिचरण-मित्यर्थः करिग्र — क्रियते तत् धवलकं वृत्तमित्यर्थः, महिग्रले — महीतले कहि — कथ्यते इति सुगुणजुग्र — सुगुणयुक्तः बिमल-मइ — विमलमतिः फणिपतिः पिंगलः सही — सत्यं भणति ॥ यत्राष्टादशलघुरनंतरमेको गुरुः पतति तत् धवलनामकं वृत्तमिति फलितार्थः । (E).

१९२ । करोति । क्रियते यस्य सुगुणयुतविमल[म]तिर्महीतले स्थापयित्वा रमणि सरसगणान् पादपतितान् । द्विजवरांश्चतुरश्चतुर्षु पदेषु भणति फणिपतिः सखि कमलगणः सरसमानसे सुमुखि धवलकं कथय ॥ द्विजवरश्चतुर्लघुः, कमलः सगणः । (G).

१९२ । करहि इत्यादि । करोति रसं श्रुत्वा युवति विमल-मतिर्महीतले स्थापयित्वा स्थापयित्वा विरामं पतत्सगणं पदपद-तले । द्विजगणाश्चत्वारश्चतुर्षु पदेषु भणति फणिपतिर्मही धरण-गणाः सदृशा भण शशिवदने धवलं ॥ हे युवति विमलमतिः कविरिति शेषः एतच्छंदः श्रुत्वा रसं करोति, स्थापयित्वा स्थाप-यित्वा विरामं पतत्सगणः पादान्ते प्रतिपादान्ते, द्विजगणाश्चत्वार-श्चत्वारः पदे — प्रतिपदं चत्वारो द्विजगणास्तेन षोडश लघवस्ततः सगणः पादान्ते फणिपतिर्भणति, फणिपतिः कीदृशः मही महो-ऽस्यास्तीति मही उत्सवयुक्तः, मह उद्धव उत्सव इत्यमरः, धरणगणाः

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

जहा, तरुण तरणि तवइ[1] धरणि[2] पवण वह[3] खरा
लग[4] णहि जल वड मरु थल जण जिअण[5] हरा ।
दिसइ[6] चलइ[7] हिअअ डुलइ[8] हम इकलि[9] बहू
घर णहि पिअ सुणहि पहिअ मण इछइ[10] कहू[11] ॥
१९३[12] ॥ धवलांग[13] ।

धार्या गणाः कीदृशा लघूनां बाहुल्यादष्टादश लघव एको गुरुरिति प्रतिपदं हे शशिवदने ईदृशं धवलाख्यं छन्दस्त्वं भण । तत्र षट्सु वर्णेषु यतिः पुनः षट्सु वर्णेषु यतिः पुनः सप्तसु वर्णेषु यतिः । उक्तं छन्दःपारिजाते । नगणयुगलमनलसदृशमथ विरचय गं, रस-रस-हयविरतिकलितमिदमतिसुभगं । धवलमभणदहिपदृति सकलसुमतिसुखं, तदिह भवति परमसुकृतिहृदयमतिसुखं ॥ (H).

१९३ । उदाहरति । तरुणतरणिस्तापयति धरणीं, पवनो-वहति खरः, समीपे नास्ति जलं, वडमरुस्थलं जनजीवनहरं । वसतिरुच्यते हृदयं चुम्पति अहमेकाकिनी बधूर्गृहे नास्ति प्रियः शृणु पथिक मनसा किमिच्छसि कथय ॥ एकलीत्यत्र एकारो-लघुर्ज्ञेयः, वड — महत् मरुस्थलमग्रे इत्यर्थः, यदि वसतिः क्रियता-

---

१९३ । १ तप (A). २ तरणि (B). ३ बहइ (E). ४ णिग (C). ५ जिवण (A, B & C). ६ वसइ (A & C), विसइ (B). ७ बुलइ (A), वलइ (B & C). ८ तुलइ (A), दलइ (B & C). ९ हमें एकलि (A), हमि थकवि (B & C). १० इकल (A), इच्छण (B & C). ११ वलू (C). १२ १९९ (A). १३ धवलङ्गा (B & C).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

मचेत्युच्यते तदा हृदयं त्रुटति त्वदु[प]वाससम्भवात् यतोऽहमेका-किनी परिजनशून्या मया च नाहर्त्तुं किमपि शक्यते। इयं हि स्वयं दूती, अग्रे तव गमनमनुचितं तरणितापादिवशादन्येषामत्रा-गमनमसम्भावितं त्वमपि पथिकश्चिरविरहीत्यतोऽभीष्टं निःशङ्कं कथय इति व्यज्यते। (C).

१९३। धवलमुदाहरति, तरुणेति। तरुण तरणि — तरुणः माध्याह्निकः तरणिः सूर्य्यः तवइ धरणि — तापयति धरणीं, पवण वह खरा — पवनो वाति खरः, लग णहि जल — निकटे नास्ति जलं, जण जिअण हरा — जनजीवनहरं बड मरु थल — महत् मरुस्थलं विद्यते इति शेषः। दिसइ चलइ — दिशोऽपि चलंति तरुणतरणिकिरणा अर्कत्विषोऽपि चलंतीवेत्यर्थः, हिअअ डुलइ — हृदयं कंपते, हम इकलि वह — अहमे[क]ला वधूः घर णहि पिअ — गृहे नास्ति पतिः, सुणहि पहिअ — शृणु हे पथिक कह — कुत्रापि तव मनः स्थातुमिति शेषः इछइ — इच्छति॥ कस्याश्चिद्वाग्विदग्धाया इदं वाक्यम्, अत्र पथिकपदं निवासस्थल-कथनार्हत्वं मार्गप्राप्तग्रामवासयोग्यत्वं च व्यंजयति, तरुणतरणि-पदाभ्यां चण्डांशुकिरणभीत्या निखिलपथिकसंचारश[ू]न्यतया-ग्रिममार्गस्यातिदुर्गमत्वं व्यज्यते, एकलेति पदमन्यजनानवलोकनीय-तया यथेच्छक्रीडाकारित्वं व्यंजयति, सर्वथात्रैव त्वया स्थेयमिति व्यंजयति। धवलो निवृत्तः। (E).

१९३। यथा। तरुणस्तरणिस्तपति धरणिं, पवनो वहति खरः, समीपे नास्ति जलं महन्मरुस्थलं जनजीवनहरं। दिशोऽपि चलंति,

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

अवलोअअं[1] भणि[2] सुच्छंदं मण मज्झे सुक्खं[3] संवुत्तं
सुपिअं अंते ठवि[4] हत्था[5] दिज्जसु[6] कुंतीपुत्तं[7] संजुत्तं ।
गण अग्गा[8] दिज्जसु[6] एअं[9] किज्जसु[10] अंते[11] सत्ता हारा जं
इअ बत्तीसा णिअ[12] मत्ता पाअह[13] छंदो संभू णामाअं[14] ॥

१९४[15] ॥

हृदयं घूर्णते, अहमेकाकिनी वधूर्गृहे नास्ति प्रियः, शृणु पथिक मन इच्छया कथय ॥ (G).

१९३ । उदाहरणमाह, तरुण तरणि इत्यादि । तरुणस्तरणिस्तपति धरणीं, पवनो वहति खरः, निकटे नास्ति जलं, महत् मरुस्थलं जनजीवनहरं । साध्वं वदसि हृदयं कम्पते अहमेकाकिनी वधूर्गृहे नास्ति प्रियः शृणु पथिक मनःस्थितं कथय ॥ लग इ[ति] निकटवाचको मिथिलादेशीयः । स्वयं दूतीवचनं । (H).

१९४ । अवलोकय भण सुच्छन्दः मनोमध्ये सुखं सुवृत्तं, सुप्रियमन्ते स्थापयित्वा हस्ते दीयतां कुन्तीपुत्रः संयुक्तः । गणोऽग्रे दीयताम् एवं क्रियतामन्ते सप्त हाराः इति द्वात्रिंशन्निजमात्राः पादे छन्दः शम्भुनामेदं ॥ सुखम् एतदवलोकनात्, सुप्रियं लघु-

---

१९४ । १ अवलोआणं (A), dropt in (B), अवलोआसुं (C). २ भण (A, B & C). ३ Dropt after सु up to हारा in the third quadrant in (F). ४ धरि (A). ५ हत्थो (A). ६ दिज्जऊ (A). ७ कुंतीपुत्ते (E). ८ जुग्गा (B), अग्गे (E). ९ एवं (B), dropt in (C). १० किज्जऊ (A), dropt in (C). ११ अंत (E). १२ णअ (A). १३ पाअहि (A), पाअउ (B), पाअ (C). १४ णामोअं (A, B & C). १५ १९० (A).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

द्वयमन्ते, तथादौ किं तत्राह हस्तः सगणः कुन्तीपुत्रः कर्णो द्विगुरुः तथाच सगणकर्णगणानन्तरं द्विकलगणः । अग्रेऽप्येवं गणौ दीयतां तथाच सगणकर्णगणानन्तरं द्विकलगणः । अग्रेऽप्येवं गणौ दीयतां हस्तकर्णा[न]न्तरं सुप्रियो दीयतामित्यर्थः, किन्त्वत्र पूर्वलिखित-सुप्रियगणेन सह हस्तगणः कर्त्तव्य इतरथा वर्णाधिक्यप्रसङ्गात्, तदन्ते सप्त गुरवः । अथवा आदौ हस्तगणः ततः कर्णगणः ततः पुनरपि हस्तकर्णौ इति संयुक्तमित्यस्यार्थः, ततः सुप्रियः द्विलघुः । (C).

१९४ । अथैकोनविंशति[त्यक्षर]चरणस्य वृत्तस्य द्विसप्तत्यधिकैक-शताधिकत्रिसहस्रतमं भेदं शंभुनामकं वृत्तं लक्षयति, अवलो-अअमिति । सुच्छंदं — सुच्छंदः एतदिति शेषः [भणि —] भणित्वा [मण]मज्झे — मनोमध्ये सूक्खं — सुखं संवुत्तं — संवृत्तं लम् अवलो-आअं — अवलोकय कुंतीपुत्ते संजुत्तं — कुंतीपुत्रेण संयुक्तम् अग्र-स्थितगुरुद्वयात्मकगणयुक्तमिति यावत् हत्था — हस्तं गुर्वंतसगण-मिति यावत् दिज्जसु — ददस्व अग्गे — अग्रे कर्णाग्रे इति यावत् एवं[अं] गण दिज्जसु — एवंप्रकारेण गणं ददस्व, पुनरपि सगण-कर्णौ देहीत्यर्थः, अंते — सगणकर्णांते सुपिअं — सुप्रियं लघुद्वयात्मकं गणं ठवि — स्थापयित्वा अंते — पादांते सत्ता हारा — सप्त हारान् गुरून् किज्जसु — कुरुष्व इअ — इति प्रकारेणेति भावः बत्तीसा णिअ मत्ता — द्वात्रिंशन्निजमात्राः जं — यत्र पाअह — पादेषु पतंतीति शेषः संभू णामाअं — शंभुनाम्ना छंदो — छंदः जानीहीति शेषः ॥ (E).

१९४ । अवेति । अवलोकयेदं भणित्वा सुच्छंदो मनोमध्ये सौख्यं

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

जहा, सिअ बिट्ठी[१] किज्जइ[२] जीआ[३] लिज्जइ[४]
बाला[५] बुड्ढा कंपंता
वह पच्छा बाअह[६] लग्गे काअह
सव्वा दीसा झंपंता[७] ।
जइ[८] जड्डा[९] रूसइ[१०] चित्ता[११] हासइ[१२]
पेटे[१३] अग्गी[१४] थप्पीआ[१५]
कर पाआ संभरि[१६] किज्जे[१७] भित्तरि
अप्पा अप्पी लुक्कीआ ॥ १९५[१८] ॥
संभु ।

सुवृत्तं सुप्रियमंते स्थापय, हस्तो दीयते कुंतीपुत्रसंयुक्तः । गण-मग्रे देहि, एवं कुरुष्वांते सप्त हारा यत्र, इति द्वात्रिंशन्मात्राः पादे छंदः शंभुनामेदं ॥ आदौ हस्तः सगणः, सगणकर्णयोर्द्वयमित्यर्थ-स्तदंते सुप्रियं लघुद्वयं, कर्णौ गुरु[द्वयं], हारो गुरुः । (G).

१९४ । अब लोआ इत्यादि । इदानीं लोकानां भण सुच्छंदः मनोमध्ये सुखं संवृत्तं सुप्रियमन्ते संस्थाप्य कुन्तीपुत्रसंयुक्तं । गणा-

---

१९५ । १ रिठ्ठा (A). २ किज्जसु (B & C). ३ जीवा (A), ज्या (C). ४ णिज्जसु (B&C). ५ वाल (E). ६ वाच (A). ७ रक्खो रक्खो जंपत्ता (A). ८ जव (A), जहि (B). ९ जड्डा (B), जड्डो (E). १० रोसइ (A, B & C). ११ चिंता (A, B & C). १२ हो सइ (A & B), हो सहि (C). १३ पट्टे (A), मज्झे (B & C), पेट्टे (F). १३ and १४ transposed in (A, B & C). १५ थक्कीआ (A, B & C). १६ सम्मि (A), समुरि (B), सम्बरि (C). १७ किज्जर (A). १८ १९८ (A).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

नग्रे देहि एवं कुरु अन्ते सप्त हारा यत्र, एवं द्वात्रिंशन्मात्राः पादे शम्भुनामैतत् ॥ सुच्छंदो भण एतच्छन्दो भण, तेन इदानीं लोकानां मनोमध्ये सुखं संवृत्तं। आदौ हस्तं सगणं दद्यात्, कीदृशं हस्तं कुन्तीपुत्रसंयुक्तं सगणानन्तरं गुरुद्वयं देयं, ततोऽग्रे एवं गणं देहि सगणं गुरुद्वयं पुनर्देहि, अन्ते एतदन्ते सुप्रियं लघुद्वयं संस्थाप्य तदन्ते सप्त हारा गुरवः, एवं समुदायेन द्वात्रिंशन्मात्राः पादे, इदं छन्दः शम्भुनाम। अत्र सप्तसु वर्णेषु यतिः, पुनः पंचसु वर्णेषु यतिः, पुनः सप्तसु वर्णेषु यतिः। * * * (H).

१९५। उदाहरति। शीतवृष्टिः क्रियते, जीवो गृह्यते, बालाः वृद्धाः कम्पन्ते, वहति पश्चाद्वायुः लग्नः काये सर्वं देशं व्याप्नोति। यदि शीतं रुष्यति चिन्ता भवति सखि अग्नौ प्रविश्य स्थीयते, करपादं संक्षिप्य क्रियते मध्ये आत्मात्मनि गोप्यते ॥ क्रियते देवेन, रुष्यति अधिकं भवति। जाआ इति पाठे जाया रुष्यति कुप्यति पृथक् स्वपिति तदा चिन्तावृद्धिर्भवति। आ[त्म]शरीरं गोप्यत इत्यर्थः। (C).

१९५। शंभुमुदाहरति, सिअ विट्ठीति। सिअ विट्ठी — शीतवृष्टिः किज्जइ — क्रियते जीआ लिज्जइ — जीवो गृह्यते देवेनेति शेषः, बाला बुड्ढा — बाला वृद्धाः कंपंता — कंपंते पच्छा बाअह — पश्चिमवाताः वह — वांति, काअह — काये लग्गे — लगंति, सब्बा दीसा — सर्वा दिशः झंपंता — आच्छन्ना भवंतीत्यर्थः। जइ जड्डा रोसइ — यदि शीतं रुष्यति, तदा चित्ता हासइ — चित्तं ह्रसति, पेटे — उदरे अग्गी — अग्निः थप्पीआ — स्थाप्यते, कर पाआ सं[भरि]

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

जहि[१] आइ हत्थ[२] णरेंद बिसबि[३] पाअ पंचम[४] जोहलो
जहि[५] ठाइ छट्ठहि[६] हत्थ[२] दीसइ[७] सद्द[८] अंतहि[९] णेउरो।
सुह[१०] छंद गीअउ मुद्धि[११] णीअउ[१२] सव्व लोअहि जाणिओ
कइ सिट्ठि[१३] सिठ्ठउ[१४] दिट्ठ[१५] दिठ्ठउ[१६] पिंगलेण बखा-
णिओ[१७] ॥ १९६[१८] ॥

—करपादौ संकोच्य भित्तरि—मध्ये किज्जे—क्रियते अप्पा अप्पी—आत्मा आत्मनि लुक्कीआ—गोप्यते ॥ कस्यचिद्दरिद्रस्यैतद्वाक्यं । शंभुर्निवृत्तः । (E).

१९५ । यथा । शीतवृष्टिः क्रियते, जीवो गृह्यते, बाला वृद्धाः कंपंते, वहंति पश्चिमवाता लगंति काये, सर्वा दिशो घूर्णंति । यदि जाड्यं रुध्यति, चित्तं ह्रसति, उदरेऽग्निः स्थाप्यते, करपादौ संकोच्य क्रियते मध्ये आत्मा आत्मनि गोप्यते ॥ दरिद्रस्येय-मुक्तिः । (G).

१९५ । उदाहरणमाह, सिअ विट्ठा इत्यादि । शीतवृष्टिः क्रियते, जीवो गृह्यते, बाला वृद्धाः कंपंते, वहति पाश्चात्यवातः लगति काये, सर्वा दिश आच्छादयन् । यदा जाड्यं रुध्यति तदा

---

१९६ । १ जइ (A, B & C). २ हच्छ (A). ३ वेषवि (B). ४ पंचह (A), पञ्चवि (B). ५ जहिँ (A), जइ (B & C). ६ छठ्ठहिँ (A), च्छट्टइ (B & C). ७ दिस्सइ (A). ८ सद्ध (E & F). ९ अंतह (A). १० सोइ (B, C, E & F). ११ मुद्ध (A), dropt in (B). १२ लीअउ (A), dropt in (B), अउ (F). १३ सिट्ठु (A). १४ सिट्ठिउ (C). १५ Dropt in (B), दिट्ठि (C & F). १६ दिट्ठ (C). १७ वाखाणिओ (B). १८ १९९ (A).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

चित्ते भवति अग्निपृष्ठे स्थातव्यं करपादं संभृत्य संकुचितं कृत्वेत्यर्थः क्रियते मध्ये आत्मना आत्मनि लीयते॥ एकोनविंशत्यक्षरप्रस्तारस्य पञ्च लक्षाणि चतुर्विंशतिसहस्राण्यष्टाशीत्यधिकं शतद्वयं भेदास्तेषु कियन्तो भेदा उक्ताः, शेषभेदाः स्वयमवगन्तव्याः। (H).

१९६। अथ विंशत्यक्षरा॥ यस्यादौ हस्तः नरेन्द्रौ द्वावपि पादः पञ्चमो जोहलः, यदि स्थाने षष्ठे हस्तो दृश्यते शब्दोऽन्ते नूपुरः। तच्छन्दो गीता शुद्धा नीयते ** कविस्पष्ट्या स्पष्टं दिष्ट्या दृष्टं पिङ्गलेन व्याख्यातं॥ गीतेति छन्दोनाम, यदा कविस्पष्टिः तदैव इदं स्पष्टं, दिष्ट्या भाग्येन दृष्टं गुरुभिः, सो इत्यत्र ओकारो-लघुः। (C).

१९६। अथ विंशत्यक्षरचरणस्य वृत्तस्य षट्सप्तत्युत्तरपंचशता-धिकाष्टचत्वारिंशत्सहस्रोत्तरं दश लक्षं भेदा भवंति, तत्राष्टोत्तर-शताधिकं [षट्सप्तत्यधिकं] द्विसप्ततिसहस्रोत्तरत्रिलक्षतमं [३७२०७६] भेदं गीतानामकं वृत्तं लक्षयति, जहीति। हे मुद्धि—मुग्धे जहि—यत्र आइ—आदौ हत्थ—हस्तः गुर्वंतः सगण इति यावत् णरेंद विसवि—नरेंद्रद्वयमपि मध्यगुरुजगणद्वयमपीति यावत्, ततः पाअ—पादः आदिगुरुर्भगण इत्यर्थः, पञ्चम—पञ्चमः जोहलो—मध्यलघुरग[ण] इति यावत्, जहि—यत्र छट्ठहि—षष्ठे ठाइ—त्थ[स्था]ने हत्थ—हस्तः गुर्वंतः सगणः अंतहि—अंते सगणांते पादांते वा सल्ल—शल्यं लघुः णेउरो—नूपुरं गुरुः दीसइ—दृश्यते। इदं च क्रियापदं सर्वैः प्रथमांतैर्गणवाचकैः पदैः सह योजनीयं। सोइ—तत्तत् णीअउ—समीचीनं सब्ब लोअहि

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

जाणिओ — सर्व्वलोकैर्ज्ञातं त्रैलोक्यप्रसिद्धमिति यावत्, कवि सिट्ठि सिट्ठउ — कविसृष्ट्या सृष्टं दिट्ठ दिट्ठउ — दृष्ट्या दृष्टं पिंगलेण वखाणिओ — पिंगलेन विख्यापितं गीअ छंद — तद्गीतानामकं वृत्तमित्यर्थः ॥ वृत्तविशेषणानि पद्यपूरणायेति मंतव्यं। (E).

१९६। अथ विंशत्यचरा कृतिः॥ जहीति। यत्रादौ हस्तो-नरेंद्रद्वयमपि पादः पंचमो जोहलो यत्र स्थायी षष्ठे हस्तो-दृश्यते शल्यमंते नूपुरं। तत् छंदो गीता मुग्धे समीचीनं सर्व-लोकैर्ज्ञातं कविसृष्टिसृष्टं दृष्टिदृष्टं पिंगलेन व्याख्यातं॥ हस्तः सगणः, नरेंद्रो जगणः, पादो भगणः, जोहलो रगणः, शल्यं लघुः, नूपुरं गुरुः। गीतानामकं छंदः। (G).

१९६। विंशत्यचरप्रस्तारे कानिचिच्छंदांसि वदति, जइ आइ इत्यादि। यत्र आदौ हस्तो नरेन्द्रौ द्वावपि पादः पञ्चमो योधो-यत्र स्थाने षष्ठे हस्तो दृश्यते शब्दः अन्ते नूपुरः। तच्छंदः गीता मुग्धानां नीता सर्वलोकैर्ज्ञाता कविश्रेष्ठसृष्टा दिष्ट्या दृष्टा पिंग-लेन व्याख्याता॥ यत्र आदौ हस्तः सगणः, द्वौ नरेंद्रौ जगणौ, पादो भगणः, योधो रगणः पंचमः, षष्ठस्थाने हस्तः सगणस्ततः शब्दो लघुरन्ते नूपुरो गुरुश्छन्दसो नाम गीता, कीदृशी मुग्धानां मनोहराणां मध्ये नीता गणिता सर्वलोकैर्ज्ञाता, कीदृशी गीता कविश्रेष्ठेन सृष्टा दृ[दि]ष्ट्या भाग्येन दृष्टा पिंगलेन व्याख्याता। पशुपतिनैवं व्याख्यातं। कविसृष्टिसृष्टा कविसृष्टौ सृष्टा यदा कवयः सृष्टास्तदा एषापि सृष्टेत्यर्थः, दृष्टिश्छंदःशास्त्रं तेन[तया] दृष्टा। सगण-जगणद्वय-भगण-रगण-सगण-लघुगुरुभिर्वर्णैर्गीता।

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

जहा,

जह[1] फुल्ल[2] केअइ चारु चंपअ[3] चूअ[4] मंजरि[5] बंजुला[6]
सब दीस दीसइ केसु काणण पाण बाउल भम्मरा[7] ।
बह पोम्म[8]गंध बिबंधु[9] बंधुर मंद[10] मंद समीरणा
णिअ[11]केलि कोतुक[12]लास लंगिम[13] लग्गिआ तरुणी[14]
जणा[15] ॥ १९७[16] ॥ गीता ।

तद्गणक्रमराहित्येन मात्रावृत्ते हरिगीतेयं [Vide श्लोकः १९१, p. 306.] ।
उक्तं छंदःपारिजाते । सगणं पुरो विनिधाय जद्वयमुज्ज्वलं भगण-
न्ततो — रगणं ततः सगणं निधेहि विधेहि लं गुरुमन्ततः । फणि-
राजनिर्मितवृत्तमचरगीतकं * * * * * हरिगीतकेति पुरा कला-
कृतवृत्तकेऽनियमस्थितं ॥ (H).

१९७ । यथा । उदाहरति । यदि फुल्लानि केतकी-चारुचम्पक-
यूथिमञ्जरी-वञ्जुलानि सर्व्वस्यां दिशि दृश्यते किंशुककाननं पान-
व्याकुलभ्रमराः । वहन्ति पद्मगन्धविबन्धुबन्धुरा मन्दमन्दसमीरणाः
निजकेलिकौतुकलासलङ्गिमलग्नास्तरुणीजनाः ॥ विशेषेण बन्धुर्व्वि-
बन्धुः, बन्धुरा विलक्षणाः । (C).

---

१९७ । १ जहि (A), जइ (B & C). २ फुल्ल (E & F). ३ चम्पइ (B & C). ४ जूअ (C). ५ मरि (E). ६ वञ्जला (B), वज्जुला (E & F). ७ Dropt in (B), म्मरा (C). ८ Dropt in (A), पोम्म (B & C), पम्म (E). ९ वंधु विवंध (A), विवन्ध (B). १० Dropt in (B). ११ णिअ (A). १२ कौतुक (A, E & F). १३ लाङ्गम (B). १४ तरुणि (E). १५ गणा (A). १६ २०० (A).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

१९७। गीतामुदाहरति, जहेति। जह—यत्र केअइ चारु चंपअ चूअ मञ्जरि वंजुला—केतकिचारुचंपकचूतमञ्जरीवञ्जुलानि [केतकी] चारूणि चंपकानि चंपकपुष्पाणि चूतस्य मञ्जर्य्यः नव-पल्लवानि वञ्जुलानि चैतानीत्यर्थः फुल्ल—पुष्पितानि विकसिता-नीति यावत्, केसु काणण—किंशुककाननं सव दीस दीसइ—सर्वस्यां दिशि दृश्यते, भम्मरा—भ्रमराः पाण वाउम[ल]—पान-व्याकुला मकरंदानुपानप्रमत्ता इत्यर्थः जाता इति शेषः। पम्म गंध विबंधु—पद्मगंधविबंधुः क[म]लसौरभस्य विशिष्टो बंधुरित्यर्थः, वंधुरः विचक्षणो मानिनीमानभंजने इति भावः [मंद मंद—मन्दमन्दः] समीरणा—समीरणः वातः बह—वाति, तरुणीजनाः णिअ केलि कौ[को]तुक लास लंगिम लग्गिआ—निजकेलि-कौतुकलास्यलंगमलग्नाः। (E).

१९७। यथा। यत्र फुल्लकेतकीचारुचंपकचूतमंजरीवंजुलाः सर्वा दिशो दृश्यंते किंशु[क]काननपानव्याकुला भ्रमराः। वहति पद्मगंधं बंधुवंधुरो मंदं मंदः समीरणो निजकेलिकौतुकलास्य-लंगिमलग्नस्तरुणीजनः॥ (G).

१९७। उदाहरणमाह, जहि फुल्ल इत्यादि। यत्र फुल्लाः केतकी-चारुचम्पकचूतमञ्जरीवञ्जुलाः सर्व्वासु दिक्षु दृश्यन्ते किंशुककानने पानोन्मत्ता भ्रमराः। वहति पद्मगंधविशिष्टबंधुबंधुरो मंदमंदं समीरणो निजकेलिकौतुकलासभङ्गीलग्नास्तरुणीजनाः॥ सुवर्ण-केतकीविकाशो वसन्ते, वंजुला अशोकाः, वंजुलः पुंसि तिनिशे वेतसाशोकयोरपि। (H).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

रग्गणा पलंतआ[1] पुणो णरेंद कंतआ सुछक्कएण[2]
हार[3] एक्क मंतही सुसद्द पाअ अंतही सुसक्कएण ।
गंडआ गणेहु ए सुबस्स[4] संख बीसए[5] फणिंद गाउ[6]
तीस मत्त पाअ[7] पत्त हार तीअ भाअएण[8] सद्द आउ[9] ॥
१९८[10] ॥*

१९८। रगणाः पतन्ति पुन[र्न]रेन्द्रः कान्तः सुषट्केन हारमेकं मन्त्रयस्व जानीहि शोभनः शब्दो लघुः सुसत्कतेन षट्केनेत्यर्थः, शोभनप्रकारेणेति वार्थः। * * * त्रिंशतस्तृतीयभागो दश संख्यास्तेन हारा दश, शब्दा लघवो दशेत्यर्थः। (C).

१९८। अथ विंशत्यक्षरचरणस्य वृत्तस्यैकपंचाशदधिक[नव]-नवतिसहस्रोत्तरपंच[षट्]लक्षतमं [६९९०५१] भेदं गण्ड[क]नामकं वृत्तं लक्षयति, रग्गणेति। रग्गणा—रगणः मध्यलघुर्गण इति यावत् पलंतआ—पतति पुनः कंतआ—कांतः णरेंद—नरेंद्रो मध्यगुरुर्जगण इति यावत् पततीति पूर्वेणान्वयः, एवं सुसक्कएण—स्वशक्त्या निजकविलसामर्थ्येन सुछक्कएण—सुषट्केन भण गणषट्केनेत्यर्थः सह एक्क—एकं हारु—हारं गुरुं मंतही—आमंत्रयस्व स्थापयस्वेत्यर्थः, पाअ अंतही—पादांते सुसद्द—

१९८। १ पलअंतआ (A), पुलन्तआ (B). २ सुच्छन्दएण (C). ३ हारु (E & F). ४ सुवण (A). ५ कंकणे (A), टक्कले (B), टक्कणे (C). ६ एम णाउ (A). ७ पाउ (E & F). ८ भाग एसु (A), भाष एसु (B & C). ९ भाउ (A). १० २०१ (A). * This metre has been designated वृत्तं in Pingala's Sanskrit treatise. Vide Ghosha's Compendium, p. 97.—Ed.

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

सुशब्दः शोभनो लघुर्द्वय इति शेषः । यत्र संख—संख्याया बीसए—विंशतिः सुवस—सुवर्णाः तीस मत्त—त्रिंशन्मात्राः पाअ पत्त—पादे प्राप्ताः तीअ भाअएण—तृतीयभागेन त्रिंशत्तृतीयभागो-दश [त]त्संख्ययेति यावत् हारः गुरुः स दश लघुः आउ—आयाति पततीति यावत्, ए—एनं गण्डआ—गण्डकं गणेह्न—गणयस्व बुध्यस्वेत्यर्थः, इति फणिंद—फणींद्रः गाउ—गायति ॥ प्रथमं गुरुस्तदनंतरं लघुः पुनः गुरुस्तदनंतरं लघुरेवंक्रमेण यत्र विंशत्य-क्षराणि चरणे पतंति तद्गण्डकनामकं वृत्तमिति फलितार्थः । (E).

१९८ । रग्गेति । रगणः पतति पुनर्नरेंद्रः कांत एतयोः सुषट्केन, हार एकोऽंते सुशब्दः पादांते स्वशक्तिकया । गंडकं गणयस्व वर्णसंख्या विंशतिः फणींद्रो गायति, त्रिंशन्मात्राः पादे प्राप्ताः हारास्तृतीयभागेन शब्द आयातः ॥ नरेंद्रो जगणः, रजयोः षट्कं कर्त्तव्यं, हारो गुरुः, सुशब्दो लघुः । (G).

१९८ । रगण इत्यादि । रगणः पतति पुरो नरेन्द्रः कांतः सुषट्केन, हारम् एवमामंत्रय[स्व] सुशब्दः पादान्ते सुसत्कृतेन । गण्डकां गणय अस्य छंदसो वर्णसंख्यां विधेहि फणीन्द्रो गायति, त्रिंशन्मात्राः पादे, प्राप्तस्तृतीयभागो हारः सुशब्दस्तावान् ॥ आदौ रगणः पतति यत्र पुनर्नरेन्द्रः कान्तः सुषट्केन रगणस्ततो जगणः एवंक्रमेण षड्गणाः कर्त्तव्या हारं गुरुमेकमामंत्रय[स्व] कुरु, सुशब्दं लघुं पादान्ते आमंत्रय[स्व] कुरु, सुसंस्कृतेन सुप्रकारेण गण्डकां छंदसो नाम गणय, अस्य छन्दसो वर्णसंख्यां टंकले कुरु त्रिंश-न्मात्राः पादे, त्रिंशन्मात्रायास्तृतीयभागः प्राप्तः तृतीयभागो दश

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

जहा,

ताब बुद्धि[१] ताब सुद्धि[२] ताब दाण ताब माण[३] ताब[४] गब्ब
जाब जाब[५] हत्थ[६] णच्च[७] बिज्जु रेह[८] रंग णाइ[९] एक्क दब्ब ।
एत्थ[१०] अंत[११] अप्प दोस देब[१२] रोस होइ[१३] णट्ठ सोइ सब्ब[१४]
कोइ बुद्धि[१५] कोइ सुद्धि[१६] कोइ दाण कोइ माण कोइ गब्ब ॥
१९९[१७] ॥ गंडका ।

तेन दश गुरवस्तावंतो लघवस्तेन दश लघवः, समुदायेन विंशत्यक्षराणि पादे । टंकशब्दो गौडदेशीयः संख्याकरणवाचकः । (H).

१९९ । उदाहरति । तावद्बुद्धिस्तावत् शुद्धिस्तावद्दानं तावन्मानः तावद्गर्व्वः, यावत् हस्ते हस्ते नृत्य[ति] सर्व्वं विद्युदिव रङ्गमेकं द्रव्यं । स्त्र्यर्थेनात्मनो दोषेण दैवरोषेण भवति नष्टं तदेव सर्व्वं, कुत्र बुद्धिः कुत्र शुद्धिः कुत्र दानं कुत्र मानः कुत्र गर्व्वः ॥ एकं द्रव्यं सर्व्वं सर्व्वात्मकं द्रव्यं, विद्युद्रङ्गं चञ्चलत्वात्, स्त्रीनिमित्तेन यदा तदा इत्यध्याहार्य्यं । (C).

१९९ । गण्डकमुदाहरति, ताबेति । जाब — यावत् हत्थ — हस्ते

---

१९९ । १ and २ transposed in (E & F). ३ Transposed in (E). ४ Dropt in (B). ५ ताब सब्ब (A), जाब once only in (E & F). ६ हच्छ (A). ७ सब्ब between णच्च and बिज्जु (A & C). ८ and ९ dropt in (A & C). ९ Dropt in (B). १० एच्छ (A), dropt in (B & C). ११ चत्त (B), dropt in (C). १२ Dropt in (B & C), दैव (E). १३ Dropt in (A, B & C). १४ दब्ब (E). १५ and १६ transposed in (E). १६ Dropt in (C). १७ २०२ (A).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

वे कसा गंध हारा[1] बलश्र दिश्रगणा हत्थ[2] हारा पलंता[3]
एक्कल्ला[4] सल्ल कसा[5] धश्रपश्र[6] सहिश्रा कंकणा[7] श्रंत कंता[8] ।
बीसा एक्क[9] ग्गला जं पलइ लहु गुरू बारहा होइ[10] दीहा[11]
पिंडा[12] बत्तीस श्रग्गा सउ[13] फणि भणिश्रा[14] सद्दरा होइ[15]
मुद्दा[16] ॥ २००[17] ॥

विज्जु रेह रंग णाइ — विद्युद्रेखारंगवत् श्रतिचंचलमिति भावः एक्क — एकं दब्ब — द्रव्यं णच्च — नृत्यति, ताव बुद्धि — तावद्बुद्धिः तावत् शुद्धिः तावत् मानः तावत् दानं तावत् गर्वः । [एत्थ श्रंत — एतदन्ते] सोइ — तत् द्रव्यं श्रप्प दोस — श्रात्मदोषेण देव रोस — दैवरोषेण यदीति शेषः णट्ठ — नष्टं होइ — भवति तदेति शेषः, कोइ बुद्धि — [कुत्र बुद्धिः] कुत्र शुद्धिः कुत्र मानः कुत्र दानं कुत्र गर्वः ॥ (E).

१९९ । यथा । तावत् शुद्धिस्तावद्बुद्धिस्तावन्मानस्तावद्दानं तावद्गर्वो यावद्धस्ते नृत्यति विद्युल्लेखारंगणवद् एकं द्रव्यं । एतन्मध्ये श्रात्मदोषेण दैवरोषेण भवति नष्टं तत्सर्वं, का बुद्धिः का शुद्धिः किं दानं को मानः को गर्वः ॥ (G).

१९९ । उदाहरणमाह, ताव बुद्धि इत्यादि । तावद्बुद्धिस्तावत् शुद्धिस्तावद्दानं तावन्मानस्तावद्गर्वः, यावद् यावद्धस्ते हस्ते नृत्यति

---

२०० । १ हार (A). २ हच्छ (A). ३ वलंता (A). ४ एकसा (A, B & C), dropt in (F). ५ कस (F). ६ धच्च बल (A), धस वट (B & C). ७ संखचा (A). ८ कसा (A). ९ एक (A & C). १० पाच (A), होदि (E). ११ दिहा (E). १२ पेंडा (A). १३ श्रग्गा सच (A), श्रग्ग स (E). १४ फणिश्रा (B). १५ हो (C). १६ सुद्दा (A). १७ २०२ (A).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

सर्वविद्युद्रङ्गमेकं द्रव्यं। एतदन्ते आत्मदोषेण दैवरोषो भवति नष्टं तदेव द्रव्यं, तदा का बुद्धिः का शुद्धिः किं दानं को मानः को गर्व्वः॥ बिज्जु रङ्ग इति विद्युद्वत् चंचलं, द्रव्यनाशे आत्मदोषेण दैवरोषः कारणं। विंशत्यचरप्रस्तारस्य दशलचाणष्टचत्वारिंशत्सहस्राणि षट्सप्तत्यधिकानि पंचशतभेदास्तेषु भेदद्वयमुक्तं शेषभेदाः स्वयमवगन्तव्याः। (H).

२००। अथ एकविंशत्यचरा॥ द्वौ कर्णौ गन्धहारौ वलयद्विजगणौ हस्तहारौ वलन्तौ एकं शल्यं कर्णौ ध्वजपटः कङ्कणमन्ते कांतं। विंशतिरेकाधिका यत्र पतति लघुगुरुभिर्द्वादश भवन्ति दीर्घाः, पिण्डिता द्वात्रिंशदग्रं शतं फणिभणिता स्रग्धरा भवति मुग्धा॥ पिण्डिताः पादचतुष्क एकीकृता द्वात्रिंशदधिकशतमित्यर्थः। (C).

२००। अथैकविंशत्यचरचरणस्य वृत्तस्य त्रि[द्वि]पंचाशदुत्तरैकशताधिकसप्तनवतिसहस्रोत्तरं विंशतिर्लचं भेदा [भ]वंति, तत्र पञ्चोत्तरशतत्रयाधिकनवाधिकनवतिसहस्रोत्तरैकलचतमं [त्रिनवत्युत्तरनवशताधिकद्विसहस्रोत्तरत्रिलचतमं ३०२९९३] भेदं स्रग्धरानामकं वृत्तं लचयति, बे कसेति। यत्र प्रथमं बे कसा — द्वौ कर्णौ गुरुद्वयात्मकगणावित्यर्थः, ततो गंध हारा — गंधहारौ लघुगुरू इति यावत्, ततश्च वलअ दिअगणा — वलयद्विजगणौ गुरुलघुचतुष्टयात्मकगणाविति यावत्, ततः हत्थ हारा — हस्तहारौ सगणगुरुकावित्यर्थः यत्र पलंता — पततः, ततश्च एक्कसा — एकलं शल्यं लघुः कसा — कर्णौ गुरुद्वयात्मको गण इत्यर्थः अंत — अंते कर्णगणाग्रे इत्यर्थः धअपअ सहिआ — ध्वजपटसहितः लघ्वादि-

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

त्रिकलगणसहित इत्यर्थः कंता — कांतः कंकणा — कंकणं गुरुरित्यर्थः यत्र पततीति शेषः। जं — यत्र एक्कगला — एकाधिका वीसा — विंशतिः एकविंशतिरिति यावत् लहू गुरू — लघुगुरवः पलइ — पतंति बारहा — द्वादश दीहा — दीर्घाः होहि — भवंति, पिण्डा — पिंडिताः बत्तीस अग्गा सउ — द्वात्रिंशदधिकशतं मात्रा इति शेषः यत्र भवंतीति पूर्वेणान्वयः, सा फणि भणिआ — फणिभणिता मुद्धा — मुग्धा मनोज्ञेति यावत् सद्धरा — स्रग्धरा होइ — भवति ॥ स्रग्धरानामकं तद्वृत्तं भवतीत्यर्थः। (E).

२००। अथैकविंशत्यक्षरा प्रकृतिः॥ बे कस्रेति। द्वौ कर्णौ गंधहारौ वलयद्विजगणौ हस्तहारौ पततः एकं शल्यं कर्णौ-ध्वजपटसहितः कंकणमंते कांतं। विंशतिरेकाधिका यत्र पतंति लघुगुरवो द्वादश भवंति दीर्घाः, पिंडीभूता द्वात्रिंशदधिकं शतं फणिभणिता स्रग्धरा भवति मुग्धा॥ कर्णौ द्विगुरुः, गंधो लघुः, हारो गुरुः, वलयं गुरुः, द्विजश्चतुर्लघुः, हस्तः सगणः, शल्यं लघुः, ध्वजो लघुगुरू, कंकणं गुरुः। (G).

२००। एकविंशत्यक्षरप्रस्तारस्य कानिचित् छंदांस्याह, बे कस्रा इत्यादि। द्वौ कर्णौ गन्धहारौ वलयद्विजगणौ हस्तहारौ पततः, एकः शल्यः कर्णौ ध्वजपटसहितः कंकणमन्ते कान्तं। विंशति-रेकाधिका यत्र पतति लघुगुरुभ्यां द्वादश भवन्ति दीर्घाः, पिण्डः द्वात्रिंशदधिकं शतं फणिभणिता स्रग्धरा भवति शुद्धा॥ यत्र प्रथमं द्वौ कर्णौ, कर्णौ गुरुद्वयगणः कर्णद्वयगणेन गुरुचतुष्टयं, गंधो लघुर्हारो गुरुर्वलयो गुरुस्ततो द्विजगणश्चतुर्लघ्वात्मकस्ततः

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

जहा, ईसा रोस प्पसाद[1]प्पणदिसु[2] बहुसो
सग्ग गंगा जलेहिं
आमूलं पूरिदाए तुहिण कर कला[3]
रुप्प सिप्पीअ[4] रुद्दो[5] ।
जोण्हा[6] मुत्ताह[7] लिल्लं णद[8] मउलि[9] णिहि-
त्तग्ग[10] हत्थेहिँ[11] दोहिं
अग्घं[12] सिग्घं[13] व देत्तो[14] जअइ गिरिसुआ[15]
पाअ पंकेरुहाणं ॥
२०१[16] ॥ स्रग्धरा ।

हस्तः सगणो हारो गुरुः पतति, एकः शल्यो लघुः कर्णौ गुरुद्वयं, कर्णः कीदृशः ध्वजपटसहितः ध्वजपटो लघुगुरुरूपो गणस्तत्सहितोऽन्ते कंकणं गुरुः कान्तं। एकाधिका विंशतिर्व्वर्णा लघुगुरुभ्यां, द्वादश भवंति दीर्घा गुरवः, पारिशेष्यान्नव लघवः, पिण्डः शरीरं द्वात्रिंशदधिकशतमात्रात्मकं छंदः समुदायेन भवति, इयं शुद्धा स्रग्धरा फणिभणिता ॥ अत्र सप्तसु वर्णेषु यतिः, पुनः सप्तसु

२०१। १ प्पसद (C). २ प्पणतिसु (B). ३ चला (A), गणा (B). ४ Dropt in (B), सिद्दीच (C), सौप्पीच (E). ५ वद्दो (B), रुद्दो (E). ६ जोह्ला (A & B), नोड्र्‌ा (E). ७ मोत्ताद्द (B, C & E), मुत्तद्द (F). ८ णज (B), णच (C), पणद (F). ९ मोउलि (E), मुलि (F). १० णिहित्ताग्ग (C). ११ हच्छेहिँ (A), त्थं (E). १२ चग्गं (B), चग्घं (F). १३ दिगचं (B), सिग्वे (E), सिग्घं (F). १४ देण्तो (B), देन्तो (C), वे देतो (E), बदेंतो (F). १५ गौरिसुचा (E). १६ २०४ (A).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

वर्णेषु यतिः, पुनः सप्तसु वर्णेषु यतिः । उक्तं छन्दःपारिजाते । आदौ मो रस्ततो भस्तदनु च नगणः स्याद्यकारस्ततो यौ, सप्ताश्वाश्वैर्विरामः फणिपतिगदिता स्रग्धरेयं प्रसिद्धा । एषा सत्काव्यमुद्रावचनपरिणता मानसानामुदञ्चत्स्रोतोमूर्च्छत्तरङ्गो भवति कवियशःश्रीः प्रमोदं स्रवन्ती ॥ (H).

२०१ । उदाहरति । ईर्ष्यारोषप्रसादप्रणतिषु बहुशः स्वर्गगङ्गाजलैरामूलं पूरितया तुहिनकरकलारूप्यशुक्त्या रुद्रः । ज्योत्स्नामुक्ताफलयुक्तं नतमौलिनिहिताग्रहस्ताभ्यां द्वाभ्याम् अर्घं ग्रीष्ममिव ददत् जयति गिरिसुतापादपङ्केरुहाणां ॥ ईर्ष्याजन्यो रोषस्तन्निमित्तये प्रसादस्तदर्थं प्रणतिषु, चन्द्रकलेव शुक्तिपात्रं । अर्थान्तरानुकर्षमाह, ज्योत्स्नेति मत्वर्थे नप्रत्ययः, द्वन्द्वार्थे बग्रब्दः । (C).

२०१ । स्रग्धरामुदाहरति, ईसेति । ईसा रोस प्पसाद प्पणदिसु—ईर्ष्यारोष[प्र]सादप्रणतिषु ईर्षया यो रोषस्तन्निवृत्तये यः प्रसादस्तन्निमित्तं याः प्रणतयस्तास्वित्यर्थः बहुसो सग्ग गंगा जलेहिं—बहुशः स्वर्गगंगाजलौघैः आमूलं पूरिदाए—आमूलं पूरितया तुहिण कर कला रुप्प सिप्पीअ—तुहिनकरकलारौप्यशुक्त्या गो[गिरि]सुआ पाअ पंकेरुहाणं—गिरिसुता[पाद]पंकेरुहयोः दोहिं—द्वाभ्यां णद मौ[मउ]लि णिहित्ताग्ग हत्थेहिँ दोहिं—नतमौलिनिहिताग्रहस्ताभ्यां द्वाभ्यां जोओ[ण्हा] मोत्ताह लिल्लं—ज्योत्स्नायुक्तं [मुक्ता]फलयुक्तम् अग्घं सीग्घं देत्तो व—[अर्घं ग्रीष्मं] ददिव रुदो—रुद्रः जअइ—जयति ॥ स्रग्धरा निवृत्ता । (E).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

आइहि जत्थ[1] पाअगण[2] पअलिअ जोहल[3] अंत धरीजे[4]
काहल सद्द गंध इअ मुणि गण[5] कंकण अंत[6] करीजे ।
सद्दइ एक्क[7] भेरि[8] चलु[9] णरवइ फुक्कइ[10] संख[11] सुभव्वा[12]
चामर जुग्ग अंत जहि[13] पअलिअ
एहु[14] णरेंदउ[15] कव्वा[16] ॥ २०२[17] ॥

---

२०१ । यथा । ईर्षारोषप्रसादप्रणतिषु बहुशः स्वर्गगंगाजलैरामूलं पूरितया तुहिनकरकलारौप्यशुक्त्या रुद्रः । ज्योत्स्नामुक्ताफलितं प्रणतमौलिनिहिताग्रहस्ताभ्यां द्वाभ्यामर्घ्यं मीप्रमिव ददज्जयति गिरिसुतापादपंकेरुहयोः ॥ (G).

२०१ । उदाहरणमाह, ईसा रोस इत्यादि । ईश्वरीरोषप्रसाद-प्रणतिषु बहुशः स्वर्गगंगाजलैरामूलं पूरितया तुहिनकरकला-रूप्यशुक्त्या रुद्रः । ज्योत्स्नामुक्ताफलाढ्यं नतमौलिनिहिताग्रहस्ताभ्यां द्वाभ्याम् अर्घ्यं मीप्रं ददत् जयति गिरिसुतापादपङ्केरुहयोः ॥ कर्पूरमञ्जरीसाटकस्थं । (H).

२०२ । आदौ यत्र पादगणः प्रकटितः जोहलोऽन्ते ध्रियते, काहलशब्दगन्धशब्दवाच्या लघवस्तेषां मुनिगणः सप्त लघवः कंकणं

---

२०२ । १ इच्छ (A). २ भगण गण (A). ३ जोहलु (B), जोहणु (C). ४ ठवीजे (A, B & C). ५ एम दिस्रगण (A), इ मुणिगण (B), मुद्द मुणिगण (C). ६ ताह (A & B), ताइ (C). ७ एक (C). ८ भेरी (E). ९ चल (E & F). १० फुकड (A), फुक्कर (B & C). ११ सद्द (A), सखुख (C). १२ सुहब्बा (B & C). १३ जह (E & F). १४ एह (A), हेह (B). १५ णरिंदउ (A & E), णरेंदइ (B), णरेन्द (C). १६ कंदा (E & F). १७ २०५ (A).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

क्रियते हारः। शब्द्यते भेरी चलितो नरपतिः फुल्क्रियते शङ्खः सुभव्यश्चामरयुगं यत्रान्ते प्रकटितं तन्नरेन्द्रकाव्यं ॥ शब्द्यते कथ्यते, फुल्क्रियते उच्यते, काव्यं छन्दः। तथाच यदा नरेन्द्रो गच्छति, तदा पदातियोधाः काहलशब्दसुगन्धिकङ्कणान्यनुसरन्ति, भेरी शब्द्यते, अन्यो नरपतिरनुगच्छति, शङ्खः फुल्क्रियते, चामरयुगं प्रकटीक्रियते। (C).

२०२। अथैकविंशत्यक्षरचरणस्य वृत्तस्य विंशत्युत्तरशतद्वयाधिक-चत्वारिंश[एकोनविंशत्युत्तरपंचशताधिकपंचाश]त्सहस्रोत्तरचतुर्लक्ष-तमं [४५०५१९] भेदं नरेन्द्रनामकं वृत्तं लक्षयति, आइहीति। जत्थ —यत्र आइहि—आदौ पाअगण—पादगणो गुर्वादिर्भगण इति यावत् पअलिअ—प्रकटितः, अंत—अंते भगणावसाने इति यावत् जोहल—जोहलो मध्यलघुरगण इत्यर्थः धरीजे—ध्रियते स्थाप्यत-इति यावत्, ततः काहल सद्द गंध—काहलशब्दगंधाः एकलघव-इत्यर्थः इअ—एते मुणि गण—मुनिगणाः सप्त गणा इति यावत् देया इति शेषः, तथाच रगणानंतरं सप्त लघवः स्थाप्या इति भावः, ताह—ततः सप्तलघ्वनंतरमिति यावत् कंकण—कंकणं गुरुरित्यर्थः करीजे—क्रियते। ततश्च एक्क भेरी[रि]—एका भेरी लघुरित्यर्थः सद्दइ—शब्दायते स्थाप्यत इत्यर्थः, णरबइ—नरपतिर्मध्यगुरुर्जगणः चल—चलति तिष्ठतीत्यर्थः, सुभव्वा—सुभव्यः संख—लघ्वात्मको-गणः फुक्कइ—फुल्क्रियते उच्यते इत्यर्थः जह—यत्र अंत—अंते पादांते चामर जुग—चामरयुगं गुरुद्वयमित्यर्थः पअलिअ—प्रक-टितम् एऊ—एतत् णरिंदउ छंदा—नरेंद्रच्छंदः॥ (E).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

२०२। आद्ईति। आदौ यत्र पादगणः प्रकटितो जोहलोऽंते ध्रियते, काहलशब्दगंधा इति मुनिगणाः कंकणमंते क्रियते। शब्दायते एका भेरी चलति नरपतिरुच्यते शंखः सुभव्यं चामर-युगमंते यत्र प्रकटितमेतन्नरेंद्रच्छंदः॥ पादो भगणः, जोहलो रगणः, मुनिः सप्त, एवंच सप्त लघवः कार्या इत्यर्थः, कं[कणं] गुरुः, भेरी लघुः क्रियते नरपतिर्जगणः, शंखो लघुः, चामरं गुरुः। (G).

२०२। आइहि जत्थ इत्यादि। आदौ यत्र पादगणः प्रकथ्यते योधोऽन्ते स्थाप्यते, काहलः शब्दः गंधः एवं मुनिगणः कंकणस्तत्र क्रियते। शब्दायते एका भेरी चलितो नरपतिः फुत्कार्य्य शंखं सुभव्यं, चामरयुगमंते यत्र प्रकटितमेतत् नरेन्द्रकाव्यं॥ यत्र आदौ पादगणो भगणः प्रकथ्यते, अन्ते भगणान्ते जोहलो रगणः स्थाप्यते, काहलो लघुः शब्दो लघुर्गन्धो लघुरेवंक्रमेण लघुत्रयं ततो मुनिगणश्चतुर्लघुगणस्तेन सप्त लघव इत्यर्थस्तत्र कंकणं गुरुः क्रियते। एका भेरी शब्दायते लघुः भवतीत्यर्थस्ततो नरपतिर्जगण-श्चलति भवति शंखं फूत्कार्य्य लघुं स्थापय, शंखं कीदृशं सुभव्यं, चामरयुगमन्ते प्रकथ्य गुरुद्वयं स्थाप्यं, एतन्नरेन्द्राख्यं काव्यं॥ अथच यदा नरपतिश्चलति तदादौ पादगणः पदातिगणः प्रकटितो-भवति, योधगणोऽन्ते स्थाप्यते, ततः काहलशब्दः, कर्पूरागुरु-सारादेर्गन्धः, मुनिगणा द्विजा आशीर्वादपुरस्सरमग्रे चलन्ति, कंकणाद्याभरणं क्रियते, भेरी शब्दायते, शंखफूत्कारो जायते, नरेन्द्रस्य पार्श्वे चामरद्वयं स्थाप्यते॥ अत्र द्वादशसु वर्णेषु यतिः, पुनर्नवसु वर्णेषु यतिरथवा त्रयोदशसु वर्णेषु यतिरष्टसु वर्णेषु

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

जहा, फुल्लिअ[1] केसु चंद[2] तह पअलिअ[3]
मंजरि तेज्जइ[4] चूआ
दक्खिण बाउ[5] सीअ[6] भइ पवहइ[7]
कंप बिओइणि[8] हीआ ।
केअइ[9] धूलि सव्व दिस[10] पसरइ[11]
पीअर[12] सव्वउ भासे
आउ[13] बसंत काइ[14] सहि[15] करिअइ[16]
कंत ण थक्कइ[17] पासे ॥
२०३[18] ॥ नरेन्द्रः ।

यतिः । उक्तं छंदःपारिजाते । भं रचयाथ रेफनयुगलकमथो जयुगं च यकारं, पिंगलनाग[राज]निगदितमिह वर्णनरेन्द्रमुदारं । भानुविराममेतदथ तदपरवर्णविराममिकल्पं, शिष्टनवाष्टकान्यतरदिति कुरु वेह विभाति सुकल्पं ॥ (H).

२०३ । [उदाहरति] फुल्लं किंशुकं, चन्द्रस्तथा प्रकटितः, मञ्जरिं व्यनक्ति चूतः, दक्षिणो वातः शीतो भूत्वा प्रभवति, कम्पते वियोगिनीहृदयं । केतकीधूलिः सर्व्वदिक्षु प्रसारिता सर्व्वं पीतं भासते,

---

२०३ । १ फुल्लिअ (E & F).　२ चंपअ केसु (A).　३ विअसिअ (A), पलिअ (C).　४ वज्जइ (C).　५ वाअ (B & C).　६ सिअल (A).　७ पववइ (B), परवहइ (C).　८ विजोइणि (F).　९ केअलि (B), केसइ (F).　१० दिसे दिसे (A).　११ पसरिअ (B & C).　१२ Dropt in (B), पीवर (F).　१३ आइ (A & B).　१४ साहि (B), काहि (C).　१५ सखि (F).　१६ करिहउ (A), करिहइ (B & C).　१७ त्यक्क (F).　१८ २०६ (A).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

बिज्जूमाला आई[1] पाए तिअ दिअगण[2] तह बहु[3] गुण जुत्ता
अंते कसा सुद्धा बसा[4] भण फणिबइ कइबर[5] गुण[6] जुत्ता ।[7]
जं बत्तीसा मत्ता थक्के पअ पअ पअलिअ लहु[8] गुरु[9] सोहा
एसो[10] हंसी णामा[11] छंदो[12]
सअल बिबुहअण किअ मण[13] मोहा[14] ॥ २०४[15] ॥

आगतो वसन्तः सखि किं करवाणि कान्तो न तिष्ठति पार्श्वे॥ सुवर्णकेतकी वसन्ते स्फुटतीति । (C).

२०३ । नरेंद्रमुदाहरति, फुल्लिअ इति । केसु — किंशुकं फुल्लिअ — पुष्पितं तह — तथा चंद — चंद्रः पअलिअ — प्रकटितः *** (E).

[Here four leaves are wanting in the MS. (E).—Ed.]

२०३ । यथा । पुष्पितं किंशुकं, चंद्रस्तथा प्रकटितः, मंजरीं त्यजंति चूताः, दक्षिणवायुः शीतो भूत्वा प्रवहति, कंपते वियोगिनीहृदयं । केतकीधूलिः सर्वदिक्षु प्रसरति, पीतं सर्वमपि भासते, आगतो वसंतः किं सखि क्रियते, कांतो न तिष्ठति पार्श्वे ॥ (G).

२०३ । उदाहरणमाह, फुल्लिअ इत्यादि । फुल्लितं किंशुकं, चंपकं प्रकटितं, मंजरी गृहीता चूतैर्दक्षिणो वातः शीतो भूत्वा वहति, कम्पते वियोगिनीहृदयं । केतकीधूलिः सर्वासु दिक्षु

---

२०४ । १ पाए (A). २ दिअगह (C). ३ विड (B & C). ४ दिव्वे अक्षा (F). ५ करिवर (A). ६ ग (A). ७ Second quadrant dropt in (C). ८ and ९ transposed in (B & C). १० एसा (A). ११ णागा (A). १२ छन्दो (C). १३ बुद्दी अण मणइ अरु (A), बुहअ अणु मणुहरु (B), बुअह अणइ हरइ (C). १४ सोहा (B & C). १५ २०७ (A).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

प्रसरति, पीतं सर्वं भासते, आगतो वसंतः किं सखि कर्त्तव्यं कांतो-न तिष्ठति पार्श्वे ॥ सुवर्णकेतकीविकाशो वसन्ते । एकविंशत्यक्षर-प्रस्तारस्य विंशतिर्लक्षाणि सप्तनवतिसहस्रं द्विपञ्चाशदधिकमेकशतं भेदास्तेषु भेदद्वयमुक्तं, शेषभेदाः स्वयं ज्ञातव्याः ॥ (H).

२०४। अथ [द्वा]विंशत्यक्षरा ॥ विद्युन्माला[या] आगते[दि] पादे त्रयो द्विजगणाः तथा बङ्गगुणयुक्ताः, अन्ते कर्णो दीयते धन्यो-भणति फणिपतिः कविर्बङ्गगुणयुक्तः । यत्र द्वात्रिंशन्मात्रास्तिष्ठन्ति पदपदप्रकटितलघुगुरुशोभाः, एतत् हंसीनामच्छन्दः सकलसुकवि-जनमनोहरशोभं ॥ (C).

२०४। अथ द्वाविंशत्यक्षरा आकृतिः ॥ विद्युन्माला आदिपादे त्रयो द्विजगणास्तथा बङ्गगुणयुक्ताः, अंते कर्णो दीयते धन्यो भणति फणिपतिः कविवरो गुणयुक्तः । यत्र द्वात्रिंशन्मात्रास्तिष्ठंति प्रकटित-लघुगुरुशोभाः, एतद्धंसीनामच्छंदः सकलविबुधजनकृतमनोमोहं ॥ द्विजश्चतुर्लघुः, कर्णो द्विगुरुः । मो मो गो गो विद्युन्माला । (G).

२०४। द्वाविंशत्यक्षरप्रस्तारस्य भेदमेकं दर्शयति, विद्युन्माला इत्यादि । विद्युन्मालाया आदौ पादस्त्रयो द्विजगणास्तत्र बङ्गगुण-युक्ताः, अन्ते कर्णः शुद्धवर्णः भणति फणिपतिः कविवरगुणयुक्तः । यत्र द्वात्रिंशन्मात्रास्तिष्ठन्ति पदपदप्रकटितगुरुलघुशोभाः, एतद्धंसी नाम च्छंदः सकलबुधजनमनोहरमोहा ॥ यत्रादौ विद्युन्माला-च्छन्दसः पादस्मरणं तेनाष्टगुरवस्ततस्त्रयो द्विजगणाश्चतुर्लघ्वात्मकाः द्वादश लघवइत्यर्थः, कीदृशा बङ्गगुणयुक्ताः, अन्ते कर्णो गुरुयुगरूपः कीदृशः शुद्धवर्णः, फणिपतिः कीदृशः कविवरगुणयुक्तः, द्वात्रिंश-

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

जहा, णेत्ताणंदा उग्गे[1] चंदा

धवल चमर[2] सम सिअ कर[3] बिंदा

उग्गे[1] तारा तेआ हारा[4]

बिअसु[5] कुमुअ बण[6] परिमल कंदा ।

भासे कासा सव्वा आसा[7]

महुर[8] पवण लहु लहिअ[9] करंता[10]

हंसा सद्दे[11] फुल्ला बंधू[12]

सरअ[13] समअ सहि हिअअ हरंता[14] ॥

२०५[15] ॥ हंसी ।

न्माचा: कीदृश्य: पदपदप्रकटितगुरुलघुशोभा:, हंसी कीदृशी सकलबुधध[ज]नमनोहरत्वेन मोहरूपा ॥ अत्राष्टसु वर्णेषु यतिस्ततश्चतुर्दशसु वर्णेषु यति: । (H).

२०५ । उदाहरति । नेत्रानन्द उदितश्चन्द्र: धवलचामरसमसितकरवृन्द:, उदयंति तारा * * विकसित: कुमुदगण: परिमलकन्द: । भासयंति काशा: सर्व्वाशा:, मधुरपवनो लघुर्लघुत्वं करोति, हंसा: शब्दायन्ते, फुल्लबन्धुक: शरत्समय: सखि हृदयं हरति ॥ (C).

---

२०५ । १ उग्गो (B). २ चामर (A). ३ थर (B). ४ सारा (F). ५ विश्वस (A). ६ घव (A), गण (C). ७ सारा (F). ८ बज्जव (B). ९ लह लहिष (A), लङ्क बहिश्च (B), लह लहद् (F). १० विलासा (F). ११ सद्दा (A), सद्दं (F). १२ कुन्द विम्ब (B). १३ सद्दष (F). १४ षष हरन्ता (B), हिष रन्ता (C). १५ २०८ (A).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

जहि[१] आइहि हत्था[२] करअल[३] तत्था[४]

पाअ लहू[५]जुअ कसगणा

ठवि चामरआ[६] काहलजुअ बंका[७]

सल्ल पहिल्लइ[८] बेवि गणा ।

पअ अंतहि सक्को[९] गण पभणिज्जे[१०]

तेइस बस्स पमाण किआ[११]

इअ[१२] मत्तहि[१३] पोमाबइ[१४] पभणिज्जे[१५]

बस्सहि सुंदरिआ भणिआ ॥ २०६[१६] ॥

२०५। यथा। नेत्रानंद उदेति चंद्रो धवलचमरसमसितकर-वृंदः, उदयंति ताराः तेजःसाराः, विकसति कुमुदवनं परिमल-कंदं। भास[यं]ते काशाः सर्वा आशाः, मधुरः पवनो लघु लभते विलासान्, हंसाः शब्दायंते, फुल्लंति बंधूकानि, शरत्समयः सखि हृदयं हरति ॥ (G).

२०५। उदाहरणमाह, णेत्ताणंदा इत्यादि। नेत्रानन्द उदेति चन्द्रः धवलचामरसमश्वेतकरवृंदः, उदितास्तारास्तेजसामाधाराः, विकशितं कुमुदवनं परिमलकन्दं। भासन्ते काशाः सर्व्वाशासु

२०६। १ जइ (B & C). २ हच्छा (A). ३ करच (A). ४ तच्छा (A). ५ लऊ (F). ६ चामरचं (A), चामर (C). ७ वक्का (B). ८ पहल्लिच (A), वेहिल्लिच (B), वहिल्लिच (C). ९ सक्का (F). १० पभणिज्जइ (F). ११ पमा-णिच्चा (F). १२ एऊ (B, C & F). Here ए should be read as short, Vide श्लोक ५, p, 7. १३ मत्तह (A). १४ पउमावइ (A), पाचावइ (B & C). १५ च भणिज्जे (F). १६ २०९ (A).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

मधुरः पवनो लहलहितो वहति, हंसाः शब्दायंते, फुल्लं बंधूक-पुष्पं, शरत्समयः सखि हृदयं हरति ॥ कीदृशश्चन्द्रः धवलचामर-सदृशश्वेतमयूखसमूहः, लहलहिअ इत्यनुकरणं मन्दं मन्दमित्यर्थः ।

[Here the commentator has described a metre, called तुलनाकुसुम or मदिरा, with examples of his own making both in प्राकृत and संस्कृत. This has been mentioned in Ghosha's Compendium, p. 99]

द्वाविंशत्यक्षरप्रस्तारस्य एकचत्वारिंशल्लक्षाणि चतुर्नवतिसहस्रं चतुरधिकं शतत्रयं भेदास्तेषु भेद एकः प्रदर्शितः, शेषभेदाः स्वयं बोद्धव्याः । (H).

२०६ । यत्रादौ हस्तः करतलं तथा पादः लघुयुगं कर्णगणः, धृत्वा चामरं काहलयुगं वक्रः शल्यं वहिर्दत्त्वा गणद्वयं लघुद्वय-मित्यर्थः । पदान्ते शक्रगणः त्रयोविंशतिवर्णाः प्रमाणीकृताः, इयं मात्राभिः पद्मावती प्रभणिता वर्णैः सुन्दरी भणिता ॥ शक्रगण-आद्यन्तगुरुः षट्कलः, मात्राभिरिति द्वात्रिंशन्मात्रा पद्मावती । [Vide श्लोक १४४, p. 242.—Ed.] आदौ सगणौ द्वौ, गणास्त्रयः सगणा-अन्ते, भगणः सगणः कर्णगणो मध्ये त्रयः पतन्ति । (C).

२०६ । अथ त्रयोविंशत्यक्षरा विकृतिः ॥ यत्रादौ हस्तः करतलं तथा पादो लघुयुगं कर्णगणं—स्थापय चामरकाहलयुगं, वक्रः शल्यौ पुरस्क्रियेते द्वावपि । गणः पादांते शक्रगणः प्रभण्यते त्रयोविंशति-वर्णाः प्रमाणकृताः, एतन्मात्रा हि पद्मावती च भण्यते वर्णैः सुंदरी भणिता ॥ हस्तः करतलं च सगणः, पादो भगणः, कर्णो द्विगुरुः, चामरं गुरुः, काहलं लघुः, वक्रो गुरुः, शल्यो लघुः, शक्रो गुरु-लघुद्वय-गुरुरूपः । पद्मावतीवत् द्वात्रिंशत् संख्याः । (G).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

आइहि सगणा बेवि गण तिज्जे सगणा अंत।
भगणा सगणा कसगण मज्झे तिसि पलंत॥ २०६ (क)॥*

दोहा।

२०६। त्रयोविंशत्यक्षरप्रस्तारस्य भेदमेकं प्रदर्शयति, जहि आइ इत्यादि। यत्रादौ हस्तः करतलस्ततः पादो लघुयुगं कर्णगणः संस्थाप्य चामरकं काहलयुगं वक्रः शल्यौ प्रथमतः द्वौ ** शक्रगणः प्रभण्यते त्रयोविंशतिर्व्वर्णाः प्रमाणीकृता एतन्मात्रायां पद्मावती प्रभण्यते वर्णैः सुंदरिका वर्णिता॥ यत्रादौ हस्तः सगणस्ततः करतलः सगणस्ततः पादगणो भगणस्ततो लघुयुगं ततः कर्णगणः गुरुयुग्मगणः संस्थाप्य चामरकं गुरुं ततः काहलयुगं लघुयुगं ततो वक्रो-गुरुस्ततः पहिल्लिअ—प्रथमतः शल्यद्वयं पहिल्लिअ—प्राप्तं शल्यद्वयं वा लघुद्वयं प्राप्तं। पादान्ते शक्रगणः षट्कलप्रस्तारस्य चतुर्थो भेदः [Vide Gloss (G), p. 24.—Ed.] स चाद्यन्तगुरुर्मध्यलघुद्वयसहितः, त्रयोविंशतिर्व्वर्णाः प्रमाणीकृताः पदे इत्यर्थः, एतत् छंदो मात्रावृत्ते पद्मावती प्रभण्यते, वर्णवृत्ते सुंदरी वर्णिता। इत्युक्तगणैर्वर्णवृत्ते भवति सुंदरी। मात्रावृत्ते नेयं लीलावती जगणाभावात्। (H).

* [This śloka is found in MS. (F), and its Gloss (G), but not in any of the other MSS.—Ed.]

२०६ (क)। अथास्यैव प्रकारांतरं दोहावृत्तेनाह, आइति। आदौ सगणौ द्वावपि गणास्त्रयः सगणा अंते। भगण-सगण-कर्ण-गणा मध्ये त्रयः पतंति॥ (G).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

जहा, जिण[1] वेअ[2] धरिज्जे महिअल लिज्जे[3]
पिट्ठिहि दंतहि ठाउ धरा
रिउ[4] बच्छ[5] बिआरे[6] छलतणु[7] धारे[8]
बंधिअ[9] सत्तु सुरज्जहरा[10] ।
कुल[11] खत्तिअ तप्पे दहमुह[12] कप्पे[13]
कंसअ केसि बिणासकरा
करुणा पअले मेछह[14] बिअले[15] सो[16]
देउ णाराअण[17] तुम्ह[18] बरा ॥
२०७[19] ॥ सुंदरी ।

२०७। उदाहरति। येन वेदा ध्रियन्ते, महीतलं गृह्यते पृष्ठे, दन्ते स्थाप्यते धरा, रिपुवक्षो विदार्य्यते * * * वध्यते शत्रुः सुरराज्यहरः। क्षत्रियकुलं ताप्यते, दशमुखः कर्त्त्यते, कंसकेशिविनाशः क्रियते, करुणा प्रकथ्यते, म्लेच्छा विघट्यन्ते, स ददातु नारायणस्तुभ्यं वरान् ॥ सुरराज्य इत्यत्र रेफयोः सवरपठनादैक्यं बोध्यम्। [Vide श्लोक ८, p. 11.—Ed.] (C).

२०७। १ जहि (A), जष्पिह (B), जिणि (C). २ विश्व (B), वेद (F). ३ गिज्जे (B & C). ४ Dropt in (B), ठिउ (C). ५ Dropt in (B). ६ रिआरे (A). ७ छलतउ (A), च्छलतनु (C). ८ धारी (B). ९ बद्धिअ (B & C). १० सुसज्जधरा (A), स रज्जहरा (B), रज्जहरा (C). ११ कुण (A). १२ दहमुख (B). १३ कंपे (A). १४ मेच्छउ (B), मच्छह (C). १५ विहले (A). १६ से (B & C). १७ णराइण (F). १८ तुम्ह (A). १९ २१० (A).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

दुमिलाइ पआसउ[1] बस्स बिसेसहु[2]

दीस[3] फणिंदह चारुगणा

भणु[4] मत्त बतीसह[5] जाणह[6] सेसह

अट्ठह[7] ठाम[8] ठई[9] सगणा ।

गण[10] अस्स ण दिज्जइ[11] कित्ति लहिज्जइ[12]

लग्गइ दोस अणेअ[13] परा[14]

कइ तिस्सि[15] बिरामह[16] पाअह[17] पाअह[17]

ता दह[18] अट्ठ[19] चउद्दहही[20] ॥ २०८[21] ॥

२०७। यथा। येन वेदा ध्रियंते, महीतलं गृह्यते पृष्ठे, दंते स्थाप्यते धरा, रिपुवचो विदार्यते, छलतनुधारिणा बध्यते शत्रुः सुराज्यहरः। कुलं क्षत्रियाणां तापितं, दशमुखः कर्त्तितः, कंस-केशिविनाशः कृतः, करुणा प्रकटिता, म्लेच्छा विदारिताः, स ददातु नारायणो युष्माकं वरान् ॥ (G).

२०७। उदाहरणमाह, जझ्नि वेअ धरिज्जे इत्यादि। येन

२०८। १ पआसहि (A), पआसइ (F). २ बिसेसहि (A), बिसेसह (F). ३ वीस (A), दक्ख (F). ४ भण (F). ५ बत्तीसह (A). ६ जाणिअ (A), बणिअ (F). ७ अट्ठह (B & C), अट्ठाअ (F). ८ ठाइ (A), हि (F). ९ जं (F). १० गणु (F). ११ किज्जइ (B & C). १२ ण लज्जइ (B), ण णिज्जइ (C), मुणिज्जइ (F). १३ अणेक (B & C). १४ करौ (A), परि (F). १५ तीणि (A). १६ बिसामहि (A), बिरामइ (B & C). १७ पाअहि (A). १८ कर (C). १९ अट्ट (B & C). २० चउद्दहरी (A), उद्दहही (B), छउद्दहही (C). २१ २११ (A).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

वेदो धृतः, महीतलं गृहीतं पृष्ठे, दंताभ्यां स्थापिता धरा, रिपुवचो-विदारितं, छलतनुं धृत्वा बद्धा शत्रुं सुराज्यं कृतं । कुलं क्षत्रियाणां तापितं, दशमुखानि कर्त्तितानि, कंसकेशिविनाशकरः, करुणा येन प्राप्ता, म्लेच्छाः येन विदलिताः, स ददातु नारायणस्तुभ्यं वरं ॥ रिपुवचो हिरण्यकशिपुवचः, छलतनुं वामनरूपं, शत्रुं बलिं, दशमुखानि कर्त्तितानि रावणस्येति शेषः । [The commentator here describes a metre named पूर्णा said to be mentioned elsewhere.—Ed.] त्रयोविंशत्यक्षरप्रस्तारस्य व्यशीतिलक्षाण्यष्टाशीति-सहस्राण्यष्टोत्तराणि षट्शतं भेदास्तेषु भेद एको दर्शितः, शेषभेदाः स्वयं ज्ञातव्याः । (H).

२०८ । अथ चतुर्विंशत्यक्षरा ॥ दुर्म्मिला प्रकाश्यते वर्णविशेषे दृश्यते फणीन्द्रेण चारुगणा भणिताः द्वात्रिंशन्मात्रा ज्ञायन्ताम् अशेषाः अष्टस्थानेषु स्थाप्यन्तां सगणाः । गणोऽन्यो न दीयते कीर्त्तिर्ज्ञायते लगन्ति दोषा अनेकप्रकाराः, कथ्यन्ते त्रयो विरामाः पादे पादे ते क्रियन्ते अष्ट-षट्-दशसु ॥ कीर्त्तिरित्यनन्तरं भव-तीति पूरणीयं, यथा वर्णान्त[?] इति, कुत्र विराम इत्यत आह त इति ते विरामाः । (C).

२०८ । अथ चतुर्विंशत्यक्षरा संस्कृतिः ॥ दुमीति । दुर्मिला प्रकाशते वर्णविशेषे दक्षेण फणीन्द्रेण चारुगणा भणिता मात्रा-द्वात्रिंशद्वर्णिताः शेषेणाष्टाष्टस्थाने यत्र सगणाः । गणोऽन्यो न दीयते कीर्त्तिर्ज्ञायते लगंति दोषा अनेकप्रकारेण, कथय, त्रयो विरामाः पादे पादे, ते दशाष्ट-चतुर्द्दशसु मात्रास्विति शेषः ॥ (G).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

जहा, पहु दिज्जिअ[1] बज्जअ[2] सिज्जिअ[3] टोप्पर[4]
कंकण बाहु किरीट सिरे
पइ[5] कस्सहि[6] कुंडल णं रइ[7] मंडल[8]
ठाविअ[9] हार फुरंत[10] उरे[11] ।
पइ[12] अंगुलि मुद्दरि[13] हीरहि सुंदरि[14]
कंचण[15] रज्जु[16] सुमज्झ[17] तणू
तसु[18] तूणउ[19] सुंदर[20] किज्जिअ[21] मंदर[22]
ठावइ[23] बाणह[24] सेस धणू ॥
२०९[25] । दुर्मिला ।

२०८। चतुर्विंशत्यक्षरप्रस्तारे भेदद्वयमाह ॥ दुर्मिलाइत्यादि । दुर्मिलां प्रकाशयति वर्णं विशेषयति वीक्षते फणीन्द्रस्तारुगणभणिता मात्रा द्वात्रिंशत् ज्ञात्वाऽशेषमष्टसु स्थानेषु भवन्ति सगणाः । गणोऽन्यो न क्रियते कीर्त्तिर्ज्ञायते लगति दोषोऽनन्तः, कृत्वा त्रीन् विरामान् पादे पादे तावत् दशसु अष्टसु चतुर्दशसु ॥

२०९। १ दिज्जअ (B & C), दिज्जि (F). २ रज्जअ (A), वज्जहि (F). ३ and ४ टोप्पर मत्थअ (A & B). ३ सिद्दिअ (C). ४ सुंदर (F). ५ पहि (A), तह (B), ठइ (F). ६ कस्सह (F). ७ लंवइ (A), णू रइ (C), णवरवि (F). ८ गंडल (A). ९ वाहअ (A). १० तुरंत (A). ११ उरो (F). १२ पअ (A & B). १३ सुंदरि (A & B), मुद्दहि (C). १४ मुकरि (B). १५ कङ्कण (B). १६ वन्द (B). १७ ससज्ज (A), सुसज्ज (B), सु (C). १८ तणू (B). १९ तूणह (B & C). २० सुंदरि (A). २१ Dropt in (B), किज्जअ (C). २२ Dropt in (B). २३ तावह (B & C). २१, २२, २३ and २४ णाचअ पावहिँ तं खणु सुंदरि (A). २५ २१२ (A).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

अष्टौ सगणाः पदे पदे क्रियन्ते, अष्टसगणकरणेन कीर्त्तिर्ज्ञायते प्राप्यते सगणातिरिक्तो गणो न क्रियते, यदि सगणं विनान्यो गणः क्रियते तदानंतदोषो लगति, विरामो दशसु मात्रासु पुनरष्टसु मात्रासु पुनश्चतुर्द्दशसु मात्रासु । वर्णदुर्मिलायां सगणातिरिक्तगण-योगेन मात्रादुर्मिला भवति । [Vide श्लोक १९६, p. 315.—Ed.] (H).

२०९ । उदाहरति । प्रभोर्ज्ञायते वज्रैः स्पृष्टं शिरस्त्राणं कङ्कणं बाह्वौ किरीटं शिरसि प्रतिकर्णं कुण्डलं नूनं रविमण्डलं स्थाप्यते हारः स्फुरन्नुरसि । प्रत्यङ्गुलि मुद्रा हीरकैः सुन्दरी काञ्चनरज्जुः सुमध्ये तनोः तस्य तूणः सुन्दरः क्रियते मन्दरः स्थाप्यते वाणः शेषधनुषि ॥ प्रभोर्महेशस्य, टोपरशब्दः शिरस्त्राणं देशी, वज्रैरिति वज्रमयशिरस्त्राणमित्यर्थः, नूनं निश्चयेन, शेषयुक्ते धनुषि शेषो हि शङ्करधनुषो गुणः । (C).

२०९ । यथा । प्रभुणा दत्तं वज्रैः स्पृष्टं सुंदरं कंकणं बाह्वोः किरीटं शिरसि स्थापितं कर्णे कुंडलं नवरविमंडलवत् स्थापितो-हारः स्फुरन्नुरसि । प्रत्यंगुलि मुद्रिका हीरैः सुंदरकांचनरज्जुः सुमध्यतनौ तस्य तूणः सुंदरकृतो मंदरः वाणः शेषे धनुषि ॥ (G).

२०९ । उदाहरणमाह, पञ्च दिज्जिअ इत्यादि । प्रभुणा दत्तं वज्रैः स्पृष्टं टोप्परं कंकणं बाह्वौ किरीटः शिरसि प्रतिकर्णं कुंडलकं यथा रविमण्डलं, लुप्तोपमा अथवा रूपकालंकारः, स्थापितो हारः स्फुरन्नुरसि । प्रत्यङ्गुलि मुद्रिका हीरकाणां सुंदरकाञ्चनरज्ज्वा सुसज्जा तनुस्तस्य तूणो मन्दरः सुन्दरः स्थापितो वाणः नारायणः शेषधनुषि ॥ टोप्पर इति शिरस्त्राणवाचको देशीयः । त्रिपुर-दाहोद्यतशिवस्य वर्णनम् । (H).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

ठावहु आइहि सक्कगणा तह
सल्ल बिसज्जहु वेबि तहा पर
णेउर सद्दजुअं[1] तह[2] णेउर
एपरि गारह[3] भव्व गणा कर ।
काहल जुग्गल अंत[4] करिज्जसु[5]
एपरि चोबिह[6] वस पआसहु[7]
बत्तिस[8] मत्त[9] पअप्पअ[10] लेक्खहु[11]
अट्ठ[12] भआर[13] किरीट बिसेसहु ॥ २१०[14] ॥

२१० । स्थापयित्वा आदौ शक्रगणं तथा शल्यं विसर्ज्जय द्वयमपि भणितं परतो नूपुरशल्य * * भव्यगणान् कुरु । काहलयुगलमन्ते कुरुध्वम् एवं प्रकारेण चतुर्विंशतिवर्णान् प्रकाश्य द्वात्रिंशन्मात्राः पदे पदे लिख अष्टौ भकारान् किरीटे विशेषय ॥ विसर्ज्जय देहि, विशेषय जानीहि । (C).

२१० । ठावेति । स्थाप्यतामादौ शक्रगणस्तथा शल्यौ सज्जय द्वावपि तथा परौ नूपुरं शब्दयुगं पुनर्नूपुरम् एवं परिपाट्या गुरुलघुरूपान् भव्यगणान् कुरु । काहलयुगलमंते कुरुष्व, एवं परिपाट्या चतुर्विंशतिवर्णान् प्रकाशय, द्वात्रिंशन्मात्राः पदे पदे लिखाष्टौ

२१० । १ सद्दजुआ (F). २ पुण (F). ३ बारह (A), गरऊ (F). ४ तच्छ (A). ५ ठविज्जसु (B & C). ६ चौविह (A), चौविस (F). ७ पआसउ (B & C). ८ वत्तिव (B). ९ त्त (A). १० पआपअ (A). ११ लिक्खऊ (A), लेक्खह (F). १२ अट्ठ (B & C). १३ भआरु (C). १४ २१२ (A).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

जहा, बप्पत्र[१] उक्कि[२] सिरे[३] जिणि[४] लिज्जित्र[५]
तेज्जित्र[६] रज्ज[७] बणंत चले बिणु[८]
सोत्रर सुंदरि संगहि लग्गित्र
मारु[९] बिराध कबंध[१०] तहा हणु[११] ।
मारुइ मिल्लित्र[१२] बालि बिहंडित्र[१३]
रज्ज[१४] सुग्गीवह[१५] दिज्ज[१६] अकंटत्र[१७]
बंधु[१८] समुद्द बिणासित्र[१९] राबण[२०]
सो तुत्र[२१] राहब दिज्जउ णिब्भत्र[२२] ॥
२११[२३] ॥ किरीट[२४] ।

भगणान् किरीटं विशेषय ॥ शक्रः गुरु-लघुद्वय-गुरुरूपो गणः, शल्यो लघुः, नूपुरं गुरुः, शब्दो लघुः, काहलो लघुः। भगणाष्टकेन किरीटं छन्दो भवतीत्यर्थः। (G).

२१०। ठावड़ आइहि इत्यादि। स्थापयादौ शक्रगणं, तथा शल्यं विसर्ज्जय द्वयं, तथा परे नूपुरं शब्दयुगलं तथा नूपुरम्, अनेन

२११। १ पव्वत्र (A). २ टक्कि (A & B), खग्ग (F). ३ करे (A). ४ जा (B), जिणइ (C), जिणिह (F). ५ णिव्जित्र (B & C). ६ तज्जित्र (A), dropt in (F). ७ रज्जु (A). ८ पुण (F). ९ एक्कलि between लग्गित्र and मारु (A), मारि (F). १० कमन्ध (B). ११ असंगक (A), तथा हणु (B). १२ मिल्लत्र (A). १३ वाव लिहल्लित्र (A), वालि वहिल्लित्र (B & C). १४ रज्जु (A & C). १५ सुग्गीवहि (F). १६ दिज्जि (A). १७ अकंटह (A & B). १६ and १७ हत्थहि दिज्जुत्र (C). १८ वन्ध (C), वंधि (F). १९ विभावल्लि (A), विभाणित्र (B). २० रावण (B). २१ मह (F). २२ णिब्भत्र (B & C). २३ २१४ (A). २४ मधू किरीट (A).

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

Pariçişta Parvan, (Text) Fasc. 1–5 @ /6/ each ...
Prākrita-Paingalam, Fasc. 1-6 @ /6/ each ... ... Rs. 1 14
Prithivirāj Rāsa, (Text) Part II, Fasc. 1–5 @ /6/ each 2 4
Ditto (English) Part II, Fasc. 1 ... ... 1 14
Prākrta Lakṣaṇam, (Text) Fasc. 1 ... ... 0 12
Parāçara Smṛti, (Text) Vol. I, Fasc. 1-8; Vol. II, Fasc. 1-6; Vol. III, ... 1 8
Fasc. 1-6 @ /6/ each
Parāçara, Institutes of (English) 7 8
Prabandhacintāmaṇi (English) Fasc. 1–2 @ /12/ each 0 12
*Sāma Vēda Saṁhitā, (Text) Vols. I, Fasc. 5-10; II, 1-6; III, 1-7; ... 1 8
IV, 1-6; V, 1-8, @ /6/ each Fasc.
Sāṇkhya Sūtra Vṛtti, (Text) Fasc. 1-4 @ /6/ each 12 6
Ditto (English) Fasc. 1-3 @ /12/ each 1 8
Suçruta Saṁhitá, (Eng.) Fasc. 1 @ /12/ 2 4
*Taittereya Saṁhitā, (Text) Fasc. 14-45 @ /6/ each 0 12
Tāndya Brāhmaṇa, (Text) Fasc. 1-19 @ /6/ each 12 0
Tattva Cintāmaṇi, (Text) Vol. I, Fasc. 1-9, Vol. II, Fasc. 1-10, ... 7 2
Vol. III, Fasc. 1-2, Vol. IV, Fasc. 1, Vol. V, Fasc. 1-5, Part IV, Vol. II,
Fasc. 1-12 @ /6/ each ... ...
Trikāṇḍa-Maṇḍanam, (Text) Fasc. 1-2 @ /6/ 14 10
Tul'si Sat'sai, (Text) Fasc. 1-5 @ /6/ each 0 12
Upamita-bhava-prapañca-kathā (Text) Fasc. 1-3 @ /6/ each ... 1 14
Uvāsagadasāo, (Text and English) Fasc. 1-6 @ /12/ ... 1 2
Varāha Purāṇa, (Text) Fasc. 1–14 @ /6/ each 4 8
Varsa Krya Kaumudi, Fasc. 1 ... ... 5 4
*Vāyu Purāṇa, (Text) Vol. I, Fasc. 2-6; Vol. II, Fasc. 1-7, @ /6/ ... 0 6
each ... ...
Viṣṇu Smṛti, (Text) Fasc. 1-2 @ /6/ each 4 8
Vivādaratnākara, (Text) Fasc. 1-7 @ /6/ each 0 12
Vṛhannāradīya Purāṇa, (Text) Fasc. 1-6 @ /6/ 2 10
Vṛhat Svayambhū Purāṇa, Fasc. 1-6 ... ... 2 4
... ... 2 4

Tibetan Series.

Pag-Sam Ṭhi S'iñ, Fasc. 1-4 @ 1/ each
Sher-Phyin, Vol. I, Fasc. 1-5; Vol. II, Fasc. 1-3; Vol. III, Fasc. 1-5, ... 4 0
@ 1/ each 13 0
Rtogs brjod dpag ḥkhri S'iñ (Tib. & Sans.) Vol. I, Fasc. 1-5; Vol. II.
Fasc. 1-5 @ 1/ each 10 0

Arabic and Persian Series.

'Ālamgīrnāmah, with Index, (Text) Fasc. 1-13 @ /6/ each...
Al-Muqaddasi (English) Vol. I, Fasc. 1-2 @ /12/ ... 4 14
Āīn-i-Akbarī, (Text) Fasc. 1-22 @ 1/ each 1 8
Ditto (English) Vol. I, Fasc. 1-7, Vol. II, Fasc. 1-5, Vol. III, ... 22 0
Fasc. 1-5, @ 1/12/ each ...
Akbarnāmah, with Index, (Text) Fasc. 1-37 @ 1/ each 29 12
Ditto English Fasc, 1-5 @ 1/ each 37 0
Arabic Bibliography, by Dr. A. Sprenger 5 0
Bādshāhnāmah, with Index, (Text) Fasc. 1-19 @ /6/ each 0 6
Catalogue of Arabic Books and Manuscripts 7 2
Catalogue of the Persian Books and Manuscripts in the Library of the ... 1 0
Asiatic Society of Bengal. Fasc. 1-3 @ 1/ each
Dictionary of Arabic Technical Terms, and Appendix, Fasc. 1-21 @ ... 3 0
1/ each ... ...
Farhang-i-Rashīdī, (Text) Fasc. 1-14 @ 1/ each 21 0
Fihrist-i-Ṭūsī, or, Ṭūsy's list of Shy'ah Books, (Text) Fasc. 1-4 @ /12/ ... 14 0
each ... ...
Futūḥ-ush-Shām of Wāqidī, (Text) Fasc. 1-9 @ /6/ each 3 0
Ditto of Āzādī, (Text) Fasc. 1-4 @ /6/ each 3 6
Haft Āsmān, History of the Persian Masnawi, (Text) Fasc. 1 ... 1 8
History of the Caliphs, (English) Fasc. 1-6 @ /12/ each ... 0 12
Iqbālnāmah-i-Jahāngīrī, (Text) Fasc. 1-3 @ /6/ each 4 8
Iṣābah, with Supplement, (Text) 51 Fasc. @ /12/ each 1 2
Maāṣir-ul-Umarā, Vol. I, Fasc. 1-9, Vol. II, Fasc. 1-9; Vol. III, 1-10; ... 38 4
Index to Vol. I, Fasc. 10-11; Index to Vol. III, Fasc. 11-12;
Index to Vol. II, Fasc. 10-12 @ /6/ each
Maghāzi of Wāqidi, (Text) Fasc. 1-5 @ /6/ each 13 2
... ... 1 14

* The other Fasciculi of these works are out of stock, and complete copies cannot be supplied.

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust.

Muntakhabu-t-Tawārīkh, ... Rs. 5 10
Muntakhabu-t-Tawārīkh, (English) Vol. I, Fasc. 1–7; Vol. II, Fasc. 1–5 and Index; Vol. III, Fasc. 1 @ /12/ each 12 0
Muntakhabu-l-Lubāb, (Text) Fasc. 1–19 @ /6/ each 7 2
Ma'āṣir-i-'Ālamgīrī, (Text), Fasc. 1–6 @ /6/ each 2 4
Nukhbatu-l-Fikr, (Text) Fasc. 1 ... ... 0 6
Nizāmī's Khiradnāmah-i-Iskandari, (Text) Fasc. 1-2 @ /12/ each 1 8
Riyāẓu-s-Salāṭīn, (Text) Fasc. 1–5 @ /6/ each 1 14
Ṭabaqāt-i-Nāṣirī, (Text) Fasc. 1–5 @ /6/ each 1 14
Ditto (English) Fasc. 1–14 @ /12/ each 10 8
Ditto Index 1 0
Tārīkh-i-Fīrūz Shāhi of Ẓiyāu-d-dīn Barni (Text) Fasc. 1–7 @ /6/ each... 2 10
Tārīkh-i-Fīrūzshāhi, of Shams-i-Sirāj Aif, (Text) Fasc. 1–6 @ /6/ each... 2 4
Ten Ancient Arabic Poems, Fasc. 1-2 @ 1/8/ each 3 0
Wis o Rāmīn, (Text) Fasc. 1–5 @ /6/ each 1 14
Ẓafarnāmah, Vol. I, Fasc. 1–9, Vol. II, Fasc. 1–8 @ /6/ each .. 6 6
Tuzuk-i-Jahāngirī, (Eng.) Fasc. 1 ... ... 0 12

ASIATIC SOCIETY'S PUBLICATIONS.

1. Asiatic Researches. Vol. VII, Vols. XI and XVII, and Vols. XIX and XX @ 10/ each 50 0
2. Proceedings of the Asiatic Society from 1865 to 1869 (incl.) @ /6/ per No.; and from 1870 to date @ /8/ per No.
3. Journal of the Asiatic Society for 1843 (12), 1844 (12), 1845 (12), 1846 (5), 1847 (12), 1848 (12), 1866 (7), 1867 (6), 1868 (6), 1869 (8), 1870 (8), 1871 (7), 1872 (8), 1873 (8) 1874 (8), 1875 (7), 1876 (7), 1877 (8), 1878 (8), 1879 (7), 1880 (8), 1881 (7), 1882, (6), 1883 (5), 1884 (6), 1885 (6), 1886 (8), 1887 (7), 1888 (7), 1889 (10), 1890 (11), 1891 (7), 1892 (8), 1893 (11), 1894 (8), 1895 (7), 1896 (8), 1897 (8), 1898 (8), 1899 (8), @ 1/8 per No. to Members and @ 2/ per No. to Non-Members

N. B.—The figures enclosed in brackets give the number of Nos. in each Volume.

4. Centenary Review of the Researches of the Society from 1784–1883 ... 3 0
   A sketch of the Turki language as spoken in Eastern Turkistan, by R. B. Shaw (Extra No., *J.A.S.B.*, 1878) 4 0
   Theobald's Catalogue of Reptiles in the Museum of the Asiatic Society (Extra No., *J.A.S.B.*, 1868) 2 0
   Catalogue of Mammals and Birds of Burmah, by E. Blyth (Extra No., *J.A.S.B.*, 1875) 4 0
   Introduction to the Maithilī Language of North Bihār, by G. A. Grierson, Part II, Chrestomathy and Vocabulary (Extra No., *J.A.S.B.*, 1882) 4 0
5. Anis-ul-Musharrahīn 3 0
6. Catalogue of Fossil Vertebrata 3 0
7. Catalogue of the Library of the Asiatic Society, Bengal, by W. A. Bion 3 8
8. Ināyah, a Commentary on the Hidāyah, Vols. II and IV, @ 16/ each... 32 0
9. Jawāmlu-l-'ilm ir-riyāẓī, 168 pages with 17 plates, 4to. Part I ... 2 0
10. Khizānatu-l-'ilm 4 0
11. Mahābhārata, Vols. III and IV, @ 20/ each 40 0
12. Moore and Hewitson's Descriptions of New Indian Lepidoptera, Parts I–III, with 8 coloured Plates, 4to. @ 6/ each 18 0
13. Sharaya-ool-Islām 4 0
14. Tibetan Dictionary, by Csoma de Körös 10 0
15. Ditto Grammar " " 8 0
16. Kaçmiraçabdāmṛta, Parts I & II @ 1/8/ 3 0
17. A descriptive catalogue of the paintings, statues, &c., in the rooms of the Asiatic Society of Bengal by C. R. Wilson... ... ... 1 0
18. Memoir on maps illustrating the Ancient Geography of Kaśmir by M. A. Stein Ph.D., Jl. Extra No. 2 of 1899 ... ... 4 0

Notices of Sanskrit Manuscripts, Fasc. 1–29 @ 1/ each 29 0
Nepalese Buddhist Sanskrit Literature, by Dr. R. L. Mitra ... 5 0

N.B.—All Cheques, Money Orders, &c., must be made payable to the "Treasurer, Asiatic Society," only.

20-6-1901.

Books are supplied by V-P.P.

CC-0. In Public Domain. Funding by IKS-MoE